

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN KUR VE TİCARET
SAVAŞLARI ÜZERİNDEN YANSIMALARI: TÜRKİYE
EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ramazan ÖNER

**Danışman
Prof. Dr. Selim DURAMAZ**

MANİSA-2024

RAMAZAN
ÖNER

EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN KUR VE TİCARET SAVAŞLARI ÜZERİNDEN
YANSIMALARI: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Finans Ana Bilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zeka ve program kullanmadığımı beyan ederim.

Ramazan ÖNER

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ramazan ÖNER
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası Ticaret ve Finans Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Selim DURAMAZ

Küreselleşme, dünya ekonomilerinin artan finansal, ticari ve kültürel bağlar ile birbirlerine daha fazla bağımlı duruma gelmelerini ifade etmektedir. Bu süreç, bir yandan ülkeler arasında sermaye akışları, serbest ticaret anlaşmaları ve uluslararası yatırımlar vasıtasıyla ekonomik büyümeyi teşvik ederken, diğer yandan ülke ekonomilerini küresel piyasalardaki dalgalanmalara daha açık hale getirmektedir. Küreselleşme ile ekonomik sınırların ortadan kalkması sonucu ülkeler arası iş birliği ve rekabet artışı yaşanmasının yanında bu durum kur ve ticaret savaşlarını da tetiklemektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde küreselleşme kavramı ve tarihsel gelişimi açıklanmış, küreselleşmenin boyutlarına değinilerek ekonomik küreselleşme sürecinden bahsedilmiştir. İkinci bölümünde kur ve ticaret savaşlarının süreçleri, nedenleri ve sonuçları ele alınmıştır. Özellikle ABD-Çin arasındaki ticaret savaşları ve bunların ekonomik yansımaları üzerinde durulmuştur. Döviz kuru sistemleri ile karşılıklı etkileşim perspektifinden açıklamalar yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise kur ve ticaret savaşlarının Türkiye üzerine yansımaları detaylandırılmıştır.

Kur savaşlarının Türkiye üzerindeki ekonomik etkisini açıklayabilmek için döviz kuru, gayrisafi yurt içi hasıla ve kurumlar vergisi oranı değişkenlerinin ihracat hacmi üzerindeki etkileri 2005-2023 yılları arasındaki verilerle analiz edilmiştir. Bu kapsamda gayrisafi yurt içi hasıla, kurumlar vergisi oranı, ortalama dolar kuru, ihracat verileri kullanılarak regresyon analizi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Ampirik bulgular döviz kuru ve kurumlar vergisi oranı verisinin ihracatı anlamlı düzeyde etkilediğini, ancak gayrisafi yurt içi hasıla büyüme verisinin ihracat hacmi üzerinde anlamlı düzeyde etkisi olmadığını kanıtlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, küreselleşme türleri, döviz kuru, kur savaşları, ticaret savaşları

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

Ramazan ÖNER
Manisa Celal Bayar University
Graduate School of Education
Department of International Trade and Finance

Supervisor: Prof. Dr. Selim DURAMAZ

Globalization refers to world economies becoming more interdependent with increasing financial, commercial, and cultural ties. While this process, on the one hand, encourages economic growth through capital flows, free trade agreements and international investments between countries, on the other hand, it makes country economies more open to fluctuations in global markets. In addition to increased cooperation and competition between countries due to the disappearance of economic borders with globalization, this situation has also triggered exchange rates and trade wars.

In the first part of this study, the concept of globalization and its historical development are explained, and the economic globalization process is mentioned by touching on the dimensions of globalization. In the second part, the processes, causes and consequences of exchange rate and trade wars are discussed. Particular emphasis was placed on the trade wars between the USA and China and their economic repercussions. Explanations were made from the perspective of interaction with exchange rate systems. In the third part, the reflections on exchange rates and trade wars in Türkiye are detailed.

In order to explain the economic impact of currency wars on Turkey, the effects of exchange rate, gross domestic product and corporate tax rate variables on export volume were analyzed with data between 2005 and 2023. In this context, regression analysis and Granger causality test were applied using gross domestic product, corporate tax rate, average dollar exchange rate and export data. Empirical findings have proven that exchange rate and corporate tax rate data affect exports significantly, but gross domestic product growth data do not significantly affect export volume.

Keywords: Globalization, types of globalization, exchange rate, currency wars, trade wars

2024, 102 pages

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tez küreselleşme, kur ve ticaret savaşları, kur ve ticaret savaşlarının Türkiye üzerine yansımaları olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle küreselleşme kavramı tanımlanmış, küreselleşmenin boyutları ele alınmış ve ekonomik küreselleşme detaylandırılmıştır. Ardından kur ve ticaret savaşları ve bunlarda rol oynayan ülkeler ile sonuçları üzerinde durulmuştur. Son kısımda ise Türkiye'nin ihracat ve ithalat verileri incelenmiş, kur ve ticaret savaşlarının Türkiye üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Ülkemiz üzerine yapılan bu incelemenin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez sürecimde hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve bana yol gösteren değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Selim DURAMAZ'a; ekonometrik ve istatistiksel analizlerde yol göstericilikleri için Doç. Dr. Tuna Can GÜLEÇ'e ve Öğr. Gör. Dr. Şengül CAN'a; her zaman yanımda olan canım eşime ve aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Ramazan ÖNER
Manisa, 2024

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EPU	Ekonomik Politika Belirsizlik
FRED	Federal Reserve Ekonomik Verileri
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HDR	İnsani Kalkınma Raporu
IMF	Uluslararası Para Fonu
INTEX	Instrument in Support of Trade Exchanges
NEERt	Nominal Efektif Döviz Kuru
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
REER	Reel Efektif Döviz Kuru
SDR	Özel Çekme Hakları
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN	Birleşik Milletler
UNESCO	Birleşik Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
USMCA	ABD-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması
WB	Dünya Bankası
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1. ABD'nin başlattığı ticaret savaşları.....	51
Şekil 2. 2008 yılı sonrası ticareti engellemeye yönelik olarak en çok müdahale eden ülkeler.....	52
Şekil 3. 2008 yılı sonrası ticari engellere en çok maruz kalan ülkeler.....	52

TABLÖLER DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Ülkelere göre yıllık ihracat verileri (bin \$) (en çok ihracat yapılan 20 ülke).....	58
Tablo 2. Ülkelere göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)	59
Tablo 3. Ülkelere göre yıllık ithalat verileri (bin \$) (en çok ithalat yapılan 20 ülke).....	60
Tablo 4. Ülkelere göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı (%)	61
Tablo 5. Türkiye'nin demir çelik ihracatı verileri (bin \$)	62
Tablo 6. Veri seti	71
Tablo 7. Korelasyon değerleri	72
Tablo 8. Model özeti	72
Tablo 9. Anova testi sonucu.....	73
Tablo 10. Katsayılar tablosu	73
Tablo 11. Otokorelasyon ve Farklı Varyans Test Sonuçları.....	75
Tablo 12. Granger nedensellik analizi sonuçları.....	75
Tablo 13. Değişkenlerarası Nedensellik Değerleri.....	76

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	VII
TABLolar DİZİNİ.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL İÇERİĞİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE EKONOMİK KÜRESELLEŞME

1.1 KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ	4
1.2 KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA VE TÜRKİYE.....	9
1.3 KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI	12
1.3.1 POLİTİK ALANDA KÜRESELLEŞME.....	15
1.3.2 KÜLTÜREL ALANDA KÜRESELLEŞME	16
1.3.3 TEKNOLOJİK ALANDA KÜRESELLEŞME.....	18
1.3.4 EKONOMİK ALANDA KÜRESELLEŞME	19
1.3.4.1 EKONOMİK KÜRESELLEŞME TÜRLERİ	21
1.3.4.1.1.ÜRETİMİN KÜRESELLEŞMESİ.....	22
1.3.4.1.2.TİCARETİN KÜRESELLEŞMESİ	22
1.3.4.1.3.FİNANSAL KÜRESELLEŞME	23

İKİNCİ BÖLÜM KUR VE TİCARET SAVAŞLARI: DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ İLE KARŞILIKLI ETKİLEŞİM

2.1 KUR VE TİCARET SAVAŞLARI.....	25
2.1.1 KUR SAVAŞLARI VE ETKİLERİ	25
2.1.1.1 KUR SAVAŞLARINDA TARİHSEL GELİŞİM.....	26
2.1.1.2 KUR SAVAŞLARININ EKONOMİK ETKİLERİ	30
2.1.1.3 DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ İLE KARŞILIKLI ETKİLEŞİM	

.32

2.1.1.3.1. DÖVİZ KURU ÇEŞİTLERİ.....	35
2.1.1.3.2. DÖVİZ KURU REJİMLERİ.....	36
2.1.1.3.3.DÖVİZ KURLARINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.....	42
2.1.1.3.3.1. GELENEKSEL YAKLAŞIMLAR	42
2.1.1.3.3.2. MODERN YAKLAŞIMLAR.....	43
2.1.2 TİCARET SAVAŞLARI	46
2.1.2.1 TİCARET SAVAŞLARININ NEDENLERİ	47
2.1.2.2 ABD-ÇİN TİCARET SAVAŞLARI	49
2.1.2.3 TİCARET SAVAŞLARININ İHRACATA ETKİLERİ	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KUR VE TİCARET SAVAŞLARININ TÜRKİYE ÜZERİNE YANSIMALARI VE ANALİZ

3.1 KUR VE TİCARET SAVAŞLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	54
3.2 LİTERATÜR TARAMASI	66
3.3 ANALİZ	69
3.3.1 YÖNTEM.....	69
3.3.2 VERİ SETİ.....	70
3.3.3 AMPİRİK BULGULAR.....	71
SONUÇ VE ÖNERİLER	77
KAYNAKÇA.....	80

GİRİŞ

Küreselleşme uluslararası ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum kültürlerinin, toplumsal beklentilerin ve inanç sistemlerinin daha iyi tanınması ve uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması gibi görünüşte birbirlerinden farklı ancak birbirleri ile ilişkili konuları kapsamaktadır. Başka bir ifade ile küreselleşme, ülkelerin sahip oldukları manevi ve maddi değerlerin ülke sınırlarının ötesine geçerek dünyaya yayılması, farklılıkların bir bütünlük ve uyum içerisinde ortadan kalkmasıdır. Bu değerler sosyal, siyasi ve kültürel nitelikte olabileceği gibi ekonomik nitelikte de olabilir. Piyasaların birbirleri ile ilişkisi, insan kaynakları, benimsenecek politik sistem, din, demokrasi ve çevre bilinci gibi düşüncelerin evrensel duruma gelmeleri de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakılırsa küreselleşme unsuru, ekonomi, siyaset, hukuk, kültür, sağlık, çevre ve eğitim alanlarında etkilerini göstermektedir.

Ekonomik küreselleşme; ticaretin, yatırımların ve sermaye akımlarının uluslararası sınırları aşarak ulusal ekonomilerin birbirine daha fazla entegre olduğu bir süreçtir. Bu süreç, iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler, ulaşımında yaşanan kolaylık ve uluslararası ticaret anlaşmalarının da etkisiyle giderek hızlanmıştır.

Ekonomide küreselleşme sonucu yaşanan sermaye akımlarının serbestleşmesi ve ticaret ağlarının genişlemesi ile çok uluslu şirketler dünyanın hiçbir yerinde engellemeye karşılaşmadan faaliyetlerini sürdürmek gayreti içerisindeyler. Dünya çapında tek bir sektör gibi eylem gösterebilmek için ulus idarelerinin ulus gümrüklerini daha saydam bir düzene kavuşturmaları istenir. Bu eksende gelişmiş uluslar tarafından idare edilen Dünya Ticaret Örgütü vb. organizasyonların meydana getirdiği uluslararası ticaretteki yeni regülasyonlar empoze edilmektedir.

Bretton Woods düzeninin yıkılmasıyla, euro para sektörlerinin meydana gelmesi ve petrol krizleri ile dünya ekonomi sektörleri birleşme yoluna girmiştir. Global sermaye eylemlerinden korunma sürecinin ülke menfaatiyle zıt düşmesi ve merkez bankalarının finanstaki yetkilerinin gittikçe azalmasıyla döviz kuru hareketlenmelerine yönelik olarak uluslar daha hassas bir konuma gelmişlerdir. Döviz kuru oranındaki hareketler, döviz kurunun gelecek bir tarihteki değerinde belirsizliğe sebep olmaktadır.

Dünyada özellikle yaşadığımız son dönemde küreselleşmenin getirdiği etkilerle birlikte fiyat ve sermaye dalgalanmaları değer kazanmış ve bu durum ulusların dünyaya tek bir pazar gibi bakmalarına neden olmuştur. Ulusların söz konusu olan bu pazardan pay sağlayabilme gayretleri ise döviz kurlarını meydana getirmiştir. Döviz kurları yerel finansı koordine eden üç kritik fiyatlar (döviz kuru, faiz ve ücretler) arasındadır. Mal sektörleriyle ilişkili olan döviz kurları standart bir fiyattan ayrılmaktadır. Bu ayrılma döviz kurunun bir ulus ile öteki ulusların fiyat içerikleri arasında, sonucunda yerel finans ile dünya finansı içerisinde bir bağ oluşturmamasından meydana gelmektedir. Günümüzde dünya ticaretine sınır getiren bariyerlerin yok edilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen faaliyetler, ulusların dış ticaret istikrarsızlıklarından meydana gelen problemlerinin yeni bir aşamaya geçmesine ve döviz kurunun bu aşama içinde ulusların dış rekabet güçlerini oluşturan esas araç noktasına gelmesine sebep olmuştur.

Buradan hareketle, finansal departmanların tercih yapmada önemsedikleri değişkenlerden olan döviz kurunun değerlendirilmesine dair yapılan araştırmalar içinde bulunulan zamanda değerini koruma altına almıştır. Döviz kurları ile ilk ifade edilecek olan kavramlar olarak reel ve nominal kur olmaktadır. Nominal döviz kurları, parasal bir kavram olarak iki para biriminin göreceli fiyatlarını teşkil etmektedir. Bunun karşısında ise, reel döviz kuru farklı uluslarda meydana getirilen malların yurt içi mallar türünden nispi fiyatını oluşturan ve ulusal yarışı ölçebilmek adına oldukça fazla bir şekilde tercih edilen işaretlerdendir. Buna ek olarak Merkez Bankası bakımından önemi, bilançodaki yansımalarından dolayı, sağlıklı bir para politikası oluşturulması yönündedir.

Çin ekonomisi, son otuz senede dünyada en hızlı gelişen ekonomilerden biri olmuştur. Önümüzdeki 20 senede Çin'in GSYİH (gayrisafi yurt içi hasıla)'sinin ABD'yi (Amerika Birleşik Devletleri) aşacağı öngörülmektedir. Çin'in global, finansal, politik ve askeri güç şeklinde gelişme göstermesi dünyanın tekrar iki kutuplu bir düzene geçebileceği düşüncelerini de yanında taşımıştır. ABD bunu dünyadaki egemenliğine bir tehlike olarak algılamış ve bu sayede 2018 yılı ocak ayından sonra çok sayıda kişinin ticaret savaşı sürecine girilebileceğine dair olan düşünceleri ile birtakım önlemler paketini faaliyete koymuştur. Tarih, bu finansal ve politik gerilimlerdeki yükselişin ve finansal savaşların yansımalarının yalnızca o uluslarla

sınırlı olmadığını göstermekte, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı gibi global savaşlara evrilebileceğini de göstermektedir.

Pandemi sonrasında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı politik nedenlerden ötürü başlamış olsa bile yansımaları ekonomik ve ticari olarak küresel ekonomiyi etkilemiştir. Küresel tedarik zincirinde aksaklıklara neden olan savaşı etkileri küresel gıda ve enerji fiyatlarının artışına neden olmuştur.

BÖLÜM 1

KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL İÇERİĞİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE EKONOMİK KÜRESELLEŞME

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ

Küreselleşme hizmet, mal ve sermayenin hareketliliğinin artması neticesinde sınır ötesinde karşılıklı ekonomik bütünleşmeyle ulusal ekonomilerin dünya piyasalarına dâhil olması sırasında farklı toplumlar veya devletler arasında etkileşimin ve iletişimin artışı ve karşılıklı olarak bağımlı duruma gelmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Kıvılcım, 2013: 221). Küreselleşme, dünya genelinde insanların, hizmetlerin, malların, fikirlerin ve sermayenin serbest dolaşımını kolaylaştıran bir süreçtir. Küreselleşme tanımı itibariyle, tüm dünyanın bir yerde olmasını, bütün kişilerin de evrensel bireyler olmasını temsil eder. Bu kavram, kültürel olarak dünya halklarının interaktif olarak birbirine yakın olma aşamasını, bununla ilişkili olarak küresel bir kültürün açığa çıkmasını, kimi zaman da kimliklerin, halkların ve toplulukların kendi ayrılıklarını açıklama ve temsil etme aşamasını ifade etmek için tercih edilmektedir. Bireylerin, dünyanın her yerinde yaşam sürdürmek ve kültürel yapılarını yaşatmak isteyeceklerine yönelik görüşler yer almaktadır. Özetle, küreselleşme, kimi zaman halkların birbirine benzerlik gösterdiği ve bu sayede tek bir küresel kültürün meydana çıktığı aşamayı ifade ederken, kimi zaman da halkların, kişilerin ve toplulukların kendi ayrımlarını ve kimliklerini temsil etme ve oluşturma aşamasını ifade eder (Çalık ve Sezgin, 2005: 57).

Teknoloji ve iletişimde ortaya çıkan önemli gelişmelerin yönlendirdiği aşamalar globalleşme kavramı ile ifade edilmeye çalışılmaktadır. Mal ve hizmetlerin, bilginin ve hammaddenin yükselen bir oranda uluslararası sahada gezmesi ve etkileşime girmesi 20. yüzyıl içerisinde meydana gelen bir ilerlemedir. Daha çok 1980’li yılların akabinde ekonomik ilişkiler yayılmış, ideolojik ayrılıkları esas alan zıtlasmalar giderilmiş, dünya çapında bir özgürleşme aşamasına girilmiş, inanç, idealler ve kültürler sınırları genişleterek daha yakın bir konuma evrilmeye başlamıştır (Tağraf, 2002: 35).

Küreselleşme, Türkçe anlamı olarak globalleşme ile ifade edilen ekonomik yönlü bir kavram şeklinde meydana gelmiştir. Bu yönüyle kavram, belirli bir durumu

kapsamasa da son senelerde dünya çapında meydana gelen diyaloglar ve yeni hayat şekilleri globalleşmenin içeriği hususunda birtakım fikirler vermektedir (Balay, 2004: 62).

Küreselleşmenin asıl niteliğinin evrenselcilik ile yerellik ikilisi içerisindeki etkileşim olduğu yaygın kabul gören bir düşüncedir. Bir tarafta sermayenin globalleşmesi ile birlikte liberal piyasa düşüncesinin evrenselleştiği düşüncesinin bir çıktısı olarak Fukuyama “Tarihin Sonu ve Son İnsan” araştırmasında, farklı olmanın aynı olma haline gelerek esasen kültürel birleşmenin meydana geldiğini ifade etmektedir. Fakat başka bir tarafta global siyasi pratiklerle yerel, ulusal ve etnik uyumsuzluklar kültürel ayrılığı temsil etmektedir (İçli, 2001: 165).

Kelime olarak “küresel” ifadesinin tarihi 400 yıllık geçmişe dayanmaktadır. Fakat küresel, küreselleşen ve küreselleşme gibi kavramların kullanımları son yıllarda artmıştır. Günümüzde, küresel veya küresel kelimesinden türetilen başlığı olan bilimsel çalışmaların sayısı beş haneli rakamları geçmiştir (Kaya ve Aydemir, 2011: 15).

Küreselleşme kavramının ilk olarak 1980’li yıllarda Amerikan okullarında kullanılmaya başlandığı, iktisatçılar tarafından yaygınlaştırıldığı ve ardından iktisadi raporlarda yer edindiği bildirilmiştir (Harman, 2006: 3). Ancak küreselleşmenin net tanımı ve sürecinin kesin olarak ne zaman başladığı ile ilgili herkes tarafından kabul gören bir bilgi bulunmamaktadır (Aktel, 2001: 195). Bu konudaki tartışmalar üç olasılık üzerinde odaklanmıştır. Bunlardan ilki küreselleşmenin tarihin başlangıcından itibaren var olan bir süreç olduğudur. Son yıllarda küreselleşme hızının aniden arttığı savunulmaktadır. İkinci olasılık küreselleşmenin modernleşme ve kapitalizmin gelişmesiyle yaşıt olduğudur. Yine son yıllarda hızında bir artış olduğu savunulmaktadır. Üçüncü olasılık ise küreselleşmenin modern ve sanayi ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi ile ilişkili olarak son yıllarda ortaya çıkmış yeni bir olgu olduğudur (Kaya ve Aydemir, 2011: 15). R. Robertson’un bu konuyla ilgili olarak yaptığı analize göre ise küreselleşme olgusu 15. yüzyıla kadar gitmektedir. 1400-1750 yılları arası oluşum safhası, 1750-1875 yılları arası başlangıç safhası, 1875-1925 yılları arası take-off safhası, 1925-1969 yılları arası sömürgecilik safhası ve 1969-1992 yılları arası belirsizlik safhası olarak 5 farklı safhadan söz edilmektedir. Fakat R. Robertson’un bu değerlendirmesi, daha fazla siyasal faktörler ön plana alınarak yapılmıştır (Karagül, 2001: 207). İktisadi boyut ön plana alındığında ise

birinci küreselleşme safhası ve ikinci küreselleşme safhası olmak üzere iki safhaya ayırmak mümkündür. Birinci safha ticaretin küreselleşmesini içeren uluslararası rekabetin ön planda olduğu süreçtir. 1870-1911 yıllarında, iç patlamalı motorların icat edilmesi, buharlı gemiler ve demiryollarının yaygınlaşması, telgraf hatları ve telefon gibi cihazların kullanılması ile haberleşme imkânı oluşmuş ve taşımacılık ucuzlamıştır. Avustralya, Çin, Kanada, Rusya, Arjantin ve Yeni Zelanda gibi pazarların ortaya çıkışı dünya ekonomisinin çok hızlı bir biçimde gelişmesine ve genişlemesine yol açmıştır. Uluslararası ticarette rekabetin yoğunlaşması sonucunda üretimde uzmanlaşma kavramları önem kazanmıştır. Devletler arası mücadele şekli ve önemi değişmiş, İngiltere'nin etkinliği zayıflamış ve Osmanlı Devleti yıkılma sürecine girmiştir. Çıkar mücadeleleri nedeniyle I. ve II. Dünya Savaşları meydana gelmiştir. İçinde bulunduğumuz ikinci küreselleşme safhası daha çok sermayenin globalleşmesidir. Kitle iletişim araçlarının arttığı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük bir hızla kendini hissettirmiştir. İktisadi alanda yaşanan küreselleşme süreci daha fazla sermaye piyasalarını etkilemektedir. İkinci küreselleşmenin nihai sonuçları henüz belli olmamasına rağmen, ilk küreselleşmenin neticesinde yaşanan krizlere benzer durumların ortaya çıktığı görülmektedir. Teknolojik alandaki ilerlemeye bağlı olarak sermayenin küreselleşmesi sonucunda aynı süreçte pek çok ülkede benzer krizler ortaya çıkabilmektedir (Karagül, 2001: 208-209).

Toulmin'e göre bireyler ve toplumlar gün geçtikçe ulusların sınırlarını aşan bir eylem alanına geçmiştir. Finansman, iletişim, seyahat, spor müsabakaları, ticaret, popüler müzik ve meslekler bundan sonra tek bir ulusun sınırları içerisinde kalma durumundan sıyrılmıştır. Bunun gibi çok sayıda ilişki ve eylem, uluslararası bir özelliğe sahip olmuştur. Bu yönüyle değerlendirildiğinde globalleşmenin, tarihsel bir yaklaşım ve aşama olarak, birey ve toplumlar içerisindeki diyalogları daha fazla zenginleştirdiği ifade edilebilir. Farklı uluslardan bireyler bir araya gelerek görüş, mal ve hizmet alışverişi yapmakta ve interaktif şekilde tecrübelerinden faydalanmaktadırlar. Tüm bu durumlar bireylerin, ulusal seviyedeki görüş ve ilişki türlerinden, ülkeler arası düzeyde yeni bir ilişki ve düşünme şekillerine geçiş yaptıklarını göstermektedir (Balay, 2004: 62).

Küreselleşme, globalleşme, yeni dünya konsepti, neoliberalizm, post-modernizm ve yerelleşme gibi unsurlar çoğunlukla birbirlerini betimlemektedir. Globalleşme, finanstan politikaya, sosyal siyasetten kültüre, neredeyse dünyanın her

yerindeki farklılığı açıklamak için tercih edilen bir kelime konumundadır. Her yönde uzaklığın önemini minimuma indirgeyerek politik, finansal, kültürel ve sosyal yönlerde dünya çapında birleşmeyi temsil etmektedir. Bundan sonra, mekân ve zaman kavramları, önceki kapsamlarından sıyrılmış, var olan sınırlar yok olmaya başlamış ve ulusların karşılıklı olarak birbirlerine bağımlılığı artmıştır (Çalık ve Sezgin, 2005: 56-57).

Globalleşmeye dair pozitif ve negatif ifadeler, bu sürecin meydana getirdiği pozitif ve negatif yansımalar ekseninde daha yakından değerlendirilebilir. Çünkü her farklılık ve değişimin pozitif yansımaları olduğu gibi negatif yansımaları da bulunmaktadır. Globalleşme ile zaman ve yer kısıtları asırlar süresince küçük adımlarla büyüyerek şimdiye kadar ulaşmış, dünya çapında meydana gelen her şey tüm insanlığa entegre edilmeye başlanmıştır. Kalkınma için toplumun her bireyinin eğitim alması gerektiği ve kitlesel anlamda eğitilmiş kalifiye nüfusa gereksinim duyulduğu anlaşılmıştır. Adalet, insan hakları, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar daha fazla kişiye ulaştıkça, bireyler yeni bir karakter geliştirmeye, kendine güvenmeye ve inanmaya başlamışlardır. Uluslar içerisinde farklılaşmış işgücünün serbestliği oluşturulmuş, üretim ve tüketimde rekabet yükselmiş, dünyanın her yerinde bireyler birbirlerinin ürettiklerinden yararlanmaya ve bu ürünleri kullanmaya başlamıştır. Sağlık sektöründe çok sayıda hastalık ulusların iş birliği ile aşılmış, çocuk ve bebek ölümleri düşüşe geçmiş, bireylerin hayat sürelerinde artış gözlenmiştir. Bireyler arasında yeni ve ortak hayat şekilleri belirginleşmeye başlamış, ortak eğitim politikası aracılığıyla ulus vatandaşları içerisinde ortak idrak ve anlayışlar oluşmuştur (Balay, 2004: 64-65).

Küreselleşmenin itici gücü olan faktörlere yönelik olarak kökeninde spesifik bir yapının olduğu gözlemlenmektedir. Küreselleşmeye hız katan kritik faktörler içerisinde, enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki önemli gelişmeler, internet ve bilgisayarın yayılım göstermesi, ulusal ve uluslararası ticaret ilişki düzeyinin genişlik arz etmesi, yabancı yatırımların ve ülkeler arası işletmelerin fazlalaşması gibi esas ilerlemeler gösterilebilir. Globalleşmenin en temel sebebi, İngilizce'nin dünya çapında hızla yayılım göstermesi ve dünya çapında bir dil olmasıdır. Dünyada bir milyardan daha çok kişi İngilizce konuşmaktadır. Ortalama olarak yüze yakın ülkede, İngilizce ana dil ya da ikinci dil şeklinde tercih edilmektedir. Bu sebeple, İngilizce evrensel medyada, iş ve bilgisayar dili olarak kendini göstermektedir. Globalleşmeye sebep

olan farklı unsurlar vardır. Dünya çapında birleşmiş ve koordine edilmiş hizmetler, ürün tasarımları, imalat ve satış ile çok uluslu şirketler; çok sayıda ulusta yabancı yatırımların ve bununla ilişkili olarak personellerdeki yabancı denetimin yükselmesi; uyduların, fiber optiklerin ve bilgisayar teknolojisinin küresel diyalogu yükseltmesi; ürün ve hizmetler, ticaret, finans ve iş için dünya çapında regülasyonların ve yasaların meydana gelmesi, hükûmetler arasında gelişen serbest ticaret anlaşmaları; bilişim, teknoloji ve bilgi piyasasında meydana gelen hızlı ve çekici ilerlemeler, finansal piyasaların git gide güçlenmesi bu unsurlardandır (Çalık ve Sezgin, 2005: 57-58).

Küreselleşme, ulusal devletlerin ekonomik statülerini düşürmüş, global rekabetin uluslardan çok, uluslararası işletmeler arasında olmasına imkan veren bir aşamayı hızlandırmıştır. Bundan sonra küresel rekabet, Almanya ile İngiltere, ABD ile Japonya veya Avrupa ile ABD gibi ülkeler arasında olmasından ziyade, Kodak ile Fuji, Airbus ile Boeing, Toshiba ve Compaq gibi çeşitli ürün kategorileri arasında ve ayrı markalar ile meydana gelmektedir. Bu aşama iş dünyası ile ulus hükûmetler arasında gittikçe yükselen bir hedef ayrılığını da ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası işletmelerin emeğin en uygun maliyetini, vergilerin en düşüğünü ve en düşük çevre koruma yaptırımlarını istemeleri şu andan itibaren bu aşamanın kapsamlı bir menfaat ve hedef çakışması meydana getireceğini göstermektedir (Balay, 2004: 63).

19. yüzyıl sonlarından 1914 yılına kadarki süreçte küreselleşmenin bilhassa iktisadi anlamda bir hayli ileri düzeyde olduğu gözlenmektedir. Bahsi geçen dönemde, küresel piyasaların entegrasyonu derinleşmiş, uluslararası ticaretin önündeki engeller, tarifeler, ulaşım maliyetleri ve uluslararası alanda bireylerin dolaşımının önündeki kısıtlamalar çok düşük seviyeye inmiştir. Küreselleşme lehine gelişmiş bu hava 1914 yılından 1945-1950 yıllarına kadarki süreçte tersine dönmüştür. I. Dünya Savaşı ile başlayıp, Büyük Bunalım ile devam eden ve II. Dünya Savaşı'nın bitişi ile sona eren bu dönem, küreselleşme dinamikleri ve global entegrasyon akımlarının önemli düzeyde sekteye uğradığı bir dönem olmuştur. İktisadi anlamda kendi kendine yeterlilik ve korumacılık, siyasi anlamda aşırı milliyetçilik gibi eğilimler bu dönemin tipik özellikleri olmuştur. 1945-1950 sonrasında, özellikle de 1980 yılı sonrasında küreselleşme büyük ivme kazanmış ve benzeri görülmemiş seviyeye çıkmıştır (Bayar, 2008: 26-27).

Ekonomik anlamda, uluslararası sermaye akımlarının hızı ve uluslararası ticaret hacmi çok yüksek seviyelere ulaşmış, global çapta üretim süreçleri büyük bir

dönüşüm yaşamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında böylesine büyük bir savaşın bir daha yaşanmamasını teminen, siyasi küreselleşme hızlanmıştır. Aynı zamanda, söz konusu dönemde teknolojik anlamda, yerkürenin her bölgesini etkisi altına almış bir iletişim devrimi yaşanmıştır. Özellikle 1980 yılı sonrasında, küreselleşmenin kültürel, çevresel ve demografik boyutları da dünya gündeminde ilk sıralarda yer almaya başlamıştır (Bayar, 2008: 26-27). II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD himayesinde oluşturulan IMF (International Monetary Fund; Uluslararası Para Fonu), GATT (General Agreement on Tariffs and Trade; Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), Dünya Bankası, OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) gibi uluslararası kuruluşların faaliyete geçmesiyle küreselleşme süreci hız kazanmıştır. Dünya Bankası, Ticaret Örgütü ve IMF'nin küreselleşmeyi yöneten üç ana kurum olduğu söylenebilir.

1.2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA VE TÜRKİYE

Küreselleşme sürecinde dünyanın bir yandan küçüldüğü diğer yandan parçalandığı görülmektedir. Dünyadaki insanların kültürel, toplumsal ve ekonomik alanlarda birbiriyle etkileşim ve iletişim sürecine girmeleri kaçınılmazdır. Dolayısıyla ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda toplumsal değişimler olmaktadır (Harman, 2006: 6).

Ekonomik olayların küreselleşmesinin ve bu koşulların yarattığı yeni durumun 1960 yıllarında ortaya çıktığı düşünülmektedir. Küreselleşmenin tarihi gelişim sürecine bakıldığında öncelikle II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminin ve bu dönemdeki toplumsal ve ekonomik olguların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Küreselleşme süreci, Soğuk Savaş'ın son bulması ve Sosyalist Blokun çökmesi ile beraber büyük ivme kazanmıştır (Kürkçü-Dumanlı, 2013: 3).

1944 yılında II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımın akabinde Avrupa'yı yeniden kurabilmek ve aynı zamanda dünyayı ekonomik bunalımdan kurtarabilmek adına IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Gerçek ismi "Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası" olan Dünya Bankası kalkınma misyonunu, IMF ise küresel ekonomik istikrarı sağlama misyonunu üstlenmiştir. Uluslararası Para Fonu ise küresel bir bunalımın bir kez daha ortaya çıkışını engellemek üzere görevlendirilmiştir. Bretton Woods Para Sisteminin çökmesi ve ABD doları'nın altın standartlarından ayrılması sonucu IMF; Avrupa'nın savaş yıkıntılarını gidermesi sonucu da Dünya

Bankası işlev değişikliklerine giderek gelişmekte olan ülkelerle ilgilenmeye başlamışlardır. 1980 yıllarına gelindiğinde Dünya Bankası ve IMF'nin borç ve bağışa çok ihtiyacı olan ülkelere serbest piyasa ekonomisine geçişlerini directmek gibi farklı misyonları oluşmuştur. 1980'lerden sonra IMF'nin önceliği sermaye akışı ile spekülâtif kâr arayışı önündeki engelleri kaldırmak olmuştur. Dünya Bankası da IMF'nin bir aracına dönüşmüş, proje kredileri ile yapısal uyum kredileri vererek geniş kapsamlı destek sağlamaya başlamıştır (Göngen, 2013: 125-128).

Dünya ticareti 1950 yılında %7'den 1970 yılında %12'ye; 1993 yılında ise %17'ye yükselmiştir. OECD ülkelerinin dış ticaret payı 1960 yılında %12.5'ten 1990 yılında %18.6'ya, Amerika'daysa %4.7'den % 11.4'e yükselmiştir (Altvater ve Mahnkopf, 1996: 19).

Dünya ekonomisine bakıldığında 1973 ve 1979 yıllarında petrol şokları yaşanmış, devamında çeşitli ülkelerde yapısal değişimler ve yeni dengeler oluşmuş, ekonomiler arasındaki bağımlılık artmış, ticari serbestleşme sürecine girilmiştir. Pek çok ülke ticaret politikalarını yeniden düzenlemiş, piyasalara daha az müdahale edip fazla serbestliğe imkân veren politikaları benimsemiştir. (Harman, 2006: 19; Özel, 2012: 39).

Son küreselleşme akımı sonrası ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin merkez bankaları tarafından alınmış parasal genişleme önlemleriyle bu ekonomilerdeki bol likidite ve düşük faiz koşullarının uzun vadeli korunma beklentisi güçlenmiştir (Bakan ve Şentürk, 2012: 62).

Türkiye Batı ile Doğu'nun, Kuzey ile Güney'in buluştuğu bir konumda, Avrasya'nın merkezinde bulunmaktadır. Ayrıca, köklü tarihi ve konumu sayesinde kültürler arası ve medeniyetler arası diyaloga ev sahipliği yapmaktadır (Bayar, 2008: 32). Türkiye jeostratejik konumundan ve coğrafyasında bulunan insan topluluğunun özelliklerinden dolayı küreselleşmenin boyutlarından yüksek düzeyde etkilenmiştir. Örneğin doğalgaz ve petrol rezervlerinin Doğu-Batı koridorunda taşınması sürecinde Türkiye hem maliyeti az hem de en kısa süreli taşıma imkânı sunmaktadır. Bu durum da küresel boyutta ekonomik sonuçlar doğuracaktır (Kıvılcım, 2013: 227-228). 1980 yılı sonrasına bakıldığında ithal ikamesine dayalı sanayileşmeden ihracata dayalı sanayileşmeye geçildiği ve finansal piyasaların liberalleşmesinin sağlandığı

görülmüştür. Dolayısıyla hizmet, mal ve sermayenin serbest dolaşımı mümkün kılınmıştır (Bakan ve Şentürk, 2012: 62).

2008’de yaşanan küresel finans krizi sonrasında Türkiye’nin de içlerinde olduğu gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinden önemli sermaye çıkışı olmuştur. Türkiye’nin uluslararası piyasalardaki kredi notunun yüksek olması ve ülkeye duyulan güvenin sürekli artışından dolayı bu krizden en az etkilenen, aynı zamanda yaralarını en kısa sürede saran ülkelerden birisi olmuştur (Bakan ve Şentürk, 2012: 62).

Siyasi küreselleşme trendleri açısından bakıldığında ise, Türkiye bilhassa son dönemlerde insan hakları, demokratikleşme, hukuk üstünlüğü gibi konularda ve hesap verilebilirlik ve şeffaflık gibi temel ilkelerin yerleştirilmesi ve yürürlüğe geçmesi konularında büyük yol katetmiştir. Küreselleşmenin güvenlik boyutu temelinde Türkiye’nin silah kontrolü, uyuşturucu ticareti, terörle mücadele, yasadışı göç ve yolsuzluk gibi konular ile daha kapsamlı bir biçimde ilgilenmesi gerekmiştir. Bu bağlamda bölgesel ve uluslararası iş birlikleri yapmıştır. Türkiye Karadeniz, Kafkaslar, Balkanlar, Akdeniz, Orta Doğu ve Orta Asya ile Avrupa’nın kesişim noktasında bulunması sebebiyle öncelikle bölgesel, daha sonra uluslararası istikrarın sağlanması sürecinde önemli rol oynadığından bu durum küreselleşmenin siyasi ve güvenlik boyutlarına olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Örneğin Türkiye, 2008 yılında BM Genel Kurulu’nda yapılan oylama ile 2009-2010 dönemi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Geçici Üyelik adaylığına seçilmiştir. Türkiye’nin konumu, ekonomi alanında da önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Örneğin Türkiye, doğalgaz ve petrol rezervlerinin Doğu-Batı istikametinde taşınması hususunda iktisadi açıdan en düşük maliyetli ve en kısa yol güzergahını sunmaktadır. Doğu-Batı Enerji Koridoru Projesi’nin Türkiye’nin katkıları ile gerçekleştirilmesi, bölgesel olmasının yanında küresel anlamda da ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Küreselleşmenin çevresel boyutu kapsamında Türkiye de çevre dostu üretim ve tüketim konularına odaklanmıştır. Demografik boyutu incelendiğinde ülke genelinde nüfus artış hızının düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Küreselleşmenin kültürel boyutu temelinde Türk toplumunun ilgi alanlarının ve beğenilerinin bir dönüşüm ve değişim sürecinden geçtiği gözlenmektedir. Benzer şekilde Türk kültür ve öğelerinin de uluslararası düzeyde tanınırlığının da arttığı görülmektedir. Türkiye kültürel çeşitliliğin bir tehdit değil, aksine zenginlik olduğunu tüm dünyaya göstermeye çalışmaktadır. Kültürler arasında önyargı, yanlış anlama ve kutuplaşmanın önlenmesi

adına farklı platformlarda çaba harcamaktadır. Buna 2005'te İspanya ve Türkiye'nin eş-sunuculuğunda hayata geçirilmiş Medeniyetler İttifakı girişimi örnek verilebilir (Bayar, 2008: 33-34).

1.3. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Küreselleşmenin sunduğu fırsatların başında hızlı büyüme ve kalkınma imkânı gelmektedir. Kalkınmanın önündeki teknoloji eksikliği, sermaye birikiminin olmayışı, kalifiye eleman eksikliği gibi engeller küreselleşmenin olanakları sayesinde kaldırılabilir. Bu amaçla çok uluslu şirketler farklı ülkelere teknoloji transferi yapmakta ve istihdamı artırmaktadır; ülkeler arasında iş birliği anlaşmaları yapılmakta ve internet üzerinden bilgi paylaşımı olanağı sağlanmaktadır. Küreselleşme aynı zamanda hem iktisadi hem de siyasal anlamda dünya ile bütünleşme imkânı sağlamaktadır. Bu amaçla da uluslararası normlar kabul edilmekte, demokrasi ve insan hakları değerleri konularında standartların tutturulmasına çalışılmakta, ülkelerin komşuları ve diğer ülkelerle iyi geçinmesi mümkün olmaktadır (Acar, 2002: 19-20).

Küreselleşmeye dair pozitif bakış açılarını sıralamak mümkündür. Birinci olarak küreselleşme; kişisel, grupsal başarılarla olduğu kadar halk arasında var olan adaletsizliklerin kökeninin de yapısalda ziyade, kişisel olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin işsizlik yapısal bir durum değildir. Kişisel olarak farklılığa entegre olamayan kişilerin problemidir. İkinci olarak dünyaya entegre olamayan kişiler hak etmedikleri halde bir refah sağlarlar; bu da ekonomik müteşebbisliğin önüne geçer ve bu yönüyle problemleri bir adalet düzeni açığa çıkarır. Üçüncü olarak hükûmetin toplumsal ve ekonomik hayat için çeşitli regülasyonlar ile fonksiyonelliğinden sıyrılarak zaman ve fırsat eşitliğine dayanan kişisel ahlak prensibinin faaliyet alanı minimize edildiğinde demokratik olunabilmektedir. Küreselleşmeye dair söz konusu olan bu pozitif bakış açıları kişisel başarı, değişime entegre olma ekseninde kişiselciliği, özgürlük idrakini büyütme, refah devletini ortadan kaldırmak ve demokratikleşmeyi vurgulamaktadır (İçli, 2001:168).

Küreselleşme şirketlere de önemli fırsatlar sunmaktadır. Üretim faktörlerinin dünya ölçeğinde değerlendirilip üretim, dağıtım ve tüketime sunulması sonucunda işletmeler arasında iş birlikleri oluşmakta ve doğrudan yabancı sermaye desteği sağlanabilmektedir. Şirketler küreselleşme sonucundaki gelişmelere uyum sağlayarak,

yeni teknik ve becerilerle yönetilmeye başlamıştır. Küreselleşmenin başka bir fırsatı da farklı kültürlerden insanların tanışması ve kaynaşmasıdır. Dünya kaynaklarının daha iyi tahsis edilmesi sonucunda yaşam standartları da yükselmektedir. Ayrıca insanların bilgi birikimi artmakta, ülkeler arası seyahat maliyetleri düşmektedir (Öztürk, 2016: 4667-4668).

Küreselleşmenin gelişim aşamasına hız katan esas dinamik ülkeler arası mal ve sermaye eylemlerinin özgürleştirilmesini tavsiye eden bakış açıları, çok fazla oranda ulusun içselleştirerek ya da içselleştirmek durumunda kalarak ulusal politika olması ve hem uluslararası ticaretin, hem de sermaye faaliyetlerinin üzerindeki malları ve kontrolleri yavaş yavaş düşüren faaliyetleri yaşama adapte etmesidir. Bu eksende çok fazla oranda ulusun 1980’li senelerin başlarından sonra uluslararası ekonomi ile birleşmeyi düşünen yapısal entegre projeleri faaliyete geçirilmeye başlanmıştır. Bu projeler, sektörlerin özgürleşmesini ve çok uluslu kuruluşların yayılmasını olağan kılarak globalleşme aşamasının hız kazanmasına kritik katkılar yapmaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007: 267).

Küreselleşme aşamasının daha hızlı bir hale gelmesini ve küreselleşmenin bir faktör şeklinde karşımıza çıkmasını sağlayan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel sahalarda birden çok etken vardır. Küreselleşme aşamasının oldukça net bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak olan bu etkenler özetle aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Buluk ve Özkök, 2016: 39-40):

- Nitelikli insan gücünün özgür bir konuma gelmesi ve etkin bir hal alması,
- Dış ticarete serbestliğin oluşturulması, bununla ilintili olarak gümrük vergileri ve kotaların çekilmesi sonucunda amaçlanan sektörlere ülkeler arası bir özellik kazandırılması,
- Medya teçhizatları, iletişim ve bilişim sahalarında meydana gelen hızlı ilerlemelerin, dünya çapında bilgi akışına hız kazandırması,
- Ülkeler arası sermaye sektöründeki akışa karşı olan kısıtlamaların önemli düzeyde önüne geçilmesi sonucunda, en üst düzey kâr sağlamayı arzu eden yatırımcıların sermaye hareketliliğine destek olması,
- IMF, GATT, Birleşik Milletler Eğitim, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Dünya Ticaret Örgütü

(WTO), Birleşik Milletler (UN), Dünya Bankası (WB) vb. uluslararası organizasyonların meydana getirdikleri kurumlar ve gerçekleştirdikleri ve gerçekleştirmekte oldukları faaliyetler,

- Sosyalist Doğu Blokun çökmesi ve ABD'nin dünya çapındaki en geniş kapsamlı finansal ve askeri gücü teşkil etmesiyle sektörde var olan ekonomisine dair kapitalist düzene geçiş sürecini hızlandırması,
- Çok uluslu işletmelerin üretim ve pazarlama gibi daha fazla sayıda sahada dünyanın çeşitli ve ayrı yerlerinde eylem gerçekleştirmeleri sonucunda global sektörlerin açığa çıkması ve akabinde işgücünde devinim oluşması,
- İnsan haklarıyla ilişkili olarak imzalanmış olan ülkeler arası anlaşmaların varlığı ve halkın önemli bir kısmının bu hakların varlığını bilmeleri,
- Bilimsel çalışmalarda ortaya çıkan dünya genelindeki ilerlemeler, bu eylemlerin yaygınlaştırılması ve uygulanmaya konması,
- Şirketlerin var olan üretim, organizasyon vb. süreçlerinde meydana gelen kritik farklılaşmalar ile uydu, faks, e-mail ve internet iletişimi gibi üst düzey teknolojiyi içeren iletişim hizmetlerinin kullanımının yaygınlaşması,
- Ülkelerarası turizm faaliyetlerinin dünya ekseninde artış göstermesi,
- Dünya çapında kabul görmüş bir kalkınma tekniği olan “ithal” trampasının yerini “ihracatın teşviki” ilkelerinin alması,
- Yerelleşme faaliyetlerinin hız kazanması ve ulusal hükûmet anlayışının çökmesidir.

Küreselleşmede insan ilişkilerinde, siyasi, toplumsal ve ekonomik örgütlenmelerde yerel ölçekten bölgeler arasına, kıtalar arasına ve de küresel ölçeğe sıçrama görülmektedir (Harman, 2006: 5). Bu nedenle küreselleşmenin boyutlarının incelenmesinde fayda vardır.

Son yıllara bakıldığında globalleşmedeki hedefin insan gereksinimlerini gidermekten çok lüks değer sağlamanın ve elde bulunanın tekrar üretime mecbur bırakılmasının ortaya koyduğu, sonucunda da küreselleşmedeki hedefinden kaydığı görülmektedir. Bazılarının bu etkenlerin giderini üzerine alması, bundan sonra dışsal ekonomi kavramının hedef harici ve tercihler üzerinde faal bir konuma geldiğini;

sektörün yeterli seviyelere ulaşmadığı için bu tarz sıkıntıların meydana geldiğini ve negatifliklere sebep olduğunu açığa çıkarmaktadır (Kaya vd., 2020).

Küreselleşmenin dünya çapında yayılım göstermesi ile ifade edilebilecek olan daha çok teknolojik ilerlemelerin ekseninde dünyayı bir finans sektörüne dönüştürdüğü göze çarpmaktadır. BM İnsani Kalkınma Raporu (HDR)'na göre her geçen gün 1.5 trilyon dolar'dan daha çok para takas edilmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen küreselleşme yalnızca finans sektörlerinin verimliliğinin yükselmesi olarak açıklamak sığ bir yaklaşımda olmak demektir. Zira küreselleşme ekonomik bir içeriğe sahip olmasının beraberinde siyasal, teknolojik ve kültürel de bir faktördür (Aydemir ve Kaya, 2007: 264).

1.3.1. POLİTİK ALANDA KÜRESELLEŞME

İnsanoğlu yaratılışı gereği diğer insanlara karşı hâkimiyet kurma arzusuyla eyleme geçen bir varlıktır. Bu noktada verilecek en yerinde örnek olarak hükûmetlerin ülkeler arası politikada yaptıkları güç mücadelesidir. Hükûmetler, bir güce sahip olmak adına direkt saldırıya geçebilmekte ve gücü karşıdaki devletle paralel değilse ittifak oluşturarak üstünlük sağlamaya çalışan politikaları takip etmektedir. Bu aşamayı gerçekleştirirken hükûmetler birbirlerine güven duymamakta, ülkeler arası organizasyonlar veya uluslararası hukuk, uluslar üstü sahada etkin olmamaktadır. Gerçekçi bir yaklaşımla hükûmetler, muhtemel düşmanlara yönelik olarak onlara karşı koyabilmek için daha çok askeri yapıya güvenerek, bunun ekseninde gücü ifade etme eğilimindedir. Tüm hükûmetlerin yaklaşımı bu bakış açısına dönüştüğünde güvenlik ikilemi meydana gelmektedir. Bu durumun üstesinden gelebilmek için söz konusu olan taraflar güç dengesini tercih ederek, dış politikanın meydana getirilme ve faaliyete geçirilme aşamasıyla, ulusal menfaate göre açıklanan bir realizm teması üzerine kurgulama süreci tercih edilmektedir. Güç dengeleri uyumlu olan hükûmetler ikili ya da çok yönlü ilişkilerle uzlaşmayı tercih ederek, politik sahada globalleşme sürecini sürdürmektedir (Kaya vd., 2020).

1940'lı yıllarda başlayıp 1990'lara kadarki dönemdeki Soğuk Savaş, politik olduğu gibi dünyada ekonomik olarak da bloklaşmaya yol açmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Polonya, Ukrayna, Rusya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Baltık Cumhuriyetleri, Orta Asya Ulusları ve Kafkas

Uluslarıyla birlikte pek çok devletin Batı tarzı politik ve ekonomik sisteme geçmeye başladıkları görülmüştür. İnsan hakları, barış, güvenlik, demokrasi vb. konular devletler arası ilişkilerde görüşülüp, küresel çapta ele alınan sorunlar şeklinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu tür sorunların çözümlenmesinde Avrupa Birliği veya Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler devreye girmekte ve küresel boyutta çözüm arayışları için çalışılmaktadır (Saruhan, 2010: 41-42).

IMF, AB, NATO, Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Bankası gibi oluşturulmuş olan uluslararası kuruluşlar, esasen Batı ideoloji kökenli düzenler olarak, bu kurumların zorladığı siyaseti, kültürü ve değerler düzenini bütün dünyaya anlatmaya gayret gösteren alt yapılar şeklinde görev üstlenmektedir. Bu prensiplere uyum gösterilmediği ya da herkesten ayrı sesler çıktığı takdirde bütün düzenler tarafından etiketlenmek, küreselleşmenin hâkim grupların elinde olan zorlayıcı bir prensip olduğunu açığa koymaktadır. Esasen önemli bir bölümü dünya barışı ve devam ettirilmesi gerekli olan bir hayat endişesiyle kurulmalarına rağmen, meydana gelme hedefleriyle zıtlıkları görülmektedir. Dünya düzeninde etkin olan organizasyonlar, gelişmiş olan ulusların uluslararası alandaki temsilcileri gibi bir tutum sergileyerek, küreselleşme aracılığıyla ulus hükûmetlerde söz hakkına sahip olarak ve bu sayede içişlerine müdahalede bulunma imkânı bulmaktadır. Bir varlık gösteremedikleri ya da global prensipleri faaliyete geçiremedikleri uluslarda birtakım problemler olduğu bilinmektedir. Dünya ölçeğinde üretimi oluşturulan uluslararası sermaye, bütün sahalarda belirleyici olmak, konulmuş olan prensiplere uyum göstermeyenleri cezalandırmak sürecini takip etmekte ve egemenliğini baskı unsurlarıyla dayatmaktadır. Batı ideolojisinin hakim olduğu bu sistemler, Batılı hükûmetlerin hâkimiyetiyle dünyaya yönelik ortak seçimleri çıkarmaktadır (Kaya vd., 2020).

1.3.2. KÜLTÜREL ALANDA KÜRESELLEŞME

Sanayi Devrimi'nin meydana gelmesine destek sağlayan ya da bu devrime karşı tepkisiz kalmayan birtakım Batı ulusları, söz konusu olan devrimin kendilerine katkıda bulunduğu teknolojik faydalar sayesinde finansal ve sosyal ilerlemelerini açıklayarak dünya finansını ve politikasını koordine etmeye başlamışlardır. Bu alanda yer alan uluslar, ilk olarak sanayilerinin hammadde gereksinimlerini sağlama, üretmiş oldukları iç tüketimde fazlalık oluşturan mallara yönelik yeni sektör bulma ve siyasi

olarak etki alanlarını büyütmek için sömürge eylemlerine adım atmış; milli bir tavır sergilemeyen birtakım ülkeleri çeşitli hususlarda kendilerine bağlı bir duruma getirmişlerdir. Batı eksenli güç merkezleri, henüz sömürgeleştirme aşamasında, bu tarz uluslarda güçlerini sürdürülebilir kılmak adına, XIX. yüzyılın daha başlarından itibaren misyonerler ile kendi kültürel motiflerini sömürge olan ulus toplumuna kabul ettirme doğrultusunda bir süreç takip etmişlerdir. Misyoner faaliyetlerini sürdüren kişiler, koruyucu konumunda oldukları uluslar adına içinde yer aldıkları ülke bireylerine daha çok kendi kültürlerini göstermek ve onlara bunu yaymak, böylece bu uluslarda kendi dillerini konuşan, onlar gibi görüşlere sahip olan yandaşlar meydana getirmek şeklinde eylemlerde bulunmuşlardır. Bu açıdan, kültürel globalleşme, sömürgecilik ile birlikte yeni bir ivme kazanmış; misyonerlik eylemlerinin kritik bir öneme sahip olmasıyla, kişilerle geliştirilen direkt ve yüz yüze diyaloglarla XIX. yüzyılda bir kısım da olsa yol almış; XX. yüzyılın yarısından itibaren araçlarını farklılaştırarak hızını üst seviyede yükseltme imkânı elde etmiştir (Mahiroğulları, 2005).

Kültürel küreselleşmenin sermayenin globalleşmesiyle ilintili, düşünsel bir yaklaşım olduğu ifade edilmektedir. Sermayenin küresel hale gelmesine bağımlı olmadan, yani ideolojik olarak özgür dünya kültürü için pozitif bir taraf yüklenebileceğini; ancak şu anda sermayenin globalleşmesine en fazla desteği olan hedefli bir faaliyet rolünü üstlendiği ifade edilmektedir (İçli, 2001: 167).

Mendenhall, “Global Management” isimli kitabında; kültür sözcüğünün Latince bir sözcük olan “cultura”dan meydana geldiğini ifade etmiştir. Toprağı biçme, terbiye ve eğitim gibi anlamlar taşıyan cultura sözcüğü bütün dillerde buna yakın kapsamlarda tercih edilmiştir. “Mead” ise sözcük olarak Latince’den türetilen kültür sözcüğünün, spesifik bir gruba yönelik olduğunu, doğuştan değil sonradan meydana geldiğini, kuşaktan kuşağa iletilen değerler bütününe teşkil ettiğini ve grup mensuplarının tutumlarını, öngörülebilir bir şekilde etkilediğini ifade etmiştir. Mead’ın öne sürdüğü bu sav temel alınarak kültürün kümülatif olarak, meydana gelen örf-adet, gelenek ve görenek gibi değerler toplamından oluştuğu ifade edilebilir (Kaya vd., 2020).

Tarihsel bir süreç olarak küreselleşmenin insanlar ve toplumlar arasındaki ilişkileri yüksek oranda zenginleştirdiği söylenebilmektedir. Farklı ülkelere insanlar bir araya gelip hizmet, fikir ve mal alışverişi yaşanmakta ve deneyimler

paylaşılmaktadır. Böylelikle insanlar, ulusal düzeydeki ilişki ve düşünce biçimlerinden, uluslararası boyutta yeni bir düşünce ve ilişki ve biçimlerine geçmektedirler (İlgar ve İlgar, 2013: 27).

Kültürel alanda küreselleşme, toplumların karşılıklı iletişimlerinin ve etkileşimlerinin sürekli artmasıyla açıklanabilmektedir. Popüler kültür ve tüketim gibi etkenlerle toplumlar birbirine benzemeye başlamaktadır. İngilizcenin dünyanın her yerinde kabul gören ve kullanılan bir dil olması, yine dünyanın her yerinde ABD vb. ülkelerin bayrağını taşıyan t-shirtlerin satışı, aynı müziklerin dinlenmesi, aynı sosyal medya hesaplarının kullanılması kültürel alanda küreselleşme yaşandığını göstermektedir (Kıvılcım, 2013: 227).

Sonuç olarak, kültürel globalleşmeye hız kazandıran kritik faktörlerden birisi olan iletişim sistemlerindeki ilerlemelerle beraber medyanın ülkeler arası sınırları geçerek globalleşmesi temel yönleriyle farklı sonuçları meydana getirmiştir. Tüketim ve kitle tüketim düzeni artış göstermiştir, yaşam biçimleri gittikçe standart bir hal almıştır, global sıkıntıların bilinirliği artmıştır, ülkeler arası kimlik ve kültürel bağlar arasındaki yakınlık düşmüştür (Mahiroğulları, 2005).

1.3.3. TEKNOLOJİK ALANDA KÜRESELLEŞME

Teknolojik küreselleşme ulaşım, güvenlik, iletişim, vb. alanlarda fiziki sınırları ortadan kaldırıp karşılıklı etkileşimleri arttırarak mekân, zaman ve güç etkileşimlerini değiştirmiştir. Teknolojinin yayılımı ve küreselleşmesi ulusal çerçevede üretilen teknolojinin uluslararası kullanımı, yeniliklerin küresel üretimi, küresel teknolojik ortak faaliyetler olmak üzere üç maddede toplanabilir. İleri teknoloji ürünlerinin dünya ticareti içindeki payı her geçen yıl artmakta olup; bu ürünlerin ihracatında en büyük pay yüksek oranda Ar-Ge faaliyetlerini sürdüren Çin'e aittir. Ayrıca uluslararası bilimsel temaslar, iş birlikleri ve çıkarılan makaleler de teknolojinin küreselleşmesine katkı sağlamaktadır (TASAM, 2006; Adıgüzel, 2016).

Günümüzde teknoloji ve yenilik üretme başarısı, sistemli bir yapıyı ve yaklaşımı zorunlu hale getirmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki teknoloji politikaları, stratejik hedefler doğrultusunda oluşturulan ekonomi politikalarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu ülkelerde teknoloji politikalarının planlanması ile seçilen alanlara yoğunlaşmakta ve

Ülkelerin yöneldikleri alanlardaki küresel rekabet gücünün geliştirilmesine çalışılmaktadır (Adıgüzel, 2016).

Teknoloji; satış ve satış sonrası hizmeti, araştırma, geliştirme, üretim, pazarlama faaliyetlerini içeren bir endüstri aşamasının, etkili ve prodüktif bir şekilde yerine getirilmesi için tercih edilebilecek bilgi ve kabiliyetlerin bütünüdür. Teknoloji aktarımı, gelişmiş lkelerden, gelişmekte olan ülkelere üretim teknikleri ve bilgilerin aktarılması şeklinde ifade edilmektedir. Gelişmiş uluslar ise kendi içerinde teknoloji transferini bir aşama olarak ifade etmektedirler. Bu süreçte söylenilen, ülkenin temel bilim ve teknoloji geliştirme organizasyonlarından, ulus endüstrisine bilgi paylaşımıdır. İleri bir teknolojiye sahip olmak, kullanıcı gereksinimini gideren aktüel bir düzeni açıklamak, tasarlamak, ilerletmek, üretimini gerçekleştirmek, test etmek, faaliyete geçirmek, bu düzene dağıtım aşamasında destek sağlamak ve tüm bu aşamayı koordine etmek için gerekli olan bilgi ve kabiliyetlerin bütünü anlaşılmalıdır. Spesifik bir sahadaki teknolojinin elde bulundurulması, o sahaya has bir enformasyon, kabiliyet ve beceri birikimine sahip olunmasıdır. Sonuç olarak, her kabiliyet ve yetkinliğe sahip olmada olduğu gibi teknolojiye sahip olma sürecini izleyen yolda, mal sahipliği gibi bir satın alma aşamasından ziyade; çalışmaya, yatırıma, eğitime, enformasyon birikimine temel olan dönüşümsel bir yetkinlik ilerletme aşamasından geçmektedir. Resim izme kabiliyeti parayla satın alınamazsa, orijinal ürün ve üretim teknolojisi yaratma kabiliyeti de parayla satın alınamaz. Üretim süreci için gereken parçalar, bileşenler bütün uluslardan sağlanabilir, esas kritik olan tasarım kabiliyetine sahip olmaktır. İlk olarak hangi yapılar için tasarım kabiliyetinin olması gerektiğine yönelik olarak seçim yapılmalıdır (şenel ve Gençoğlu, 2003: 49-50).

1.3.4. EKONOMİK ALANDA KüRESELLEşME

Küreselleşme önce ekonomik alanda kendini gösterdiğinden, ekonomik vurgular ön planda olmaktadır. Ekonomik küreselleşme aslında ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle birleşimini ifade etmektedir. Böylelikle dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesi söz konusudur. 1947’de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması kapsamında gümrük tarifeleri ve kotalar kaldırılmış, uluslararası ticaretin evrensel boyutta serbestleştirilmesine çalışılmıştır (Kıvılcım, 2013: 224). II. Dünya Savaşı’ndan sonraki döneme bakıldığında, dünya gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH)’nın

altı kat, dünya ticari eşya ihracatının ise yirmi kat arttığı görülmektedir. Benzer artışlar mamul malların ve hizmetlerin ihracatında da gözlenmiştir. Savaş sonrası bu dönemdeki dünya ticaretindeki söz konusu artışın sebeplerinin başında ticaretin önündeki tarife, kısıtlama ve vergilerin düşürülmesi ve o dönemde dünya ticaretinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin önemli roller üstlenmesi gösterilebilir (Bayar, 2008: 27).

Ekonomik küreselleşmede meydana gelen en kritik ilerlemelerden biri, derinleşen ticari eylemler sebebiyle uluslararası interaktif benzerliğin, bağımlılığın ve iş birliğinin yükselmesidir. Ticaret bağlantıları fazlaştıkça ülkelerin ilişkileri farklılaşmakta, uluslararası seçimler ilerlemekte, daha geniş bir alana yayılım göstermekte hatta zorunluluğa çevrilmektedir. Esasen ticaretin uluslararası olarak yayılması yani ticaretin globalleşmesinde bu ilerlemeler önemli rol oynamıştır (Kıvılcım, 2013: 224).

Küreselleşme ile ulus ekonomilerinin dünya ekonomisi ekseninde uyumlanması; başka bir söylemle dünyanın yalnızca bir sektör altında birleşmesi şeklinde açıklanabilir. Küreselleşmenin ilk adımı, bir bölgede bulunan komşu ulusların kendi içlerinde ortak bir pazar meydana getirmelerinin, ekonomik problemlere aynı çözümleri bulmalarını açıklayan yerel entegrasyonlardır (Aydemir ve Kaya, 2007: 265).

Ekonomik küreselleşmenin oluşturduğu yapılardan biri Mc Donalds şirketidir. Ritzer, Weber'in akılcılaştırma teorisini Mc Donaldlaştırma temelinde modern dünya ile ilişkilendirmiş, toplumsal yaşama, insanların diyaloglarına yansımaları değerlendirmiştir. Ger ve Belk de, küresel tüketimin oluşturulabilmesi için çok uluslu işletmelerin yayılım göstermesi, global kapitalizmin yayılım göstermesi, global tüketimin yayılması ve global tüketimin bitmesinin ilişkili olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (İçli, 2001: 166).

Gelişmiş ülkelerdeki iç piyasaların doyuma ulaşması, bilhassa 1970 yıllarında görülen petrol krizi sonucunda gelişmiş ülkelerin dış piyasalara açılma çalışmaları ve iktisadi faaliyet hacimlerinin artışı küreselleşme sürecini ortaya çıkaran ekonomik faktörlerdendir (Saruhan, 2010: 45). Ekonomik küreselleşme sürecindeki en önemli gelişmelerden birisi yoğunlaşan ticari faaliyetler vasıtasıyla ülkeler arası iş birliklerinin, birbirlerine bağımlılığın ve aynı zamanda benzerliğin artmasıdır. Ticaret

bağlantılarının artışıyla ulusal ilişkiler değişmekte, uluslararası tercihler gelişip yaygınlaşmakta ve hatta zamanla zorunluluğa dönüşmektedir (Kıvılcım, 2013: 224).

Ekonominin uluslararası hale gelmesinin sebepleri olarak yerel üretimlerin yeterli olmaması, kaynak dağılımındaki yetersizlik, uluslararası fiyat farklılıklarının olması, teknik eleman yetersizliği, mal farklılaşması ve farklı gelişmişlik düzeyleri gösterilebilir (Bakan ve Şentürk, 2012: 47). Ekonomik küreselleşme aynı zamanda piyasa ekonomisinin gelişmesini, serbest ticaretin yayılmasını, dış ticaret hacminde genişlemeyi, sermaye hareketliliğinin serbestliğini, dünya çapındaki ekonomik örgütlerin ivme kazanmasını ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin artmasını beraberinde getirmektedir (Aktel, 2001: 195).

1.3.4.1. EKONOMİK KÜRESELLEŞME

Ekonomik küreselleşme, uluslararası ticaret, yatırım ve finansal akışların sınırların ötesine taşarak ulusal ekonomilerin birbirine daha fazla entegre oldukları bir süreçtir. Ekonomik küreselleşme dünya finansal ve reel piyasalar ile bu piyasalara ilişkin faaliyetlerin birbirleriyle bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Mal, sermaye, bilgi ve hizmetin serbest dolaşımı neticesinde dünya ekonomisi tek bir piyasa halini almıştır. Bu bağlamda, ülkeler arası mal akışkanlığının sağlanması küreselleşmenin birinci adımını oluşturmaktadır. Ekonomik birimler kendi aralarında mevcut bulunan, ülke sınırlarını oluşturan siyasi engelleri, değerler sistemindeki değişikliklerden kaynaklanan kültürel engelleri, gümrük sınırlarını oluşturan ekonomik engelleri, iletişim ve ulaşımın önündeki fiziki engelleri ve farklı düzenlemelerden kaynaklanan yasal engelleri ortadan kaldırarak dünya ekonomisinden küresel ekonomiye geçiş yapmaktadırlar (Bakan ve Şentürk, 2012: 47-48).

Küresel ekonominin yürütülmesinde uluslararası döviz ve uluslararası bankacılık ile bono ve tahvil piyasaları önemli rol oynamaktadır. Örneğin, günümüzde dünya ölçeğinde bakılacak olursa, bir günlük döviz işlem hacmi 1.5 trilyon ABD doları'nın üzerindedir. Ayrıca türev araçlar şeklinde nitelendirilmiş enstrümanlar vasıtasıyla, küresel alanda kullanılan mali araçların çeşitleri artmıştır (Bayar, 2008: 27-28).

Ekonomik küreselleşmeyi; üretimin küreselleşmesi, ticaretin küreselleşmesi ve finansal küreselleşme olmak üzere üç alt başlıkta incelemek mümkündür.

1.3.4.1.1. ÜRETİMİN KÜRESELLEŞMESİ

Küreselleşme sonucunda malların ve hizmetlerin üretim biçimlerinde değişiklikler olmuştur. Günümüzdeki yeni üretim tarzı, teknolojik gelişmelerle şekillendirilen üretim yapısıdır. Dolayısıyla hammadde sonrası oluşturulan ürün, bilgiye dayalı bir üretimin sonucunda olmaktadır. Küresel çaptaki üretimin kaynağı, iletişim ve bilişim alanlarındaki hızlı gelişmelerin sayesinde bilgi aktarımının oldukça kolaylaşması, mekân ve zaman gibi kısıtlamaların ortadan kalkmasıdır (Saruhan, 2010: 52-53).

Bazı ürünlerde üretimin farklı basamakları farklı coğrafyalarda yapılabilmektedir. Bu süreçteki en önemli rolün birden fazla ülkede üretim faaliyetlerinde bulunan çok uluslu şirketlerde olduğu görülmektedir. Çok uluslu şirketler, uluslararası hizmet ve mal ticaretinden turizme kadar, portföy yatırımlarından doğrudan yabancı yatırımlara kadar pek çok ekonomik alanda faaliyet göstermektedir ve sermayenin, teknolojinin, emeğin etkin kullanılmasını sağlayarak hem geldikleri ülkelere hem de gittikleri ülkelere ciddi faydalar sunabilmektedirler. Diğer yandan, günümüzdeki üretim süreci mal üretiminden daha fazla hizmet üretimine ağırlık vermekte ve bunun sonucunda da en önemli üretim faktörü nitelikli insan kaynağı olmaktadır (Aktan ve Vural 2005: 55; Bakan ve Şentürk, 2012: 48).

1.3.4.1.2. TİCARETİN KÜRESELLEŞMESİ

Ticaretin küreselleşmesi 1947 yılında kurulan GATT çerçevesinde, gümrük tarifelerinin ve kotaların azaltılıp ya da ortadan kaldırılıp uluslararası ticaretin evrensel boyutlarda serbestleştirilmesi çabasıyla başlamıştır (Saruhan, 2010: 65).

Ticaretin küreselleşmesinin temelinde dış ticarete ilişkin her tür kısıtlamanın kaldırılması yatmaktadır. 1980 sonrası dönemde Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra merkezi planlamaya dayalı ekonomiler piyasa ekonomisine geçmiş, ulaşım imkânları kolaylaşmış, iletişim araçları gelişmiş, maliyetler düşmüş, dünya nüfusu artmıştır. Tüm bunlara bağlı olarak da uluslararası ticaret ciddi bir hızla artmıştır. Tüm bunların

yanında EFTA, NAFTA gibi oluşumlar ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında hizmet, mal ve sermaye hareketlerine yönelik ve finansal piyasalarla ilgili kısıtlamaları ortadan kaldıran düzenlemeler de ticaretin küreselleşmesi sürecinde önemli rol oynamaktadırlar (Bakan ve Şentürk, 2012: 48-49).

1.3.4.1.3. FİNANSAL KÜRESELLEŞME

Finans sektöründe küreselleşmeye meydan veren ilerlemeler, çoğunlukla, 1970’li yılların başlarında Bretton Woods düzeninin çökmesiyle başlamıştır. Sabit kur düzeninin çöküp yerine esnek kur düzeninin gelmesiyle beraber farklı paralar arasındaki kur farklılıkları ihtimalinden para elde etme fırsatı meydana gelmiştir. Hızla yükselişe geçen döviz faaliyetleri sonucunda oldukça büyük bir döviz sektörü oluşmuştur. Dünyanın bu en büyük piyasasında yirmi dört saat boyunca açık olan bilgisayar teknolojisindeki ilerlemelerle beraber, bir para biriminden başka bir para birimine geçiş yapmak olağan bir hale gelmiştir. Bu sayede, uluslararası sermaye hareketleri ivedi bir şekilde artış göstermiş ve ulusal finans sektörleri içerisinde interaktif bağımlılık ve uyum artmıştır. Bundan sonra ulusal sektörler, tek bir küresel piyasanın şubeleri konumuna gelmiştir (Ganiev, 2014: 119).

Finansal küreselleşme uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve uluslararası finansal piyasalara ilişkin kısıtlamaların ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Özellikle 1980’lerden sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş düşüncesi ile birlikte yurt içi finans piyasalarının dünya piyasaları ile bütünleşmesi sonucunda finansal sermayenin uluslararası alanda dolaşımı büyük ölçüde artmış, dış ticaret gelişmiş ve finans piyasaları hızla birbiriyle bütünleşmeye başlamıştır. (Bakan ve Şentürk, 2012: 49; Çiftci, 2009: 8-9).

Sermaye akımlarının ekstrem seviyelere varmasında ve denetlenemeyecek düzeyde hızlanmasında ve sonuç olarak finansal sektörlerin karşılıklı olarak birleşmesi sürecinde bilgi işlem ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler önemli bir görev üstlenmiştir. Bu teknolojiler vesilesiyle finansal sektörler ile ilişkili enformasyon ivedi bir şekilde dünyaya yayılım gösterince; dünyanın çeşitli yerlerindeki finansal sektörler paralel yönde birlikte faaliyete geçmeye başlamışlardır. Böyle teknolojik ilerlemeler, bilgisayarların kapasite düzeylerindeki önemli yükselişi ve bilgi kaydetme ve aktarım sağlama giderlerindeki kritik düşüşü, sonucunda da mevcut finansal globalleşmeyi

meydana getirmiştir. Şu anki duruma bakıldığında, 30 sene öncesine kıyasla bir mikroişlemcinin maliyeti ortalama olarak 1000 kat daha düşük ve veri aktarımı (1 byte içeriğin 1 km öteye götürülmesi) yüz kattan daha yüksek bir oranda uygun bir konuma gelmiştir. Bilgi ve işlem teknolojisindeki bu gelişmeler, karmaşık finansal araçların değerlendirilmesine de olanak sağladığından türev piyasaların hızla gelişmesini de sağlamıştır (Ganiev, 2014: 120).

BÖLÜM 2

KUR VE TİCARET SAVAŞLARI: DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ İLE KARŞILIKLI ETKİLEŞİM

2.1. KUR VE TİCARET SAVAŞLARI

Uluslararası ticaret ülkelerin iç piyasalarında refah yaratmakta ve pek çok ülkeyi dış ticarete yöneltmektedir. Ülkeler kriz ve savaş gibi zor ve istikrarsız dönemlerde dış ticaret sayesinde elde ettikleri refahı kaybetmemek için kurlara müdahalede bulunmuşlar ve rekabetçi devalüasyonlar ile kur savaşlarını sürdürmüşlerdir. Ülkeler ulusal paralarının değerini düşürüp ihracatlarını artırmışlar; böylelikle üretim ve istihdam yaratmışlardır. Ancak bu durum partner ülkelerin dış ticaretlerini olumsuz yönde etkilemiştir (Kızıldere, 2024: 1065).

II. Dünya Savaşı'nın ardından kur savaşları yapılan küresel anlaşmalar ile azaltılmıştır. 1980 yılı sonrası ise kurlara müdahale etmeyen farklı politikalar benimsenmiştir. Fakat dünyanın en büyük ekonomilerinden olan Çin, farklı amaçlar ile belirli zamanlarda kura müdahale etmektedir. Bu durum kur savaşı kavramının tekrar gündeme gelmesine yol açmaktadır. Son zamanlardaki Çin ve ABD arasında yaşanan gerilim bunun göstergesidir (Kızıldere, 2024: 1065). 2008 küresel krizi sonrası liberal ticarete karşı korumacı politikaların tekrar yükselmeye başladığı görülmüştür. Dış ticarete karşı ilk adımlar; gelişmiş ülkelerin yeni korumacılık şeklinde adlandırılan tarife dışı önlemlerini artırmaları, ABD'nin faiz indirimi ve kur savaşlarıdır (Şanlı, 2020).

Bir süredir unutulduğundan kur savaşları ile ilgili çok fazla sayıda akademik çalışma yapılmamıştır. Son yıllarda ise ticaret savaşları tekrar popüler olmaya başlamıştır. Bunun nedeni, ABD'nin Türkiye'nin de yer aldığı pek çok ülkeye çelik ithalatı için ek gümrük vergileri koymasındır (Kızıldere, 2024: 1066).

2.1.1. KUR SAVAŞLARI VE ETKİLERİ

Kur savaşları, bir ülkenin dış ticaret açığını kapatmak, istihdam yaratmak, karşı ülkenin taviz vermesini sağlamak ve iç piyasada avantaj elde etmek gibi pek çok amacı

kapsayacak biçimde parasal sistem üstünden yürütülen dış ticaret politikasının sonucunu ifade etmektedir (Şanlı, 2021). Kavram olarak bakıldığında ise kur savaşları ifadesi dünyada ilk kez Brezilya Maliye Bakanı Guido Mantega tarafından kullanılarak literatüre kazandırılmıştır. (Rickards, 2015:59; Göktaş, 2019:628).

Dış ticaret ve küresel sermayenin büyük kısmı euro ve dolar üstünden gerçekleşmektedir. Bu sebeple AB ve ABD'nin uygulayacağı kur politikalarıyla diğer ülkelerin uygulayacakları kur politikalarında amaç aynı olsa dahi uygulama biçimleri birbirinden farklı olacaktır. ABD, dolar arzını Merkez Bankası'nın dolar basımıyla kontrol etmekteyken; Çin ise mevcut rezervleri üstünden kontrol etmektedir. Bununla birlikte kur savaşları, bir ülkenin yerel para biriminin, diğer para birimlerinin karşısında ticaret sürecinde fırsat yakalama maksadıyla devalüe edilmesiyle başlamaktadır. Bu sürecin ilk basamağı yerel para biriminin değerinin düşürülmesidir. Döviz kurlarında oynamanın farklı yolları bulunmaktadır. Bu bağlamda ulusal faiz oranları sıklıkla kullanılan bir araçtır. Faizler olabildiğince aşağı çekilirse piyasadaki yerel para arzı artacaktır ve ulusal paranın değeri yabancı para birimlerinin karşısında düşecektir (Şanlı, 2021).

Serbest kur sisteminin uygulandığı ülkelerde piyasadan merkez bankalarının döviz satın almaları ya da hükümetlerin piyasada dolaşan döviz miktarlarını kısıtlamak adına başvurdukları uygulamalar da yerel paranın döviz karşısında devalüe edilmesine yol açan politiklardır. Sabit kur sistemini uygulayan ülkelerdeyse merkez bankalarının kur fiyatlarını duyurmaları yeterli olmaktadır. Böylelikle yüksek kur uygulaması sebebiyle ihraç edilen ürünlerin uluslararası fiyatları göreceli şekilde azalır ve ülkenin ihraç ettiği malların miktarı artar ve karşı ülkenin piyasasında yerel üreticiler ile rekabet avantajı sağlanır. Bazı koşullarda ithalatın azaltılması amaçlanarak kur devalüasyonları yapılmaktadır. Kurların yükselmesi sonucu ithalat pahalı olacağı için hem ithalat azalır hem de ihracat artar (Şanlı, 2021).

2.1.1.1. KUR SAVAŞLARINDA TARİHSEL GELİŞİM

Birinci Kur Savaşı 1921-1936 seneleri aralığında meydana gelmiştir. Başta gelen ülkeler Almanya, Fransa, ABD, İngiltere'dir. Bu süreçte dünya çapında var olan para düzeni klasik altın ölçüsü temelliydi. Altın standardı düzeni ulusların, yerel paralarını spesifik bir ağırlıkta saf altın şeklinde açıklamasıyla açığa çıkmıştır. Para ile

altın içerisinde oluşturulan bu değer “parite” olarak ifade edilmektedir. Ulusal para ölçüsünün altın paritesi seviyesinde devam etmesi için Merkez Bankası bu pariteden talep edene altın satmayı ve ona sunulan altınları bu pariteden satın almayı üstlenir. Paranın altına, altının da para birimine problemsiz bir şekilde dönüştürülebilmesine imkân veren bu süreç konvertibilite olarak ifade edilmektedir. Altın standardı içerisinde tüm ekonomiler ülke parasını spesifik bir parite ile altına uyumlandırırdığında, bu düzene girmiş olan tüm ulusların paraları sabit kur değerinden öteki paralarla ilişkilendirilmiş oluyordu. Böyle olduğunda kurlar da bu parite ile ilişkili olarak oluşturuluyordu. Altın standardı pratiğinde belirlenmiş olan pariteden altının ulusal paralara çevrilmesi her ulusta serbesttir. Bu serbesti paritelerin kapsadığı döviz kurunun her ulusta geçerlilik göstermesine imkân vermektedir (Yalçınkaya ve Özden, 2019: 706).

Birinci kur savaşının en büyük temelini I. Dünya Savaşı oluşturmaktadır. Savaş sonrası kaybeden ülkeler için konulan ağır tazminatlar rekabetçi devalüasyonlar ile çözüm aranmasına yol açmıştır. Savaş bitiminde ABD dünyadaki paranın çoğunluğuna sahipti. 1920’li yıllardan sonra büyük miktarda para, Avrupa’nın iflas eden ülkelerine verilen borçlar ile Avrupa’ya geri gelmiştir. Bu süreçte ABD malları Avrupa’ya serbestçe geçebilmekteydi. Amerikan mallarının arzı, bu mallara olan Avrupalı talebin çok daha üstüne çıkmıştır. Avrupa ve ABD’de fiyatlar düşmüştür. I. Dünya Savaşı sonrasındaki istikrarsızlıktaki kısa süreli erteleme, 1929’da “Kara Perşembe” olarak isimlendirilen New York Menkul Kıymetler Borsası’nın çöküşüyle son bulmuştur. Pek çok sanayi şirketi iflas etmiştir. Ayrıca milletlerarası ticaret ile finansmana karşı duyulan güven ne yazık ki sarsılmıştır. ABD parası ise Avrupa’yı terk etmiştir. Büyük buhran, batı dünyasında ciddi boyutta işsizliğe ve sonucunda fakirliğe yol açmıştır (Kurtoğlu, 2018: 49).

II. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle beraber İngiltere ve ABD liderliğinde yeni bir para düzeni ortaya atılmıştır. Son hali 1944 senesinde Bretton Woods konferansı ile şekillenen bu para düzeni, sonraki 30 senenin para düzenini teşkil etmiştir. 44 ülkenin temsilcileri 1944 yılı Temmuz ayında Bretton Woods, New Hampshire’da bir araya gelerek Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) anlaşma şartlarını imzalamışlardır. İki savaş içerisindeki süreçte şanssız ekonomik durumları düşünerek anlaşma içerisinde olan ulusların hükûmet kişileri uluslararası ticarete sınırlama getirilmeden her ulusun ayrı ayrı dış istikrarını oluşturmalarına izin verirken başka bir taraftan da istihdamı ve fiyat

dengeini destekleyen bir uluslararası para düzeni oluşturmaya istemişlerdir. Bretton Woods anlaşmasıyla oluşturulan düzen, ABD doları'na yönelik olarak sabit döviz kurları ve altının dolar fiyatının değişmemesi ve bir ons 35\$ olması için çağrıda bulunmuştur. Buna üye olan uluslar resmi uluslararası rezervlerini genellikle dolar ya da altın türünden yansıtmışlar ve ABD Merkez Bankası'na resmi fiyatından altın karşılığında dolar satışı yetkisine sahip olmuşlardır (Yalçınkaya ve Özden, 2019: 708).

Bretton Woods sisteminin kurulma amacı, savaşlar arası dönemlerde mevcut olan korumacılık, istikrarsız döviz kurları, sıcak para akışları, komşunu yoksullaştırma devalüasyonları, uluslararası ticaret ve küresel ekonomik büyümeyi geliştirmek amacıyla finansal ve parasal istikrarı sağlamak gibi sorunlardan kaçınmaktır. Bu sistem, küresel ticaret ve finans ağını yeniden inşa etmek için elverişli görülen altın standardının sabit döviz kurları ile 1930 yıllarında ülkelerin finansal ve ekonomik istikrarı yeniden sağlamak ve bunları sürdürmek amacıyla başvurdukları daha büyük esneklik arasında bir uzlaşma olanağı sağlamıştır (Bordo vd., 2019: 7-8). Fakat sistem uygulanmaya başladığında düşünülen farklı bir yapı ortaya çıkmıştır. Sonuçta para birimlerinin eşit olduğu bir sistemden ziyade altın değişim standardının altın dolar sistemine dönüştüğü bir durum oluşmuştur. Başlangıçta, sterlin ve dolar olarak iki ana para biriminin var olduğu altın değişim standardı bulunmaktayken; 1960'lı yıllarda sterlinin temel para birimi olarak rolü azalmıştır. Sterlinin durumunun aksine dolar temel para birimi olarak hızla yükselmiştir. 1950-1960 yıllarında dolar'ın uluslararası para piyasasında kullanımının net bir şekilde arttığı görülmektedir. Aynı zamanda, tam konvertibilite ile dolar'ın ödeme aracı şeklinde kabul edilmesi uluslararası rezerv olarak kullanımını sağlamıştır (Bordo vd., 1993: 33).

İkinci Kur Savaşı, Bretton Woods sisteminin çöküşüne sebep olan gelişmeler sonucunda 1960'lı yılların ortaları ve sonu arasında ortaya çıkmıştır. Londra Altın Havuzu da bu sistemin çöküşünün anlaşılmasında son derece önemlidir. İkinci Kur Savaşı'nın temelinde, ABD enflasyonu ve politikaları yatmasına rağmen ilk hamle ABD'den değil; İngiltere'den gelmiştir. Sterlin 1964 yılı itibariyle baskı altına girmeye başlamış ve 1967 yılında bu baskının şiddetlenmesi sonucunda İngiltere sterlinde büyük bir devalüasyon yapmış ve İkinci Kur Savaşı'nın başlamasına yol açmıştır (Rickards, 2013: 103).

1960'lı yılların başında, uluslararası para piyasasının istikrarını sağlamak amacıyla Batı dünyasının ana merkez bankaları altın piyasasına birlikte müdahale etmeye karar vermişlerdir. Böylelikle Londra Altın Havuzu (1961-1968) işlemleri başlamıştır. Buradaki üyeler, Bretton Woods sisteminin üzerine inşa edildiği altın-dolar paritesini istikrara kavuşturabilmek amacıyla Londra'daki altın alım ve satımlarını koordine etmişler ve elde edilen kâr/zararları paylaşmışlardır. Yedi yıl süresince etkin şekilde çalışan Londra Altın Havuzu, ne yazık ki çökmüştür. Bu çöküş, altın havuzu üyelerinin ciddi kayıplar yaşamasına neden olmuş ve altın piyasasında dönüşümü başlatmıştır. Bretton Woods sistemi de birkaç yıl içerisinde yok olmuştur (Bordo vd., 2019: 2).

Üçüncü Kur Savaşı'na sebep olan en önemli faktör 2008 küresel krizidir. Kriz ardından meydana gelen durgunluk sonucu uluslar ayağa kalkmak için ihracatı yükselterek ülke finansını hareketlendirme gayreti içerisine girmişlerdir. En kritik cepheleri Pasifik (dolar-yuan), Avrasya (euro-yuan) ve Atlantik (euro-dolar) cepheleridir. Kriz ardından başlayan sonrasında içinde var olunan söz konusu savaşın en kritik aktörleri ve rakipleri Çin ve ABD'dir. Bu sürecin en büyük silahları içerisinde rekabetçi devalüasyonlarla beraber düşük faiz ve ABD'nin karşılıksız olarak bastığı para politikaları gösterilebilir. Bir değerlendirme olarak pasifik cephesi incelendiğinde, Çin son senelerde yükselen finansal kabiliyetiyle ABD'ye meydan okuması burayı kur savaşlarının asıl yeri haline getirmiştir. Çin, uzun seneler komünist rejimle yönetilmiş ardından dünyaya açılıp küresel oyuncu konumuna gelmiştir. 2018 senesi itibariyle 12.8 trilyon dolar GSYİH'siyle ABD'den sonra dünyanın en büyük ekonomisi konumundadır. Üçüncü Kur Savaşı'nı tetikleyen durum Japonya'nın para birimi yen'in değerini düşürmesiyle olmuştur. ABD uzun bir süre Çin'i parasını devalüe etmemesi hususunda uyarmıştır. Çin ise kuru düşürebileceğine dair ve dolar rezervlerini euro'ya ya da altına dönüştüreceğini dair beyanlarda bulunarak ABD tahvillerini satacağı yönünde adeta üstü kapalı bir şekilde tehdit etmiştir. Bu ortam da Japonya'nın ihracatını yükseltebilmek için yen'in değerini azaltması ile Üçüncü Kur Savaşı'na doğru adım atılmasına sebep olmuştur (Yalçınkaya ve Özden, 2019: 710-711).

2010'da başlamış olan ve halen devam eden Üçüncü Kur Savaşı, küreselleşme etkisi ile en ciddi savaş şeklinde değerlendirilmektedir. Söz konusu savaşta Çin yuan'ı devalüe ederek ticari olarak üstünlük elde etme çabasıdayken; Japonya ise düşük faiz

politikalarıyla karşılık vermiştir. Diğer yandan ABD ise Çin karşısında korumacı politikalar güderken; aynı zamanda parasal genişlemeye de gitmektedir. Bunlar neticesinde ülkelerde birikmiş dolar bollukları enflasyon yaratmaktadır. Örneğin Çin de parasal genişlemeler karşısında enflasyon sorunuyla karşılaşmış; ancak kur yükseltme yolunu tercih etmemiştir (Yalçınkaya ve Özden, 2019: 713). ABD'nin bu süreçteki en büyük avantajları petrol ve altının dolar para birimi üzerinden fiyatlandırılmasıdır. Ayrıca parasal genişlemelerle kendi iç borcundan kurtulmaktayken; dünyaya ise enflasyon pompalamaktadır. Dolar'ın en büyük rezerv parası olması sayesinde ABD'nin rekabet gücü ve üstünlüğü fazladır (Yalçınkaya ve Özden, 2019: 711).

2.1.1.2. KUR SAVAŞLARININ EKONOMİK ETKİLERİ

1980 yılı akabinde sermaye faaliyetlerindeki yükseliş ile birlikte yalnızca gelişmiş olan uluslar değil gelişmekte olan ulusları da kapsayan bir ekonomik küreselleşme meydana gelmiştir. Bu süreçte en dikkat çeken özellik ise gelişmekte olan uluslarda üst üste meydana gelen ekonomik krizlerdir. Meydana gelen ekonomik krizlerin önemli bir kısmı ülkelerin uygulamış oldukları “sabit döviz kurları” sırasında olmuştur. “İmkânsız Üçleme Yaklaşımı”na göre bu ekonomik krizler para politikası bağımlılığı, tam sermaye serbestisi ve serbest döviz kuru yaklaşımları arasında var olan uyumsuzluğun bir göstergesidir. Sermayenin serbestleşmesi politikasını izleyen uluslar dalgalı döviz kuru ya da sabit döviz kuru rejimlerinden birini tercih etmek durumundadırlar. Bu süreç gelişmiş ülkeler bakımından geçerlilik gösterebilmekte; ancak gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde komplike bir hâl almaktadır. Gelişmekte olan uluslarda ayrışmanın önüne geçen birtakım hususlar söz konusudur. Bu hususlardan birisi parasal kuruluşların ve ekonomik altyapının güçsüzlüğüdür. Buna ek olarak dolarizasyon ve para ikamesi, ekonomik derinlikten yoksun olunması sebebiyle sermaye faaliyetlerine yönelik olarak fazla hassas bir yapıya sahip olmaları bu ulusların katı sabit ya da dalgalı kur rejimi faaliyetlerini zorlaştırmaktadır (Yanar, 2008: 169).

Kur savaşlarının ekonomik etkileri bağlamında Levy-Yeyati ve Sturzenegger (2002) tarafından yapılan LYS (de facto) sınıflandırılması içerisinde döviz kuru tutumuyla yakın üç değişkene dayalı bir kategori tercih edilmektedir (Taban, 2004:

131). Döviz kuru değişkenliği, sene boyunca nominal döviz kurunda mutlak aylık yüzde değişimlerin ortalaması şeklinde ölçülmektedir. Döviz kuru değişimlerindeki hareketlilik, döviz kurunda oluşan aylık yüzde farklılaşmaların standart sapması şeklinde ölçülmektedir. Rezervlerin değişkenliği ise uluslararası rezervlerde ortaya çıkan mutlak aylık farklılığın ortalaması şeklinde ölçülür.

ABD ve Avrupa ülkelerinin bankacılık sistemleri ve sermaye piyasaları arasındaki ilişki dünyadaki diğer finansal ilişkilere nazaran daha geniş kapsamlıdır. Bu durum euro ve dolar arasındaki karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanmaktadır. Lehman Brothers yatırım bankasının iflası sonrasında bu bağımlılığın son derece güçlü olduğu küresel manada hissedilmiştir. Euro'nun güçlü olması, Avrupalıların ABD'den pek çok ürünü satın almalarına olanak verdiğinden Avrupa, ABD için önemli bir ihracat pazarı konumundadır. Dolayısıyla euro'nun sekteye uğraması Avrupa ile ABD arasında ticaretin baltalanmasına yol açabilir. Avrupa'da kamu borçları geri ödenemediği takdirde ABD ihracatçıları için olumsuz sonuçlar oluşur. Ayrıca euro'nun güçlü olması Çin'in çıkarları ile örtüşür. Avrupa Birliği Çin'in en büyük ortağıdır ve ABD'nin önünde gelmektedir. Çin'in euro'yu desteklemesi, dolar'a karşı yuan'ı desteklemesi kadar önemlidir. Diğer yandan sadece dışarıya değil AB'de içeriye de ihracat yapan Almanya için de euro son derece önemlidir. Euro kullanan ülkelerin arasında para birimi önemli olmamakla birlikte, euro'nun çöküşü veya bir ülke ayrıldığı durumda bu pazarların elden gitme olasılığı ciddi sorunlar yaratabilir (Rickards, 2013: 141-142).

Euro para birimi yaratılırken başta Almanya olmak üzere merkez ülkeler enflasyonun baskılanması amacıyla çevre ülkelerin yüksek kur üstünden parasal birliğe katılması için ısrarcı olmuşlardır. Euro döviz kuru on dokuz ülkenin ikili ağırlıklı ortalaması alınıp hesaplanmıştır. Bu geçiş sırasında, çevre ülke para birimleri daha değerli duruma gelirken, Almanya'nın para birimi daha düşük seviyede değerlenmiştir. Böylece Almanya parasal birlik içerisinde rekabet avantajı elde edebilmiştir. Fakat bu durumda diğer ülkelerin ihracatta rekabet avantajı elde etmesi giderek zorlaştırmıştır. Almanya'nın euro alanı içindeki ticari üstünlüğüne bir de kur üstünden elde ettiği avantaj eklendiğinde rekabet gücündeki artışta kaçınılmaz olmuştur. Almanya euro alanı içindeki İtalya, Fransa, Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi ülkelere karşı dış ticarete avantaj elde etmiştir. Bu ticari üstünlüğüne, kurdan elde ettiği avantaj eklenince rekabet gücü kaçınılmaz olmuştur (Morçişek, 2023).

Dünyada önemli küresel güçlerden olan Rusya son dönemde dolar hâkimiyetine karşı darbe vurmak adına çeşitli hamleler gerçekleştirmiştir. 2018 yılında Rusya Merkez Bankası dolar rezervlerinin önemli bir kısmını euro, altın ve yuan'a çevirmiştir. Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanı tarafından ülke ekonomisinin dolarsızlaştırılması adına çalışmalar yapılacağı duyurulmuştur. Böylelikle diğer ülkelerle dolar dışındaki para birimleriyle ya da emtialar aracılığı ile ticaretin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Günel, 2019).

2.1.1.3. DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ İLE KARŞILIKLI ETKİLEŞİM

Döviz kuru kavramı ile ifade edilen iki ulusal para biriminin aralarındaki değişme farkıdır. Yakın bir söylemle, bir ulusal para biriminin farklı bir ulusal para cinsinden değeridir. Bu durum, bir ulusal paranın diğeriyle takas edilebileceği yabancı para oranını ifade eder. Esasen döviz kuru bir ulusal paranın farklı bir ulusal parayla belirlenen fiyatı, esas değerine kıyasla daha fazla bir oranda belirlenmiş ise, bu noktada yabancı paranın, bahsedilen ulustaki satın alma kabiliyeti düşüşe geçeceği için o uluslara mal satımı zorlaşacak ve dış satım azalma eğilimine girecek ya da hiç olmayacaktır. Bunun aksine dış alım daha da ucuz bir konuma gelecektir. Bu durum milli paranın farklı cinsten paralar ile aşırı değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir. Aşırı kıymetlenme durumunun meydana getirdiği negatif süreçlerin oluşturduğu etkiyi ortadan kaldırmak için, paranın dış kıymetinin azaltılması gerektiği ifade edilmektedir. Paranın dış kıymetinin bilinçli ve aniden, devletler eliyle azaltılması yönünde gerçekleştirilen döviz kuru politikası devalüasyon olarak adlandırılmaktadır. İç piyasada meydana gelen enflasyon sonucu, ulusal paranın satın alma kabiliyetinin ve bu sebepten dolayı değerinin azalması ve bunun akabinde yabancı paraların alım kabiliyetinin güç kazanması ise bilinçli bir durum olarak görülmediğinden devalüasyon şeklinde açıklanamamaktadır (Turan vd., 2018: 440-441).

Türkiye, 1989 senesinde IMF'ye Türk parasının konvertibl olması adına başvuruda bulunmuştur. Bu yıldan 2 Ocak 2000 yılına kadar, Türkiye döviz kuru sürecinde ara rejim gerçekleştirmiştir. Farklı bir deyişle, bu süreçte döviz kuru rejimi şeklinde serbest dalgalanma rejimi (free float) veya daha önceden ifade edilen döviz kurları rejimi (crawling peg, fixed exchange rate regime) gerçekleştirilmemiştir. Fakat Merkez Bankası söz konusu döneminin kritik bir bölümünde reel döviz kurunun büyük

oranda istikrarsızlık göstermesine engel olmuştur. Merkez Bankası, 22 Şubat 2001’de nominal döviz kurları için günlük olarak kota sağlamış ve piyasalara yönelik olarak açıklanan bu kotalara müdahalede bulunacağını ifade etmiştir. Söz konusu olan piyasalar, Merkez Bankası’nın günlük döviz kotalarını ince bir şekilde takip etmiş ve serbest piyasada meydana gelen kurlar örneklem sürecinde 1994 senesinin ilk aylarının dışında ifade edilen resmi kurlardan önemli bir ayrılma görülmemiştir. Örneklem sürecinin önemli bölümünde Merkez Bankası nominal döviz kurunu siyaset unsuru şeklinde tercih etmiştir. Eski Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel yaptığı bir konuşmada Merkez Bankası kur politikasının cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği ve enflasyon olmak üzere iki etken altında şekillendirildiğini ifade etmiştir (Berument, 2002: 2).

Döviz kuru, bir yabancı para biriminin yerel para birimi cinsinden fiyatıdır (Krugman vd., 2015). Bir birim yabancı para ile kaç birimlik ulusal paranın veya bir birim ulusal para ile kaç birim yabancı paranın alınabildiğini gösteren değişimi ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2003: 298). Her döviz kuru kotasyonunda her zaman iki para birimi bulunmaktadır (Krugman vd. 2015: 374). Dolayısıyla döviz kurlarının kotasyonu iki şekilde olmaktadır. Amerika’da dolaylı kotasyon; Türkiye’de doğrudan kotasyon kullanılmaktadır:

- Doğrudan (Direkt) kotasyon: Bir birim yabancı parayla değiştirilebilen ulusal para şeklinde ifade edilmektedir. Bir başka ifadeyle 1 dolar ile kaç Türk Lirası (TL) alınabileceğini göstermektedir.

Örnek: $1\$ = 33.09 \text{ TL}$ (16.07.2024 tarihinde)

- Dolaylı kotasyon: Döviz kuru, bir birim ulusal para ile değiştirilebilen yabancı para şeklinde ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle 1 Türk Lirası ile kaç dolar alınabileceğini göstermektedir.

Örnek : $1 \text{ TL} = 0.03 \$$ (16.07.2024 tarihinde)

Döviz kuru, milli paranın yabancı paralar türünden değerini ifade ettiği için kurun artması ülkenin parasının değer kaybettiğini, kurun düşmesi ise ülkenin milli parasının değer kazandığını göstermektedir (Güçlüoğlu, 2018: 7-8).

Kavramsal olarak döviz kuru üzerine yapılan araştırmalarda tercih edilen makroekonomik parametreler, cari açık, BİST 100 endeksi, faiz oranı, Merkez Bankası

döviz rezervleri, para arzı (M2), dış ticaret açığı ve enflasyon ile olan alakalı durumlar şöyle ifade edilebilir; BİST 100 endeksi ile işlem görmekte olan ulusal hisse senetlerinin rakamlarında bir yükseliş olduğunda, Türk Lirası'na dair meydana gelen talebin de yükselmesi ve bununla birlikte Türk parasının değer kaydetmesi öngörülmektedir. Bunun akabinde yerli olmayan hisse senetleri satışa çıkarılarak yerel hisse senetlerine yönelik olan talep artış göstermekte, bu da döviz kurunda düşme meyilli bir baskı yaratmaktadır. Portföy istikrarı bakış açısına göre, döviz kurları ile hisse senedi rakamları içerisinde zıt akışlı bir bağlantı olmaktadır. Esasen bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, BİST 100 endeksinde oluşan bir yükselişin döviz kurunda aşağı yönlü bir hareketlenmeye neden olacağı ifade edilmektedir (Şit ve Karadağ, 2019: 152).

Dış ticaret ve cari işlemler açığının döviz kurundaki yansıması ise aynı nedenlerden meydana gelmektedir. Söz konusu olan bu iki finansal problem, yabancı paralara dair olan isteği yükseltmekte ve döviz kurunun yukarı doğru bir meyil göstermesine neden olmaktadır. Sonucunda ise cari işlemler açığı ve dış ticaret açığının döviz kuruna olumlu bir yansıma yapması öngörülmektedir (Şit ve Karadağ, 2019: 153).

Para arzındaki farklılıkların döviz kuruna iki kritik yansıması bulunmaktadır. Öncelikle, kısa zamanda para arzının yükselmesi faizlerin azalmasına yol açmakta ve yerel para türünden aktiflerin getirisini düşürmektedir. İkincisiye uzun süreçte, para arzının yükselmesi fiyatlar genel oranını artırarak, satın alma gücüne yönelik olarak döviz kurunu yükseltecek ve bu da yerel paranın kıymetini azaltacaktır. Döviz kuru ve Merkez Bankası döviz rezervleriyle olan ilişkide finansal beklenti şöyle ifade edilebilir: Merkez Bankası'nın piyasadan döviz alması kaydıyla döviz rezervlerini yükselttiğinde para piyasalarında döviz miktarı düşüş gösterecektir. Bu sayede bu müdahale ardından kurlarda artış görülecektir. Aksi durumda ise piyasaya döviz sunarak rezerv düştüğünde piyasadaki döviz oranı yükselecek ve kurlar azalma trendine geçecektir. Enflasyon ve döviz kuru ikilisi ise, "kısır döngü hipotezi" ile ifade edilmektedir. Bu savda ise; döviz kurunda oluşan yükselme, ithal mallarının rakamlarını yükselterek fiyatlar genel düzeyinde yükselişe sebep olacaktır. Bu da ülke içinde meydana getirilen malların rakamlarını yükselteceğinden, konuya dâhil olan malların üretiminde uzun soluklu olarak düşmeler meydana gelecektir. Bu süreçte para otoriteleri işsizlik ve enflasyon seviyesinin azalması ve piyasaların nakit sıkıntısı

yaşamamaları adına, para arzını yükselttiklerinde, ekonomide dolambaçlı olarak döviz ve enflasyon kurlarında yükseliş meydana gelecektir (Şit ve Karadağ, 2019: 153).

2.1.1.3.1. DÖVİZ KURU ÇEŞİTLERİ

Doğrudan kotasyon nominal döviz kurunu da ifade etmektedir. Nominal döviz kuru için yabancı paranın ulusal para cinsinden fiyatıdır denilebilir. Günlük yaşamda döviz kuru ifadesi ile aslında nominal döviz kurundan bahsedilmektedir.

Nominal efektif döviz kuru, Ülkemizin dış ticaretinde önemli payı olan ülkelerin para biriminden oluşan sepete göre, TL'nin ağırlıklı ortalama değeri olarak hesaplanmaktadır. İkili ticaret akımları kullanılarak ağırlıklar saptanmaktadır. Reel efektif döviz kuru, nominal efektif döviz kurundaki nispi fiyat etkileri ortadan kaldırılarak hesaplanmaktadır. Bu döviz kurunda, nominal efektif döviz kuru ülkeler arasında maliyet ve fiyat farklılıkları üretici ve tüketici fiyat endeksleri ile iş gücü maliyetleri gibi deflatörler kullanılarak arındırılmaktadır (Karamollaoğlu, 2017: 42).

Nominal efektif döviz kuru aşağıdaki formül yardımı ile hesaplanabilmektedir (Ünsal, 2017: 149):

$$NEDK = 100 \times \sum_{\text{tüm ülkeler}} \left[\frac{\text{Cari Yıl Nominal Döviz Kuru}}{\text{Baz Yılda Nominal Döviz Kuru}} \times \text{Baz Yılda Ticaretteki Payı} \right]$$

Nominal efektif döviz kuru hesaplanırken o ülkenin ticaretinde önemli payı olan ticaret partnerlerinin cari yıl nominal döviz kuru, baz alınan bir yıldaki nominal döviz kuruna bölünmekte ve bu değer ülkenin baz alınan yıldaki dış ticaretteki payı ile çarpılmaktadır (Ünsal, 2017: 149).

Reel efektif döviz kuru (REER; Reel Effective Exchange Rate) belli bir yıl baz alınarak aşağıdaki formül yardımı ile hesaplanabilir (Altın, 2015: 6,7):

$$REER_t = \frac{NEER_t \times P_D}{P_F}$$

NEER_t: nominal efektif döviz kurunu, P_D: yerel tüketici fiyat endeksini (TÜFE), P_F: yabancı ülkenin tüketici fiyat endeksini (TÜFE) ifade etmektedir.

2.1.1.3.2. DÖVİZ KURU REJİMLERİ

Döviz kuru rejimleri temelde esnek ve sabit olarak ikiye ayrılmakta olup her iki sistemin belli özelliklerini kapsayan karma rejimlerin de olduğu görülmektedir.

Esnek döviz kuru rejimi: Bu rejim, serbest değişken kur rejimi, dalgalı kur rejimi, yüzen kur rejimi şeklinde de adlandırılmaktadır. Bu rejimde döviz kurları, rekabetçi piyasa koşulları kapsamında bir mal gibi, döviz piyasasındaki talep ve arz güçleri işleyişine bırakılmıştır. Yani döviz kurları toplam döviz arzı ile toplam döviz talebinin bir araya geldiği seviyede oluşmaktadır. Piyasa talebinde ya da piyasa arzında meydana gelen değişiklikler döviz kurlarını da değiştirmektedir. Bu yüzden her an döviz kurlarında artma ya da azalma meydana gelebilmektedir. Yani ödemeler dengesinde kaydedilmiş potansiyel bir fazla ya da açığın, söz konusu ülkeye ait para biriminin değer kaybetmesi ya da kazanması yolu ile otomatik dengelenmektedir (Ghosh vd., 2003: 54; Morçiçek, 2023: 9-10).

Sabit kur rejimlerinden esnek kur rejimlerine geçiş ile küresel ölçekte tıkanmış sistemin gereksinimi olan serbestliğin sağlanacağı ve bu dönüşümün ekonomik boyutta pek çok olumlu gelişmeyi beraberinde getireceği düşünülmüştür. Bu bağlamda, 1973'te esnek döviz kuru sistemine geçişin önü açılmış, döviz kurlarını belirleme kararının yetkisi bir anlamda Merkez Bankaları'ndan alınmış ve piyasalara devredilmiştir (Cengiz, 2018: 4).

Esnek döviz kuru yaklaşımı üç temel iddiaya dayandırılmaktadır. Birincisi para politikası özerkligidir. Eğer Merkez Bankaları döviz kurlarını sabit tutabilmek adına para piyasasına müdahale etmeyecekse, hükûmetler hem dış hem de iç dengeyi sağlayabilmek için para politikasını kullanabileceklerdir. Ayrıca hiçbir ülke yurt dışından enflasyon ithal etmek için zorlanmayacaktır. İkincisi simetri kavramıdır. Esnek döviz kuru rejimi altında Bretton Woods sisteminin kalıtsal asimetritlerinin ortadan kalkacağı ve ABD'nin tek başına dünya para piyasası koşullarını düzenleyemeyeceği üzerinde durulmuştur. Üçüncüsü döviz kurlarından otomatik dengeleyici (stabilizasyon) olarak bahsedilmesidir. Aktif bir para politikası olmadığı durumda piyasa tarafından belirlenmiş döviz kurlarının hızlı bir biçimde ayarlanabilmesi, ülkelerin toplam talepteki değişikliklere karşı dış ve iç dengeyi korumaları adına yardımcı olacaktır (Morçiçek, 2023: 10).

Esnek döviz kuru rejiminde bağımsız para politikasının yürütülmesi sabit döviz kuru rejimine göre önemli avantajıdır. Bir ülkenin üretim mallarına olan talebin azalması gibi bir ekonomik sorun oluştuğunda, politika yapıcılar ekonominin resesyona girmemesi adına tepki olarak para biriminin değer kaybına izin verme ve parasal genişleme gibi para politikası araçlarını kullanıp cevap verebilir. Böyle bir durumda yerel ürünlere yönelik talep uyarılarak ekonominin arzu edilen istihdam ve üretim düzeyine ulaşması sağlanmaktadır. Bu rejimde para politikasındaki özerklik para biriminde gereken reel değer kaybına izin verip ülkenin ihracat pazarlarına yönelik ya da diğer ticari şoklara karşı otomatik ayarlama yapmaya izin vermektedir. Ayrıca her ülkede bağımsız bir Merkez Bankası olduğundan senyoraj geliri elde edilmekte ve son ödeme mercii olma özelliğini korumaktadır (Morçiçek, 2023: 11).

Müdahalesiz esnek döviz kuru sisteminin tam anlamıyla uygulandığı örnekler görülmemekle birlikte; euro, dolar ve yen vb. para birimlerinin birbirleri ile değişim değerleri talep ve arz durumlarına göre piyasada şekillenmektedir. Kurlardaki dalgalanmaların istikrar bozucu seviyelere ulaşması durumunda müdahale söz konusu olmaktadır (Cengiz, 2018: 5).

Esnek döviz kuru rejimi, yapısı itibari ile meydana gelen dalgalanmalara son derece açık olan bir sistemdir. Döviz kurlarında gözlenen bu dalgalanmaların kontrol altında tutulması ülkelerin makroekonomik performanslarının korunabilmesi ile rekabet güçlerinin sürdürülebilirliği bakımından son derece önemlidir.

Sabit döviz kuru rejimi: Bu rejim, döviz kurlarının belli seviyede tutulup başka bir para biriminin değerine göreli olarak sabitlenmesini ifade etmektedir. Altın standardı bilinen en eski sabit kur sistemidir. I. Dünya Savaşı öncesinde ülkelerin birçoğunun kendi para birimini sabit bir oran üstünden altın ile değiştirebildiği, para birimleri arasında kurların da sabit olduğu bir altın standardı uygulanmıştır. Savaş sonrasında altın standardının tekrar kurulabilmesi için girişimler yapılmış ancak 1931 senesi Büyük Buhran sırasında başarıya ulaşamamıştır. Fakat sabit kur rejimi II. Dünya Savaşı sonundan Bretton Woods sisteminin çökmesine kadar benimsenmiştir (Morçiçek, 2023: 7-8). 1945-1973 yılları arasında uygulamada kalan Bretton Woods Sistemi, ayarlanabilir nitelikteki sabit kur sistemidir. 1960 yıllarında artan spekülasyon sermaye hareketlerinin sabit belirlenmiş kurlar üstünde ve altının dolar fiyatı özelinde oluşturduğu baskı sonucunda sistemin sürdürülmesi zorlaşmıştır. ABD ihracatı pahalılaşmış ve uluslararası politik ve ekonomik krizler sebebiyle bollaşan dolar'ın

eski bant içerisinde tutulması imkânsız olmuştur. ABD'nin altın rezervleri erimeye başlamış, enflasyonun artması sonucunda dolar-altın konvertibilitesi koşulu sağlanamaz duruma gelmiştir. 1971 yılında dolar ile altın arasındaki bağ sonlandırılmıştır. 1972-1973 yılları arasında tüketim mallarının fiyatları hızla artmış, 1973-1974 yılları arasında petrol şoku meydana gelmiştir. Bu olaylar sonucunda uluslararası finansal hareketleri belirleyen sabit kur rejimi sistemi değişmiştir (Cengiz, 2018: 3).

Sabit döviz kuru sisteminde, kurun bant dışına taşmasını engellemek adına üst ve alt destekleme noktaları belirlenmektedir. Bretton Woods Sistemi'nde, müdahale aralığını belirten bu alt ve üst destekleme noktaları uluslararası bir anlaşma ile belirlenmiştir. Sistem çökmesinden önce kurlar parite etrafında, daha sonra $\pm 2.25\%$ 'e genişletilmekle beraber, $\pm 1\%$ dalgalanma ile sınırlandırılmıştır. Bant içermeyen, bir başka deyişle döviz kurunun belirli bir aralıkta oluşmasına izin vermeyen katı sabit kur sistemlerinde dış dengesizlikler telafi edici özellikteki sermaye hareketleri ile giderilebilmektedir. Sermaye hareketlerinin yetersiz olduğu durumlarda, en azından kısa vadede, döviz ya da altın rezervleri kur sabitliğini sürdürmenin ön koşulu olmaktadır (Cengiz, 2018: 4).

Sabit döviz kuru sisteminde fiili bir dış dengesizliği engelleyen ana mekanizma otomatik dengelemedir. Faiz oranı, gelir ve fiyat gibi makroekonomik göstergelerde oluşan değişimler cari işlemler ile sermaye hareketleri hesabında değişimlere sebep olmaktadır. Söz konusu dengelenme Keynesyen yaklaşımında gelir değişimleri ile, Klasik İktisatçılar tarafından ise fiyat değişimleri ile açıklanmaktadır. Faiz oranlarındaki değişimin de neden olduğu sermaye hareketlerinin etkisi de hesaba katılırsa otomatik dengelenme mekanizmasının işleyişinin tek boyutlu olmadığı açıkça görülmektedir (Cengiz, 2018: 4).

Sabit kur rejiminin çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Sabit kur rejimini benimseyen ülkeler için uluslararası yatırım ve ticareti engelleyecek düzeyde bir döviz kuru riskinin ortadan kalkmasıyla işlem maliyetleri azalmakta ve para politikası için güvenilir bir nominal çapa sağlamaktadır. Diğer yandan bu rejimi uygulayan ülkeler ulusal ekonomilerinin istikrarsızlaşmasına neden olan ekonomik şoklar ile baş edebilmek adına döviz kuru ayarlaması ve para politikasını kullanma olanaklarından mahrum kalmaktadır. Ayarlanabilir sabit döviz kuru rejimleri altında devalüasyon yapılmakta, enflasyonist ve belirsizlik önyargıları oluşmaktadır. Ayrıca

Ülkelerin sabit döviz kuru rejimlerini sürdürebilmek için belirli bir uluslararası rezerv stoğuna sahip olmaları gerekmektedir (Edwards ve Savastano, 1999; Moriek, 2023: 8-9).

Karma döviz kuru rejimleri: Karma döviz kuru rejimleri yönetimli dalgalanma, serbest dalgalanma, aralık içinde dalgalanma, ayarlanabilir sabit kur, kaygan aralık, sürünen pariteler, sürünen bant, para kurulu ve tam dolarizasyon şeklinde sınıflandırılabilir.

Dünya genelinde sıklıkla uygulanan yönetimli dalgalanma rejimi özellikle aşırı dalgalanmaların söz konusu olduğu istikrarın bozulduğu durumlarda parasal otoritelerin dolaylı bir şekilde ya da doğrudan devreye girerek döviz kurlarını etkiledikleri karma bir sistemi ifade etmektedir. Bu müdahale, önceden alınmış kararlar veya hedef bir kur temelinde değil, öngörülen çeşitli risklerin ve belirsizliklerin önüne geçmek amacıyla gerçekleştirmektedir. Bu model düzensiz ve kısa süreli dalgalanmaları engellemek için kurlara müdahalenin gerçekleştirildiği temiz dalgalanma modeli ve ülkenin rekabet gücünü arttırmak hedefiyle gerçekleştirilen ve diğer ülkelerin aleyhine etkiler yaratan kirli dalgalanma modeli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Cengiz, 2018: 5).

Serbest dalgalanma rejiminde döviz kuru, herhangi bir döviz piyasası müdahalesi olmaksızın piyasadaki talep ve arza göre belirlenmektedir. Döviz kurunun belli bir seviyede tutulmasından ziyade dalgalanmaya bırakılıp kurun daha ılımlı hareket etmesi ve kurda oluşacak dalgalanmaların engellenmesi amaçlanmaktadır (Moriek, 2023: 13).

Aralık içinde dalgalanma rejiminde belli bir bant aralığında döviz kurlarının serbestçe dalgalanmalarına izin verilmektedir. Bu bant genişliği değişmekle birlikte; bant aralığının merkezi bir para birimi ya da bir para birimi sepetine karşılık gelen sabit bir oran olabilmektedir (Moriek, 2023: 13).

Ayarlanabilir sabit kur rejiminde nominal döviz kurları sabit olmakta ancak merkez bankalarının bu pariteyi süresiz şekilde sürdürme zorunluluğu bulunmamaktadır. Aynı zamanda maliye ve para otoriteleri dilediklerinde, pariteyi korumakla tutarsız olan politikaları takip etmektedir. Bretton Woods sistemini özetleyen bu rejim sisteminde, kur ayarlamaları bilhassa devalüasyonlar güçlü bir politika aracıdır (Moriek, 2023: 15).

Kaygan aralık rejiminde merkez bankalarının süresiz olarak belli bir kur seviyesini devam ettirmesi şeklinde bir taahhüdü yoktur. Bu sistemde, merkezi otoriteler tarafından istikrar bozucu spekülasyonlar ve rekabetçilik gibi konular sebebiyle döviz kuru dönemsel şekilde ayarlanabilmektedir. Söz konusu bu rejim, yüksek enflasyon oranları yaşayan ekonomiler için daha tercih edilebilirdir (Edwards ve Savastano, 1999: 6).

Sürünen pariteler rejiminde ulusal para birimi sabitlendiği tek para birimi veya para sepeti karşısında belli aralıklarla ve belli sınırlar içerisinde ayarlanmaktadır. Kurun merkezi değeri otomatik bir sistem ile sürekli değiştirilmektedir ve destekleme noktasına yaklaşıldığında Merkez Bankası müdahalesi olmaktadır. Saptanan merkezi; kur, önceki haftaların ya da ayların ortalama döviz kuru değerine göre belli aralıklar ile ve sürekli olarak değiştirilmektedir. Küçük miktarda ve sürekli yapılan kur ayarlamalarının esas amacı enflasyon farklarının birikimini önleyerek büyük oranlı bir devalüasyon gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. Sürünen parite, Bretton Woods Sistemi'nin çöküşü sonrasında döviz kurunun sınırlı esnekliği kapsamında tartışılan temel rejimlerden birisidir (Ayhan, 2008: 34-38; Cengiz, 2018: 5). Bu rejim, 1960 ve 1970'li yıllarda Brezilya, Kolombiya ve Şili gibi ülkelerde benimsenmiştir (Williamson, 1998).

Sürünen bant rejiminde Merkez Bankası döviz kurunun açıklanan geniş bir bant etrafında hareket etmesini sağlamak ile yükümlüdür. Parite, temel değişkenlerle uyumlu olarak küçük miktarlarda ve düzenli şekilde ayarlanmaktadır. Genellikle bandın genişliği parite etrafında $\pm\%10$ şeklinde olmaktadır. Paritedeki değişimlerin ana nedeni enflasyon farkıdır. Böylelikle yurt içi yüksek enflasyonun uluslararası rekabet gücünü aşamalı şekilde azaltması engellenmektedir. Polonya (1991-2000), Şili (1982-1999) ve Macaristan (1995-2001) sürünen bant rejiminden başka bir nominal çığaya genellikle enflasyon hedeflemesine geçişi başaran ülkeler arasındadır. Sürünen bant rejimini en son uygulayan ülke ise Venezüella'dır (Ayhan, 2008: 36-38).

Para kurulu, ulusal paranın yabancı bir para birimi cinsinden karşılığının tamamıyla garanti edildiği ve hükümet ya da Merkez Bankası gibi para basım otoritelerinin bu yabancı paraya sabitlenmiş bir kur oluşturduğu ve bunun yanı sıra halkın talebi halinde ulusal paranın yabancı para ile değişimine hazır bulunan bir sistemin yaratılmasıdır (Morçişek, 2023: 15). Para kurulu 1990'lı yılların başında Arjantin ekonomisine istikrarın sağlanmasına yaptığı olumlu katkı göz önüne alınarak

Türkiye'nin de dâhil olduğu pek çok gelişmekte olan ülkeye önerilmiştir. Fakat 2001'de Arjantin'in yaşadığı kriz bu rejime olan güveni önemli ölçüde sarsmıştır (Kaya ve Güçlü, 2024: 10).

Tam dolarizasyon, ülke parası olarak güçlü bir paranın benimsenmesi şeklinde tanımlanmakta ve para kurulundan daha güçlü bağıllık gerektiren sabit bir döviz kurunun türü şeklinde görülmektedir. Para kurulundan paranın değerinde bir değişmeye izin verilerek çıkılabilmekte; ancak dolarizasyon bu şekilde bir değer değişimine imkân vermemektedir (Morçişek, 2023: 17). Dolarizasyon büyük ülkeler için uygun görülmemekte olup, genellikle Micronesia, Panama ve Marshall Adaları gibi çok küçük ülkelere uygulanmaktadır (Kaya ve Güçlü, 2024: 10).

2.1.1.3.3. DÖVİZ KURLARINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Döviz kurunun belirlenmesi yaklaşımları genellikle dış ticaret akımlarına dayanmaktadır ve uzun dönemdeki kur değerlerini tahminlemeye yarayan yaklaşımlar biçimindedir. Bu yaklaşım perspektifinde bir ülkenin ithalat ve ihracatını etkileyen bütün unsurlar paranın dış değerini de etkilemektedir. Başlık altında döviz kurunun belirlenmesinde geleneksel ve modern olarak gruplandırılan farklı yaklaşımlar üzerinde durulmaktadır.

2.1.1.3.3.1. GELENEKSEL YAKLAŞIMLAR

Satın alma gücü paritesi yaklaşımı: Bunlardan ilki olan satın alma gücü paritesi yaklaşımı döviz kurlarının belirlenmesi sürecinde en fazla kabul görmüş yaklaşımlardandır. 1918 yılında Cassel tarafından ortaya atılan bu yaklaşım aynı niteliklerdeki malların fiyatının tüm ülkelerde eşit olmasına dayanan tek fiyat kanununun döviz piyasalarına uygulanmış versiyonudur. Aynı ilişki döviz piyasaları için de geçerli olmaktadır. Bu durumda belirli bir birim yabancı paranın, dünyanın her bölgesinde aynı satın alma gücüne sahip olması gerekir (Bülbül ve Acaravcı, 2023: 5). Söz konusu yaklaşım ülkeler arasındaki fiyat düzeyi ve döviz kuru ilişkilerine uyarlandığında fiyat düzeyinde gerçekleşen değişimlerin nominal döviz kurunda oluşacak değişimler tarafından dengelendiğini; sonuçta reel döviz kurunun sabit bir

ortalama etrafında dalgalandığını belirtmektedir (Cengiz, 2018: 7). Satın alma gücü paritesi yaklaşımı, mutlak ve nispi (göreceli) satın alma gücü paritesi şeklinde iki başlıkta incelenmektedir. Mutlak satın alma gücü paritesi, bir birim ulusal paranın cari döviz kurlarından birisine dönüştürüldüğü zaman dünyanın her yerinde aynı satın alma gücüne sahip olmasını ifade etmektedir. Bu durumu oluşturan faktör, arbitraj mekanizmasıdır. Arbitraj, dövizin aynı zamanda farklı piyasalarda oluşan kur farklılıkları neticesinde elde edilen kazanç işlemi olarak tanımlanabilir. Nispi satın alma gücü paritesinde ise mutlak satın alma gücünün tersine kur ve fiyat seviyelerindeki mutlak büyükler yerine bu kur seviyelerindeki ve fiyattaki değişimler baz alınmaktadır. Buna göre döviz kurundaki yüzdesel değişim, iki ülkenin arasındaki enflasyon farkına eşit olur (Bülbül ve Acaravcı, 2023: 5-6). Mutlak satın alma gücü paritesinin geçersiz olduğu bazı durumlar nispi satın alma gücü paritesi için aynı etkiyi yaratmazken; küçük sapmalara yol açabilmektedir. Mesela, gümrük vergileri malın mutlak fiyatını farklılaştırmaktayken, gümrüklerin sabit olduğu durumda fiyat farklılıkları ülkelerin enflasyon oranlarını yansıttığından nispi satın alma gücü paritesi etkin olabilmektedir (Cengiz, 2018: 8).

Dış ticaret akımları yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre, iktisadi karar vericiler, yurt dışıyla hizmet ve mal ticareti yapabilmek amacıyla döviz talep etmektedir. Döviz talebi, yurt dışından alınan hizmetlerin ve malların finansmanı için talep edilmektedir. Döviz arzı ise, yurt dışına satılan hizmet ve mallardan elde edilen gelirlerle belirlenmektedir. Yabancı paraların denge fiyatı, ihracat ve ithalattan kaynaklanan döviz arzına ve döviz talebine bağlı olarak belirlenmektedir. Dış ticaret akımları yaklaşımına göre, bir ülkenin ulusal parasının değerini ve döviz kurlarını belirleyen en önemli faktör, o ülkenin dış ticaret dengesi, yani mal ithalat ve ihracatıdır. Dış ticaret bilânçosunun negatif olduğu yani ithalatın ihracattan fazla olduğu bir durumda ulusal para değer kaybına uğrarken; dış ticaret bilânçosunun pozitif olduğu yani ihracatın ithalatı aştığı durumda ulusal paranın değeri artmaktadır. Dış ticaret akımları yaklaşımı çerçevesinde, bir ülkenin dış ticaret dengesini etkileyen bütün faktörler paranın değerinin belirlenmesinde de etkilidir (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 160).

Dış ticaret sayesinde hızlı gelişen ekonomilerin paraları değerlendirilecek; durağanlık içerisindeki ekonomilerin paraları ise değer kaybedecektir. Bu koşul, dış ticaret akımları yaklaşımının her zaman gerçek durumu yansıtmadığını ortaya koymaktadır (Polat, 2017). Dış ticaret akımları yaklaşımının kurlardaki değişimi

açıklamada yetersiz kalmasının nedeni uluslararası sermaye akımlarının etkisini dikkate almamasıdır. Döviz kuru hareketleri sadece ihracat ve ithalat arasındaki etkileşimle açıklanamaz; pek çok değişkenden etkilenmektedir. Sermaye akımları da uluslararası faizlere duyarlı hale geldikçe döviz kurlarını etkileyen önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır (Cengiz, 2018: 7).

2.1.1.3.3.2. MODERN YAKLAŞIMLAR

Mundell-Fleming Modeli: Döviz kurunu açıklamaya yönelik geleneksel yaklaşımlar sermaye hareketlerini göz önüne almaktadır. Bu varsayım Robert Mundell ve J. Marcus Fleming tarafından geliştirilmiş olup; tam sermaye hareketliliği varsayımıyla yola çıkarak döviz kurlarının açıklanmasına çalışılmaktadır. Bu modelde Keynesyen gelir-harcama yaklaşımına ek olarak uluslararası sermaye hareketleri eklenmektedir. Küreselleşmenin sonucunda bugünkü dış ticaret ilişkilerinde sermaye hareketleri, cari işlemler hareketlerine nazaran daha çok gelişme göstermiştir. Bu yaklaşımla döviz kurlarının belirlenmesi sürecinde sermaye hareketlerini hesaba katmayan geleneksel yaklaşımların eksik yanları tamamlanmaya çalışılmaktadır (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 166). Mundell-Fleming modeli yaklaşımı IS–LM (Yatırım-tasarruf–likidite tercihi-para arzı) modeline ödemeler dengesi eklenip açık ekonomiye uyarlayarak ortaya çıkan kısa dönem ödemeler dengesi akımı modeli özelliğindedir (Cengiz, 2018: 8).

Parasalıcı yaklaşım: Bu yaklaşım 1970’lerde Robert Mundell, Harry G. Johnson ve Jacop A. Frenkel tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım ile döviz kurlarının, yabancı paraların ulusal para cinsinden fiyatı olmasından yola çıkılarak, kurların oluşmasının belirlenmesinde öncelikli etkenin para piyasası dengesi olduğu öne sürülmektedir. Burada ödemeler bilançosu, uluslararası finansal boyutta parasal bir olgu şeklinde ele alınmış ve parasal kavramlar ile açıklanmaya çalışılmıştır (Cengiz, 2018: 9).

Parasalıcı yaklaşımda, varlıkların akım değerlerinden ziyade stok değerleri dikkate alınmaktadır. Para arzı, yurt içi krediler ve döviz rezervinin bir fonksiyonuyken; para talebi ise uluslararası fiyat düzeyi, gelir düzeyi, faiz oranları, döviz kuru ve döviz kurlarıyla ilgili gelecekteki beklentilerin bir fonksiyonudur (Ay, 2001: 125-146).

Parasalcı yaklaşımda bir malın fiyatının, o malın talep ve arzına göre belirlendiği ilkesinin ulusal para için de geçerli olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla döviz kurları, ulusal paraların arz ve taleplerine göre belirlenmektedir. Arz edilen para miktarı talep edilen para miktarını aşarsa, ilgili para döviz piyasasında değer kaybetmektedir. Benzer şekilde arz edilen para miktarı talep edilen miktarın altında kalırsa, ilgili para değer kazanmaktadır. Bu yaklaşıma göre döviz kurunun parasal belirleyicileri ülkelerin göreceli para arzlarıyla; reel belirleyicileri ise göreceli para talepleridir. Ayrıca döviz kurunun reel belirleyicileri üretim seviyesinden ve faiz oranlarından etkilenmektedir (Classen, 1998:37).

Portföy dengesi yaklaşımı: Bu yaklaşım, Harry Markowitz ve James Tobin'in portföy kuramı ve para talebi üzerindeki çalışmalarından yola çıkılarak şekillenmiştir (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 171). Parasalcı yaklaşımın finansal varlıklar arasındaki tam ikameyi öngören varsayımı reddeden portföy dengesi yaklaşımı, finansal varlıklara yönelik risk farklılıklarını göz önüne almaktadır. Böylelikle kişisel portföylerin optimal dağılımı, farklı yatırım alternatiflerinin göreceli risklerinin ve getirilerinin bir fonksiyonudur. Bu yaklaşım temelinde, döviz kurunun belirlenmesi, finansal ve parasal varlıkların arzını ve talebini etkileyen işlemler neticesinde olmaktadır (Cengiz, 2018: 10).

Varlık piyasası modeli olarak da adlandırılan bu yaklaşımda döviz kurlarında görülen günlük dalgalanmalar yabancı menkul değerlerin talep ve arzındaki değişimlerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Parasalcı yaklaşımda, yerli menkuller ile yabancı menkullerin tam ikame oldukları, dolayısıyla risk yönünden aralarında herhangi bir fark olmadığı varsayılmaktadır. Portföy dengesi yaklaşımında, yatırımcı portföyünü oluşturma sürecinde, fonlarını farklı menkul değerler arasında belli bir risk düzeyinde elde etmeyi beklediği gelir düzeyini en üst seviyeye taşıyacak biçimde dağıtmaktadır (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 171).

Para ikamesi yaklaşımı: Russel Boyer, Lance Girton, Chau-Nan Chen, King Putnan, Don Roper, Ronald McKinnon ve Marc Miles para ikamesini hesaba katıp döviz kurlarının belirlenmesini modelleştirmişlerdir. Yaptıkları analizler neticesinde, para ikamesinin derecesi arttıkça döviz kurunun kararsızlaştığını; paralar arasında tam ikame olduğu durumda ise döviz kurunun belirlenemeyeceğini rapor etmişlerdir. Para ikamesi, yurt içindeki kişilerin ulusal paranın yerine yabancı para tutmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Para ikamesiyle ulusal paranın, değişim hesap birimi olmanın

yanında değer saklama aracı olarak kabul gören temel fonksiyonları yabancı paraya devredilmektedir. Her ülkede para ikamesi aynı şekilde gelişen bir süreç olmamaktadır. Bu süreç ulusal paranın işlevlerinin yabancı paraya terk edilme ölçüsüne bağlı olarak değişmektedir (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 173-174).

Zaman içerisinde ulusal paranın işlevlerinin yabancı para lehine terk edildiği gözlenmektedir. Para ikamesi genellikle yüksek enflasyon olan ülkelere görülmektedir. Bu ülkelerde ücretler, kiralar, mal fiyatları vb. akım değişkenlerin yabancı para birimine endekslediği sıklıkla gözlenmektedir. Dünyada bilhassa dalgalı kurların uygulanmaya başlandığı dönemde, paralar arasında talep kayması oluşması, para ikamesi yaklaşımının ortaya çıkışına yol açmıştır (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 174).

Para ikamesi yaklaşımı, parasalcı yaklaşımın özel bir biçimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımda yerli ve yabancı yatırımcılar, ulusal ve yabancı paraları ellerinde tutmaktadırlar. Para ikamesi yaklaşımında tahvil piyasaları açık şekilde yer almadığından faiz oranları dikkate alınmamaktadır (İyibozyurt, 2001: 405).

Faiz haddi paritesi yaklaşımı: Bu yaklaşım, döviz kurlarının belirlenmesi sürecinde daha fazla makroekonomik yapıyı göz önünde bulundurmakta ve ödemeler bilançosunun sermaye hareketleri hesabını analiz kısmına eklemektedir. Bu yaklaşımla nominal faiz oranları, spekülasyon beklentileri, spot ve vadeli döviz kurları arasında bir ilişki kurulmasına çalışılmaktadır. Yurt dışı ve yurt içi finansal varlıklar arasında tam ikamenin söz konusu olduğu durumda farklı finansal varlıkların getiri oranları eşitlenmektedir. Söz konusu eşitlik ise faiz haddi paritesi şeklinde ifade edilmektedir (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 176).

2.1.2. TİCARET SAVAŞLARI

Ticaret savaşları, ulusların karşılıklı olarak gümrük kotaları koyarak gerçekleştirdikleri ekonomik savaşa verilmiş olan isimdir. Dar çerçevede ticaret savaşları, ulusların karşılıklı olarak yapmış oldukları ticari tarifeler sebebi ile meydana gelen çatışma ya da anlaşmazlık olarak ifade edilmektedir. Ticaret savaşları, hükümet faaliyetleri ve uluslararası ticareti sınırlandıran politikalarda var olan korumacılığın negatif bir sonucudur. Uluslar çoğunlukla yerel şirketleri ve işçileri dışarıdaki yarıştan koruma altına almak maksadıyla korumacı faaliyetler yapmaktadır. Bununla beraber,

ticari tarifeler ile gerçekleştirilen anlaşmazlıklar rahatlıkla, dış ticareti sınırlamaya, bariyer ve yasaklara hatta belirli müeyyidelere meydan verebilir. Finansal ilişkiler itibarı ile açığa çıkan saman alevi, politik bir alevlenmeye çevrilebileceği gibi, politik kızışma ve restleşmeler rahatlıkla ikili ya da çok yönlü ticaretin zorda kalmasına da sebep olabilir (Günel, 2019: 58).

Bir ülke, iç piyasasını koruma ve diğer ülkelerden ticari tavizler elde etme maksadıyla, kota ve tarife gibi geleneksel yöntemler ile ya da kur ayarlamaları ve standartlar gibi modern yöntemler ile dış ticaret üzerine ekstra tedbirler koymaktadır. İkinci ülke ise bu tedbirlere karşı korumacı bir politika uygular ise ticaret savaşları başlamaktadır. Yeni radikal ithalat önlemleri alan bir devletin amacı, istihdam yaratmak ve yerli üretimi desteklemek olsa bile, uzun vadede karşı ülkenin misilleme yapması sonucunda ticaret savaşları genişlemeye başlamaktadır ve korumacı amacına ulaşması son derece zorlaşmaktadır (Khan, 2019: 934).

İki ya da daha fazla sayıdaki ülkenin birbirlerinin ticaretlerine yön verme mücadelesi başladığı zaman kısa dönemli ekonomik avantajlar oluşabilmektedir. Ancak artan siyasi ve ekonomik gerilim sebebiyle uluslararası ekonomi olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Şanlı, 2021).

Ticaret savaşları genellikle dış ticaret açığı veren ülkeler tarafından başlatılmakta ve ithalatın maliyetini artırmaya yönelik bir politika şeklinde kullanılmaktadır. Ticaret savaşlarının ileri boyuta ulaşmasıyla, ithalatçı ülke radikal bir karar alıp kendi ihracatını engellemek adına tedbirler alabilmektedir. Bir ülke dünya piyasasında teknoloji, silah sanayi, tarım ve sağlık sektörü gibi pek çok alanda monopol güce sahip ise, karşı ülkenin iç piyasa dengelerini bozmak için, o ülkeye yapılan ihracatı da zorlaştırabilmekte ve politik bir savaş içine girebilmektedir (Şanlı, 2021).

2.1.2.1. TİCARET SAVAŞLARININ NEDENLERİ

Geçmişten şimdiye dek olan insanlık tarihi değerlendirildiğinde, insanlar ilk olarak avcı-toplayıcı bir yaşantıdan zaman içerisinde yerleşik bir yaşamı benimsemiş bir topluma evrilmiştir. Toplumun yerleşik yaşama geçiş yapmasıyla beraber özel mülkiyetin açığa çıktığı gözlemlenmektedir. Özel mülkiyet ile birlikte birtakım sonuçlar meydana gelmiştir. Bu sonuçların en kritiklerinden biri de savaş ve

akabindeki yıkımlardır. Savaş kelimesi ile ilk olarak düşünölen gruplar, hükümetler ya da politik topluluklar içerisinde meydana gelen silahlı ya da şiddet içeren fiili eylemlerdir. Geçmişe bakıldığında savaşların önemli bir kısmının top, silah, kılıç vb. ile yani fiziksel olarak meydana geldiği görölmektedir. Ancak bu fiili savaşlar, teknoloji alanındaki ilerlemelerle beraber dünyanın global bir köye çevrilmesi ve finanstaki ilerlemelerle beraber yerini finansal ve kültürel savaşlara bıraktığını ifade etmek gereklidir. Meydana gelen bu yeni savaş çeşidi daha fazla finansal dinamikler üzerinde oluşturularak tarih içerisindeki yerini almaya başlamıştır. Bu tarz finansal savaşların en kritiği devletlerin kendi finansal menfaatleri ekseninde gerçekleştirdikleri korumacı politikalarıdır. Hükümetlerin daha çok finansal buhran zamanlarında gerçekleştirdikleri korumacı politikaların neden olduğu kur savaşları ve yanında getirdiği ticaret savaşları mevcut zamanın en büyük sorunlarından olacağını ifade etmek yerinde olur. Tarih süresince olmuş bütün savaşların devasa yıkımlara yol açtığı ve bu yıkımlardan en çok az gelişmiş ulusların ve fakir halkların etkilendiği görölmektedir. Fiziksel olarak meydana gelen savaşların sonuçlarına yakın bir şekilde finansal savaşların ardından da yine az gelişmiş uluslar ile fakir halkların negatif bir biçimde etkileneceğini ifade etmek yerinde olur (Aytekin ve Uçan, 2018).

1980 yılı sonrası yaşanan küreselleşme eğilimleriyle beraber küresel ticaret önündeki engeller kaldırılmaya başlanmıştır. Bu durum dünya ticaret hacminin artışını sağlamanın yanında ölkelerin birbirine bağımlılıklarını artırmıştır. Karşılıklı bağımlılığın artışı savaş, kriz vb. durumlar olmadığında ölkelerin daha çok mal üretmelerine ve dolayısıyla ticaret hacimlerinin artmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan özellikle ekonomik kriz, kur savaşı veya ticaret savaşı dönemlerinde korumacılık önlemleri ile beraber küresel ticaret olumsuz yönde etkilenmektedir (Öcal ve Uygur, 2022: 63).

Ticaret savaşı, korumacılığa karşılık olarak hükümetlerin, birbirlerine yönelik olarak kotalar, tarifeler ve kısıtlamalar gibi ticari bariyerler koyduğu bir finansal çatışmayı açıklar. Bir ulus farklı bir ulusun ticaret faaliyetlerini adaletsiz gibi algıladığında ticaret savaşları meydana gelebilir. Esas olarak, bir hükümet kendi ekonomik yapısını koruma altına almak ya da rakibi olan ulusu zarara sokmak adına o ulusun finansal düzenine yönelik tarifeler yapacaktır. Trump'ın seçim aşamasında, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin gerçekleştirdiği kurallı ticaret sistemi ABD'nin

lehinde olmayan sonuçlar meydana getirdiğinden korumacı politikaları takip edeceğinin işaretini vermiştir (Kaya, 2019: 21-22).

Ticaret savaşlarının en önemli nedenlerinden birisi, ABD'nin ticaret açığının kritik bir seviyeye ulaşması ve bu durumun belirlenmesinde Çin'in en geniş paya sahip olmasıdır. Bu nedenle son yıllarda ABD korumacılık tedbirlerine doğru kaymıştır. Çin ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahiptir. Çin hem ekonomik, hem de askeri, siyasi ve teknolojik olarak ABD'ye kafa tutabilecek ülke konumuna gelmektedir. 2017 yılında ABD'nin Çin'e yapmış olduğu ihracat yaklaşık 130 milyar dolar iken, Çin'in ABD'ye yapmış olduğu ihracat yaklaşık 506 milyar dolardır. Bu denli büyük dış ticaret açığını kapatmak için ABD ek tarifeler uygulamaktadır. Çin'in 2015 yılında duyurduğu "Made in China 2025" planı da bir diğer etkidir (Çelik, 2022).

2008 küresel krizi sonrasında korumacı tedbirler yeniden belirginleşmeye başlamıştır. ABD'nin yanında başka ülkeler de korumacı politikalar ile ilgili önlemler almışlardır. ABD ve Çin arasında hürriyet ve yetkecilik arasında ideolojik bir çekişme durumu yaşanmaya başlamıştır. Çin'in gün geçtikçe yükselmesi ABD'nin global önderliğine bir tehdittir (Koçakoğlu ve Özaydın, 2020).

Çin düşük maliyetli üretim yapan devlet olmaktan ziyade Ar-Ge'ye önem veren ve yenilenme düşüncesiyle ilerleyen bir devlet olmayı arzu etmektedir. Bu bağlamda Çin'in yeni üretim düşüncesi; Çin sınırlarında üretilen değil; Çin sınırlarında oluşturulan "not Made in China but Creating in China" emtiasıdır. "Made in China 2025" anlayışı ABD ile Trump için global güç savaşında önemli bir girişimdir. Trump'ın ithalat vergileri, "Made in China 2025" taslağında belirlenmiş iş kollarının birçoğunu amaçlamaktadır. Ancak ticaret savaşlarında bu konu temel alınmayıp, Çin dünya ticaret hükümleriyle bağdaşmadığı ve serbest pazar şartlarını yürütmek yerine merkantilist yöntemler yürüttüğü gerekçeleriyle suçlanmaktadır. Çin'in ayrıca sanayi ürünlerine yönelmesi ve teknoloji ve sanayi gibi alanlarda ABD ile çekişme durumunda oluşu, Çin ve ABD arasındaki yarışın daha da gerileceğinin göstergesidir (Çelik, 2022).

Koruma araçları, yükselen gümrük duvarları, siyasi sorunlar ve uygulanan kotalar ülkeler arasında karşılıklı ticari restleşmelere yol açmaktadır. Misilleme hamleleri yapılmakta ve bunun sonucunda bir ülkenin kendi lehine uygulamaya

koyduğu ticaret politikası daha geniş bir alana yayılıp ticaret savaşlarını başlatmaktadır (Aytekin ve Uçan, 2018:854-855).

2.1.2.2. ABD-ÇİN TİCARET SAVAŞLARI

Kur savaşlarının bir sonuca ulaşmaması üzerine ABD ticaret savaşlarına yönelmiştir. ABD yönetimindeki Trump hükûmeti, başta Çin olmak üzere Meksika, Kanada ve AB gibi pek çok ülkeye karşı ticaret politikasını değiştirmiş ve ticari-ekonomik savaş başlatmıştır (Chunding vd., 2018).

ABD'nin en önemli ticaret ortakları, Almanya, Kanada, Çin, Meksika ve Japonya'dır. Söz konusu bu beş ekonomi, bütün ABD ithalatının yarısından çoğunu temsil etmektedir. Tarife savaşlarından tüm bu ülkeler olumsuz etkilenmekteyken her ülkenin üstündeki etkisi heterojendir. Ticaret savaşı Çin ile ABD arasında yoğunlaştığından; aslında bu iki ülke de zarar görmektedir. ABD ile yüksek oranda bütünleşmiş olan Meksika ve Kanada gibi diğer ülkeler, uzun dönemde ABD pazarında Çin ile rekabetin azalmasından yararlanmaktadırlar. Ayrıca otomobil parçaları ve araçlar üzerindeki tarifeler uygulanırsa ve ABD-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması (USMCA; the US-Mexico-Canada Agreement) askıya alınırsa, iki ülkenin de söz konusu endüstride ABD'ye olan ihracatı yüksek olduğundan, tarifelerden olumsuz yönde etkilenmeleri muhtemeldir. Aynı durum otomobil tarifelerinde Japonya ve Almanya için de geçerlidir (Çetinkaya ve Muratoğlu, 2019: 27).

Trump hükûmetiyle birlikte ABD, dış ticaret açığını azaltmak amacıyla pek çok koruma önlemi almış ve mevcut hükûmet ana politikası “Önce Amerika” olarak benimsenmiştir. Diğer yandan Çin dış ticaret hedeflerine ulaşabilmek amacıyla “Made in China 2025” politikasını yürütmektedir (Thiebaut, 2018: 14-17).

Trump'ın başkan seçilmesiyle dünya ticaretinde radikal değişimler başlamış; ancak bu durum diğer ülkelerin ticaret ve ekonomi politikalarında belirsizliklere sebep olmuştur. ABD başlattığı tarife savaşlarında kazancının yüksek olacağını düşünse de ülkede ticari ve ekonomik belirsizlik giderek artmış, firmaların beklentileri olumsuz etkilenmiştir. IMF, FRED (Federal Reserve Ekonomik Verileri) ve EPU (Ekonomik Politika Belirsizlik) gibi kurumlar, ülkelerin ticaret ve ekonomi politikalarının belirsizliği hakkında hesaplama endeksleri geliştirmişlerdir. Bu endeksler savaşlar,

politika değişikliği, krizler, ticari çekişmeler, seçim gibi pek çok değişkenin ülkelerin ekonomik politikalarında yarattıkları değişiklikleri göstererek, ekonominin ve ticaretin içinde bulunduğu tabloyu anlamak hususunda fikir vermektedir (Şanlı ve Ateş, 2020: 85).

ABD'nin başlattığı sekiz farklı ticaret savaşı ile ortalama ticaret maliyetlerindeki değişim Şekil 1'de yer almaktadır. Büyük Buhran'dan sonra ABD, 1930'da Smooth-Hawley tarife yasasıyla 900 farklı ürün ithalatındaki gümrük tarifelerini %40-48 oranlarında arttırmıştır. Tarifelere konu olan söz konusu ürünler alüminyum, çelik, arabalar, tarım ürünleri ile bazı tüketici ürünleridir. Çin'den ithal edilen 800'ün üzerinde ürüne ABD, %25 ek gümrük vergisi koymuştur (Şanlı ve Ateş, 2020: 85).

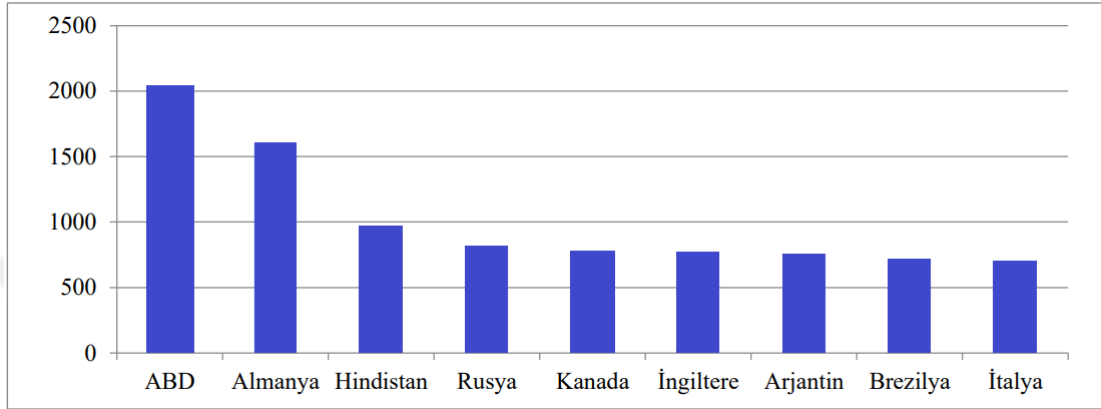

Şekil 1. ABD'nin başlattığı ticaret savaşları (Desjardins, 2018, <https://www.visualcapitalist.com/history-u-s-trade-wars/>)

2.1.2.3. TİCARET SAVAŞLARININ İHRACATA ETKİLERİ

2018 yılında ABD liderliğinde dış ticareti azaltmak amacıyla yapılan müdahaleler %40'ın üzerinde artmıştır. Şekil 2'de küresel ticareti engellemeye yönelik

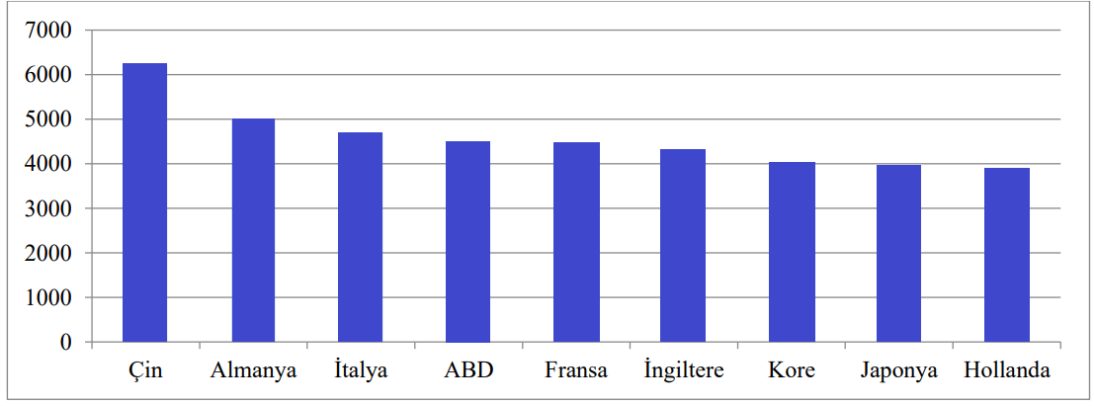
olarak en fazla müdahalede bulunan ülkeler ile, bu ülkelerin müdahale sayısı verilmiştir. Bu tabloya göre 2008 sonrasında dış ticareti azaltmaya yönelik olarak en çok müdahalede bulunan ülke ABD'dir. ABD müdahaleleri 2017 yılından sonra çok daha fazla artmıştır. ABD'yi Almanya, Hindistan, Rusya, Kanada, İngiltere, Arjantin, Brezilya ve İtalya izlemektedir. ABD müdahalelerinde özellikle Çin, AB, Meksika ve Kanada'yı hedef almaktadır (Şanlı ve Ateş, 2020: 81).

Şekil 2. 2008 yılı sonrası ticareti engellemeye yönelik olarak en çok müdahale eden ülkeler (Global Trade Alert, 2019).

Gerek bu ülkelerin müdahaleleri gerekse küresel krizin devamında etkileri halen hissedilen ekonomik sorunlar ve beraberindeki ticaret savaşları rakamlar üzerinde de etkilerini göstermiştir. Nitekim 2015-2016 yıllarında dünyadaki mal ihracatı önemli seviyelerde gerilemiş, 2019 yılında ise bu süreçlerin etkisiyle dünya mal ihracatı yüzde 3,6 daralmıştır (TİM, 2024).

Şekil 3'te küresel ticari engellere en çok maruz kalan ülkeler gösterilmektedir. Tabloya göre Çin ilk sıradadır. Çin ticaretine yönelik engellemeler, AB ve ABD liderliğinde kotalar ve tarifelerin yanında anti-damping önlemleri ilk sıradadır. Çin aynı zamanda dünyada en fazla anti-damping soruşturmasına konu olan ülkedir. Üstelik küresel ticareti engellemeye yönelik olarak müdahalelere en fazla maruz olan ülke Çin'dir. Bunu ise AB ülkeleri, ABD, Kore, Japonya takip etmektedir. ABD, AB ve Çin arasındaki karşılıklı müdahale ile engellemeler son on beş yıldır hızla artmıştır (Şanlı ve Ateş, 2020: 81).

Şekil 3. 2008 yılı sonrası ticari engellere en çok maruz kalan ülkeler (Global Trade Alert, 2019).

2020 yılında ticaret savaşlarının bitmesine yönelik olarak ABD ile Çin arasında 1. faz anlaşması yapılmıştır. Bu sayede hem ABD ticaret ve ekonomi politikalarında hem de dünya ekonomisinde politika belirsizliği azalmış ve tarife savaşları öncesi seviyeye doğru inme sürecine girilmiştir (Şanlı ve Ateş, 2020: 86).

BÖLÜM 3

KUR VE TİCARET SAVAŞLARININ TÜRKİYE ÜZERİNE YANSIMALARI VE ANALİZ

3.1. KUR VE TİCARET SAVAŞLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Türkiye’de özellikle planlı dönemin başlamış olduğu 1960’lardan 1980’lere dek ithal ikamesine dayanan dışa kapalı bir ekonomi politikası gereği olarak sıkı kambiyo rejimiyle sabit kur sistemi uygulanmıştır. 1970’li yılların sonlarında ortaya çıkan ekonomik kriz sonrası darboğazın aşılammaması nedeniyle 1980 sonrasında ekonomi politikasında köklü bir değişiklik yapılmıştır. Serbest piyasa ekonomisine ağırlık veren, ihracata dayalı ve dışa açık bir ekonomi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikada temel amaç ekonominin döviz üreten bir mekanizmaya sahip olmasıdır. Bu amaçla döviz kurlarının piyasa tarafından belirlenmesi benimsenmiş ve 1 Mayıs 1981’den itibaren döviz kuru Merkez Bankası tarafından günlük olarak belirlenmeye başlanmıştır. 1984 yılından sonra dış ticaretin serbestleşmesine paralel şekilde kambiyo rejimi de önemli ölçüde serbestleşmiştir. 1984-1989 yıllarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin tespitini yapma görevi Merkez Bankası’na; döviz tahsis ve transfer işlemleri ise bankalara verilmiştir. Ayrıca bankalar döviz kullanımında serbest bırakılmıştır. 1989’dan itibaren ise bu köklü değişiklikler ile kambiyo rejimindeki serbestleşme ivme kazanarak devam etmiştir. Böylelikle Türkiye’nin mali sisteminin uluslararası finansal sistem ile bütünleşmesi sağlanmıştır (Okur, 2002: 45).

İstikrarsız ve yetersiz büyüme ile uzun seneler görülen kronik enflasyon, IMF ile 1999 yılında 18 stand-by anlaşmasını gündeme getirmiş ve enflasyonun düşürülmesi döviz kurunun çıpa olarak kullanılmasıyla esnek döviz kuru politikasıyla sonuçlanmıştır. Esnek döviz kur politikasının uygulanmasıyla beraber döviz kurlarında meydana gelen yüksek dalgalanma potansiyeli dış dengesizliğin giderilmesinde temel unsur olmaktadır. Türkiye’de esnek kur uygulamasına geçildiğinde başlangıçta beklendiği üzere döviz kurlarında önemli dalgalanmalar yaşanmış fakat ekonomik birimlerin esnek kur sistemine uyum sağlamalarıyla kurlar

gün geçtikçe daha istikrarlı bir trend içerisine girmiştir. Ayrıca bu politikaya geçişin dış dengenin sağlanmasında önemli etkisi olmuştur (Okur, 2002: 46).

Son 50 yılda, dünyada gümrük tarifeleri azaltıldıkça küresel ticaretin artış sağladığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, korumacı önlem artışlarının, dış ticarete ve ekonomide daralmalara yol açtığı söylenebilir. Ticaret savaşları devam ettikçe pek çok ülkenin gümrük tarifelerini artıracakları açıktır. Bu durumda yaşanacak küresel kayıplar aslında daha şimdiden makroekonomik değişkenler üstünde etki etmektedir. OECD 2018 yılı raporuna göre, 1990 sonrası serbest ticaretten en fazla fayda sağlayan ülkeler Çin, Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerdir. Serbest ticaretten dönülmesi halinde ilk olarak söz konusu bu ülkelerin etkilenmesi beklenmektedir. Ticari çekişmelerin devam etmesi, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin makroekonomik göstergeleri üstünde olumsuz etkiler oluşturabilir. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerdeki ticaretin önüne konan bariyer artışı, önemli refah kaybına yol açacaktır (Evans, 2019).

2008 senesinde ABD ve Çin'in hareketleriyle adım atılan Üçüncü Kur Savaşı başta Asya ulusları ve gelişmekte olan ulusları da negatif olarak etkilemiştir. Türkiye de gelişmekte olan bir ulus olması nedeniyle bu aşamadan oldukça etkilenmiştir. Kur savaşlarının dört asıl aktörü olan Çin, ABD, Japonya ve AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki oranları değerlendirildiğinde bu durum daha net algılanmaktadır. Nitekim %36.7 ithalat ve %41.5 ihracat ile AB ilk basamakta iken, %7.5 ithalat ve % 6.4 ihracat ile ABD ve %9.8 ithalat ve %2.4 ihracat ile Çin, Türkiye için dış ticaret içerisinde kritik bir konuma sahiptirler (Bircan, 2016: 111).

2008 küresel krizi sonrası parasal genişleme sebebiyle Türk Lirası'nın dolar karşısındaki değeri genel olarak güçlü kalmıştır. Düşük kurlar ithalatı cazip duruma getirmiş ancak ihracatı ve yerli üretimi yeterli düzeyde destekleyememiştir. Bu durum 2015 yılına dek sürmüştür. 2015 yılından itibaren ABD'nin faiz arttırma politikaları, ortaya çıkan küresel politik krizler, iç piyasadaki dengesizlikler, Orta Doğu'da savaşın şiddetlenmesi, Türkiye'nin batı ile ilişkilerinin sekteye uğraması gibi nedenlerle yabancı sermayenin ülkeden çıkışı hızlanmıştır; bunun sonucunda ise Türk Lirası, dolar karşısında değer kaybetmeye başlamıştır. Kur şoku ile birlikte ithalatın pahalı duruma gelmesi yerli üretim maliyetlerinin artmasına ve enflasyon sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Dünya Bankası'nın 2018 Türkiye Raporu sonuçlarına göre, Türkiye'nin jeopolitik konumu, yatırım potansiyeli, geçiş ekonomisi olması, nüfus ve büyüme hızı gibi nedenlerle ABD ile Çin arasında meydana gelen ticaret savaşları ve interaktif eylemler Türkiye'yi de direkt olarak etkilemektedir. Ticaret savaşları sürecine adım atan taraf 2017 yılında ihracatta en önemli ülkeler olan ABD ile Çin, Kanada, Birleşik Krallık, Meksika ve Japonya'dır. Türkiye ABD'nin ihracatında 28. basamakta, ithalatında ise 34. basamağında bulunmaktadır. ABD-Türkiye dış ticaret istikrarının olumsuz olması, Türkiye'nin ABD'den gerçekleştirdiği ithalat oranının ihracat oranından fazla olması nedeni ile Türkiye'nin ABD'ye dış ticaret açığı vermesi söz konusudur. ABD'nin ana ithalat ve ihracat ülkeleri baz alındığında Çin ABD'ye karşı dış ticaret fazlası verirken; Türkiye ABD'ye karşı dış ticaret açığı vermektedir (Kaya, 2019: 26).

Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatının önemli bir kısmı AB ülkeleri ile yapıldığından; AB ülkeleriyle yapılan ticaret son derece önemlidir. Zaman zaman dalgalanma gösteren ithalat ve ihracat rakamlarının kotalar, gümrük vergileri, vb. politikalar ile bir ticaret savaşı yaşanması durumunda dış ticaretin büyük zarar görmesi muhtemeldir (Öcal ve Uygur, 2022: 67).

Dünya mal ticareti 2000 yılında 6.4 trilyon dolar iken 2008 yılında 16.1 trilyon dolar olarak kaydedilmiştir. 2008 yılına gelindiğinde küresel finans krizi ve akabinde uygulanan gümrük vergileri, kotalar vb. uygulamalar sonucunda dünya mal ticareti 2009 yılında bir önceki yıla kıyasla %22.24 oranında azalmış ve 12.5 trilyon dolar düzeylerine inmiştir. 2010'dan başlayan yeniden toparlanma girişimleri sonucunda dünya mal ticaret hacmi 2014 yılında 19 trilyon dolar'a yükselmiştir. FED'in genişletici para politikasının sonlandırılması, Çin Merkez Bankası'nın devalüasyona gitmesi vb. durumların neticesinde 2015'te yine düşüş meydana gelmiş ve 16.5 trilyon dolar olarak bildirilmiştir. 2018 yılında ise 19.5 trilyon dolar'a yükselmiştir. Ancak 2018'de, Çin'den gelen mallara yönelik olarak ek gümrük vergilerinin yasalaşması, dönemin ABD Başkanı Donald Trump'ın ithalatı azaltmaya yönelik söylemleri ve koronavirüs salgınının etkisi sonucu bu rakam 2019 yılında 19 trilyon dolar, 2020 yılında 17.6 trilyon dolar seviyelerine gerilemiştir (Öcal ve Uygur, 2022: 65).

Türkiye'nin 27 AB üyesi ülke ile olan dış ticaret verileri incelendiğinde; 2000 yılında ihracat yaklaşık 13.6 milyar dolar olarak; 2008'de ise 55.8 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Bu yıllar baz alındığında ithalatın 25.8 milyar dolar'dan 69.2 milyar

dolar'a yükseldiği görülmektedir. Türkiye'de 2008 yılı sonrasında gümrük vergileri gibi farklı korumacılık önlemleri uygulamaya geçmiş ve 2009'da ithalat ise 53.1 milyara dolar, ihracat 41.2 milyar dolar olarak bildirilmiştir. İthalat ve ihracat verileri 2010-2020 yılları aralığında dalgalı bir seyir izlemiş ve 2020 yılında ithalat 69.4 milyar dolar'a, ihracat ise 66 milyar dolar'a yükselmiştir. 2021 yılında döviz kurlarının değer kazanmasının da etkisiyle ithalat 81 milyar dolar, ihracat ise 87.7 milyar dolar şeklindedir. Cari denge rakamlarına bakıldığında en fazla cari açığın 2010-2013 yıllarında verildiği görülmektedir. Cari fazla ise 2019-2021 yıllarında verilmiş olup diğer yıllarda cari açık söz konusudur. 2019 yılındaki koronavirüs salgının etkileri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dış ticaret rakamlarında görülmektedir. 2019 yılından 2020 yılına gelindiğinde salgın nedeniyle üretim kapasitesinde azalma meydana gelmiş ve ihracatın yaklaşık 6 milyar dolar azaldığı, ithalatın yaklaşık 6 milyar dolar arttığı görüşmüştür. 2000-2021 yılları aralığındaki ithalat ve ihracat verilerinden hareketle bilhassa kriz dönemlerinde ticaret paylarının korunması amacıyla korumacılık önemlerinin arttığı fakat krizin etkilerinin geçmesi sonucunda tekrar serbest ticaretin önem kazandığı söylenebilir (Öcal ve Uygur, 2022: 68).

ABD ve Çin Türkiye'nin önemli ticari ortakları arasındadır. 2023 yılı verileri baz alındığında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 20 ülke sırasıyla Almanya, ABD, Irak, Birleşik Krallık, İtalya, Rusya Federasyonu, Fransa, İspanya, BAE, Hollanda, Romanya, Polonya, İsrail, Belçika, Bulgaristan, Yunanistan, Ukrayna, Mısır, Çin ve Libya'dır (Tablo 1). Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı 20 ülke sırasıyla Rusya Federasyonu, Çin, Almanya, İsviçre, ABD, İtalya, Fransa, BAE, İspanya, Güney Kore, Hindistan, Birleşik Krallık, Japonya, Polonya, Hollanda, Belçika, Brezilya, Malezya, Çekya ve Ukrayna'dır (Tablo 3) (TÜİK, 2024).

2019-2023 döneminde yıllara göre ticaret verileri Tablo 1 ve Tablo 2'de yer almaktadır. ABD'nin Türkiye'nin toplam ihracatında %5.8'lik payı bulunmaktayken, toplam ithalatında bu oran % 4.4'tür. Çin'in ise toplam ihracattaki payı %1.3, toplam ithalattaki payı ise %12.4'tür (Tablo 2 ve Tablo 4) (TÜİK, 2024).

Tablo 1. Ülkelere göre yıllık ihracat verileri (bin \$) (en çok ihracat yapılan 20 ülke)

Sıra	Ülke	2023	2022	2021	2020	2019
	Toplam	255 627 429	254 169 748	225 214 458	169 637 755	180 832 722
1	Almanya	21 083 354	21 141 783	19 311 023	15 978 698	16 617 244
2	ABD	14 879 654	16 885 325	14 720 364	10 182 966	8 970 658
3	Irak	12 759 358	13 750 276	11 125 650	9 142 047	10 223 292
4	Birleşik Krallık	12 463 116	13 004 798	13 703 695	11 235 582	11 278 615
5	İtalya	12 372 779	12 386 045	11 473 021	8 082 560	9 753 018
6	Rusya Federasyonu	10 906 585	9 342 796	5 774 392	4 506 681	4 152 137
7	Fransa	10 287 542	9 534 619	9 111 137	7 195 168	7 945 607
8	İspanya	9 783 655	9 654 318	9 619 642	6 683 488	8 138 744
9	BAE	8 572 809	5 252 673	5 493 362	2 828 043	3 627 237
10	Hollanda	7 857 412	8 026 254	6 764 786	5 195 120	5 761 921
11	Romanya	6 951 714	6 947 484	5 175 021	3 893 981	4 073 075
12	Polonya	5 955 208	5 417 452	4 673 825	3 474 726	3 448 829
13	İsrail	5 434 606	7 032 339	6 355 775	4 704 088	4 463 820
14	Belçika	4 365 608	4 778 506	4 899 300	3 634 672	3 396 193
15	Bulgaristan	4 226 695	4 721 645	3 953 436	2 634 444	2 668 230
16	Yunanistan	4 171 507	3 302 681	3 118 900	1 799 836	2 245 318
17	Ukrayna	3 443 800	3 059 409	2 900 545	2 090 327	2 156 454
18	Mısır	3 352 651	4 556 656	4 513 693	3 136 160	3 508 791
19	Çin	3 306 084	3 281 335	3 662 748	2 865 866	2 726 078
20	Libya	3 257 338	2 840 774	2 771 261	1 653 076	2 069 497
	Diğerleri	90 195 954	89 252 580	76 092 884	58 720 227	63 607 964

Kaynak: TÜİK. (2024). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Haziran-2024-53530>, Erişim Tarihi: 17.08.2024.

Tablo 2. Ülkelere göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)

Sıra	Ülke	2023	2022	2021	2020	2019
	Toplam	100	100	100	100	100
1	Almanya	8.2	8.3	8.6	9.4	9.2
2	ABD	5.8	6.6	6,5	6,0	5,0
3	Irak	5,0	5,4	4,9	5,4	5,7
4	Birleşik Krallık	4,9	5,1	6,1	6,6	6,2
5	İtalya	4.8	4.9	5.1	4.8	5.4
6	Rusya Federasyonu	4.3	3.7	2.6	2.7	2.3
7	Fransa	4.0	3.8	4.0	4.2	4.4
8	İspanya	3.8	3.8	4.3	3.9	4.5
9	BAE	3.4	2.1	2.4	1.7	2.0
10	Hollanda	3.1	3.2	3.0	3.1	3.2
11	Romanya	2.7	2.7	2.3	2.3	2.3
12	Polonya	2.3	2.1	2.1	2.0	1.9
13	İsrail	2.1	2.8	2.8	2.8	2.5
14	Belçika	1.7	1.9	2.2	2.1	1.9
15	Bulgaristan	1.7	1.9	1.8	1.6	1.5
16	Yunanistan	1.6	1.3	1.4	1.1	1.2
17	Ukrayna	1.3	1.2	1.3	1.2	1.2
18	Mısır	1.3	1.8	2.0	1.8	1.9
19	Çin	1.3	1.3	1.6	1.7	1.5
20	Libya	1.3	1.1	1.2	1.0	1.1
	Diğerleri	35.3	35.1	33.8	34.6	35.2

Kaynak: TÜİK. (2024). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Haziran-2024-53530>, Erişim Tarihi: 17.08.2024.

Tablo 3. Ülkelere göre yıllık ithalat verileri (bin \$) (en çok ithalat yapılan 20 ülke)

Sıra	Ülke	2023	2022	2021	2020	2019
	Toplam	361 966 913	363 710 575	271 425 553	219 516 807	210 345 203
1	Rusya Federasyonu	45 599 587	58 848 948	28 959 361	17 829 309	23 115 236
2	Çin	45 047 968	41 354 561	32 238 052	23 041 354	19 128 160
3	Almanya	28 687 775	24 033 074	21 726 305	21 732 759	19 280 399
4	İsviçre	19 905 177	15 335 897	3 054 869	7 770 804	3 374 800
5	ABD	15 779 725	15 228 078	13 147 623	11 524 951	11 847 373
6	İtalya	14 994 186	14 082 252	11 562 694	9 199 617	9 349 593
7	Fransa	11 547 686	9 429 702	7 931 536	6 988 074	6 760 064
8	BAE	11 530 205	4 470 951	2 442 660	5 603 801	4 388 996
9	İspanya	9 507 243	7 004 013	6 311 611	5 039 428	4 446 113
10	Güney Kore	9 487 978	9 004 399	7 597 023	5 734 268	5 777 022
11	Hindistan	7 932 008	10 697 077	7 936 146	4 830 115	6 635 217
12	Birleşik Krallık	6 523 078	5 904 556	5 558 194	5 582 666	5 638 296
13	Japonya	5 466 847	4 640 815	4 389 292	3 743 373	3 647 962
14	Polonya	5 074 133	4 294 369	3 635 826	3 005 108	2 603 243
15	Hollanda	4 420 492	4 497 087	4 508 587	3 628 586	3 202 985
16	Belçika	4 302 475	4 420 585	5 628 385	3 716 088	3 229 280
17	Brezilya	4 139 999	4 830 904	3 827 073	3 228 347	2 655 109
18	Malezya	4 139 184	4 288 755	3 098 059	1 989 963	1 847 831
19	Çekya	3 831 471	2 895 417	2 713 597	2 746 268	2 338 350
20	Ukrayna	3 691 707	4 455 394	4 524 675	2 590 375	2 725 419
	Diğerleri	100 357 985	113 993 741	90 633 986	69 991 553	68 353 754

Kaynak: TÜİK. (2024). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Haziran-2024-53530>, Erişim Tarihi: 17.08.2024.

Tablo 4. Ülkelere göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı (%)

Sıra	Ülke	2023	2022	2021	2020	2019
	Toplam	100	100	100	100	100
1	Rusya Federasyonu	12.6	16.2	10.7	8.1	11.0
2	Çin	12.4	11.4	11.9	10.5	9.1
3	Almanya	7.9	6.6	8.0	9.9	9.2
4	İsviçre	5.5	4.2	1.1	3.5	1.6
5	ABD	4.4	4.2	4.8	5.3	5.6
6	İtalya	4.1	3.9	4.3	4.2	4.4
7	Fransa	3.2	2.6	2.9	3.2	3.2
8	BAE	3.2	1.2	0.9	2.6	2.1
9	İspanya	2.6	1.9	2.3	2.3	2.1
10	Güney Kore	2.6	2.5	2.8	2.6	2.7
11	Hindistan	2.2	2.9	2.9	2.2	3.2
12	Birleşik Krallık	1.8	1.6	2.0	2.5	2.7
13	Japonya	1.5	1.3	1.6	1.7	1.7
14	Polonya	1.4	1.2	1.3	1.4	1.2
15	Hollanda	1.2	1.2	1.7	1.7	1.5
16	Belçika	1.2	1.2	2.1	1.7	1.5
17	Brezilya	1.1	1.3	1.4	1.5	1.3
18	Malezya	1.1	1.2	1.1	0.9	0.9
19	Çekya	1.1	0.8	1.0	1.3	1.1
20	Ukrayna	1.0	1.2	1.7	1.2	1.3
	Diğerleri	27.7	31.3	33.4	31.9	32.5

Kaynak: TÜİK. (2024). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Haziran-2024-53530>, Erişim Tarihi: 17.08.2024.

Çin ve ABD arasında oluşan ticaret savaşları, henüz Türkiye’yi tam olarak etkilemese de yakın bir zamanda etkileyeceği söylenebilir. ABD’nin uyguladığı müdahalelerden Türkiye’de en çok etkilenmesi öngörülen sektörler; demir ve çelik, motorlu taşıtlar, yapısal metal ürünler ve parçalar, diğer fabrikasyon metal ürünler, hazır tekstil ürünleri, yarı-römorklar ve römorklardır (Özkaya vd., 2019). Özellikle, ABD’nin alüminyum ve çelik ticaretinde Türkiye önemli yer tutmaktadır. Türkiye’nin demir çelik ihracatına ait veriler Tablo 5’te verilmiştir. ABD 2018 yılında aldığı karar sonucu diğer ülkelere karşı dış ticarete korumacı bir politika izleme yönünde adımlar atmıştır. Bilhassa 2018 yılında, ABD tarafından alınan Türkiye’den demir çelik

ithalatına uygulanan gümrük vergilerinin iki katına çıkarılması hamlesi sonucunu Tablo 5’teki dış ticaret verilerinden görebiliriz. 2019 yılına gelindiğinde ABD’ye ihraç ettiğimiz demir çelik ürünlerinin değerinde rakamsal olarak yaklaşık 5’te 1 oranında keskin düşüş gözlenmiştir.

Tablo 5. Türkiye’nin demir çelik ihracatı verileri (bin \$)

	2023	2022	2021	2020	2019	2018
Toplam	8 860 174	14 628 379	17 075 722	8 803 211	10 020 302	11 546 435
İsrail	716 368	1 192 328	1 162 803	727 431	761 334	750 113
Romanya	552 105	812 325	649 249	257 774	375 446	465 180
İtalya	477 476	971 093	1 376 481	661 413	861 477	1 112 793
Yemen	471 868	540 300	577 107	404 218	480 706	457 671
Mısır	413 968	534 865	361 390	381 820	456 817	276 280
Ukrayna	375 668	179 734	241 618	123 096	157 724	89 327
İspanya	303 809	481 591	1 396 051	535 476	649 461	768 167
Irak	264 149	419 003	324 688	314 850	247 086	201 494
Yunanistan	247 577	348 254	318 019	163 757	173 857	206 820
Fas	242 900	547 479	462 755	290 626	330 240	241 092
Bulgaristan	230 731	495 727	345 837	177 805	215 481	213 300
Kanada	217 569	454 654	541 031	51 507	115 626	402 911
ABD	207 463	673 684	986 226	290 659	106 435	566 762
Almanya	192 281	319 211	287 570	121 795	176 615	261 465
Sırbistan	189 207	285 075	153 826	64 821	41 827	25 429
Hollanda	173 207	339 703	351 084	203 471	218 209	373 054
Belçika	166 510	268 905	669 474	300 024	225 122	613 138
Etiyopya	159 313	90 978	68 196	87 553	213 419	144 891
Cezayir	153 155	149 917	89 462	62 783	167 460	65 211
Birleşik Krallık	141 746	436 736	413 665	103 148	203 330	324 703
Rusya Federasyonu	124 354	86 585	34 852	25 501	25 849	31 670
Arnavutluk	118 283	266 116	152 972	52 211	61 090	38 971
Hindistan	115 211	83 860	118 447	72 800	60 491	77 563
Kıbrıs	102 215	85 730	66 449	39 819	50 514	72 752

Kaynak: International Trade Centre (ITC/Intracen/TradeMap). (2024). <https://intracen.org/>, Erişim Tarihi: 17.06.2024.

Türkiye ve Çin arasındaki ticaret verileri incelendiğinde 2013-2017 yılları aralığında Türkiye'nin demir çelik ihracatının neredeyse yarısı kadar azaldığı, demir olmayan madenlerin ihracatının da göreceli olarak arttığı söylenebilir. Diğer yandan yine 2013-2017 yılları aralığında Türkiye'nin demir çelik ve demir olmayan maden ithalatının arttığı gözlenmektedir. Türkiye'nin bahsi geçen ürünlerde Çin'e yaptığı ihracatın yaklaşık 53 katı kadar Çin'den ithal ettiği göz önüne alınırsa, Çin'in uygulayacağı gümrük tarifelerinin Türkiye'yi olumsuz yönde etkileyeceği açıktır (Özkaya vd., 2019).

Ticaret savaşlarının devam etmesi durumunda Türkiye'nin vergiden muaf olan ülkelere kıyasla, söz konusu sektörlerdeki rekabet gücünün azalacağı öngörülmektedir. Yapılan misillemelerle dünyada gözlenen korumacılık dalgasına karşın verilebilecek tepki, Türkiye'de de misilleme yapılması suretiyle gümrük vergisinin artırılması şeklindedir. Korumacı politikaların devam etmesi ya da artırılması kısa vadeli olarak statik kazanımlar sağlayabilir, ancak uzun vadeli olarak Türkiye'nin dinamik kazanımlarını azaltacağı düşünülmektedir (Babacan, 2018).

AB'den ithal edilecek araçlara ABD tarafından konulacak %20 gümrük vergisi, AB yanında Türkiye'nin de yan sanayinde daralmalara neden olabilir. Benzeri bir durumda, ABD tarafından uygulanacak alüminyum ve çelik gümrük tarifelerinin sektörel tabanda Türkiye'yi olumsuz yönde etkileyeceği düşünülebilir. Türkiye'nin en önemli ihracat kalemlerinden olan otomotiv sektöründe ana ve yan sanayi, alüminyum ve çelik ile doğrudan ilişkili olduğundan, konulacak gümrük vergileri otomotiv sektöründe tehdit oluşturacaktır (KPMG, 2018).

Ulusal paralarla ticaretin yapılması dış ticaret işlem maliyetlerinin azaltılması, rezerv para birimlerine bağımlılığın düşürülmesine ve risk yönetiminin etkinliğine imkân vermektedir. Bu sebeple Türk Hükûmeti'nin Rusya, İran ve Çin ile yapılan ticarette yerel para birimini kullanması üzerine çağrıda bulunmasını, yuan'ın uluslararası rezerv para birimi olması yönünde girişimleri olan Çin Hükûmeti tarafından olumlu karşılanmıştır. Türkiye için en önemli ithalatçı ülke Çin'dir. Bu nedenle iki ülke arasında gerçekleşecek yerli paraya dayanan dış ticaret Türkiye'nin konvertibl döviz açığının azalmasını sağlayacak ve döviz piyasasındaki dalgalanmalardan çok daha az düzeyde etkilenmesine yol açacaktır. Çin'de yuan'ın küresel ödeme aracı olarak kullanımını artırmış olacaktır. IMF İcra Direktörleri Kurulu'nun almış olduğu karar ile, 1 Ekim 2016'dan itibaren dolar, euro, sterlin ve

yen'in yanında yuan da 1969'da yürürlüğe girmiş Özel Çekme Hakları (SDR) sepetinin para birimi olmuştur (Çetinkaya ve Muratoğlu, 2019: 80).

TÜİK 2018 yılı verileri incelendiğinde Türkiye'de toplam ihracatın %6'sının TL karşılığında yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde toplam ihracatın %42'si dolar, %47'si euro, %3'ü sterlin, geri kalanı da diğer para birimleriyle yapılmıştır. İthalatın ise %35'i Euro, %56'sı dolar, %8'i TL, geri kalanı ise diğer para birimleriyle gerçekleştirilmiştir. Dış ticaret sürecinde TL'nin payının artırılması, Türkiye ekonomisinin istikrarı bakımından son derece önemlidir (Çetinkaya ve Muratoğlu, 2019: 81).

2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylemi Planı'nda Türkiye'nin ihracat hacminin artırılması ve çeşitli dış ticaret pazarlarına erişmesini sağlayabilmek için uluslararası ülke ekonomileri hedef ve öncelikli olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Hedef ülke ekonomileri sınıfı ihracat hacminde önemli yeri olan ekonomik sınıfı oluşturmaktayken; öncelikli ekonomi sınıfı farklı dış pazarlara ulaşabilmek amacıyla işlemlerin yoğunlaştırılmasının gerektiği ekonomik sınıfı oluşturmaktadır. Türkiye'nin ithalat hacminin yüksek olduğu, genelde dış açık verdiği hedef ülkelerin başlıcaları Rusya, Çin, İran ve Hindistan'dır. Diğer yandan Azerbaycan, Türkmenistan, Cezayir ve Malezya dış ticaret hacminin çok az olduğu ya da hiç olmadığı ülkelerdendir (Günel, 2019: 85).

Uluslararası piyasalardaki kur savaşlarının Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında; Türkiye dış ticaretinde ithalat işlemleri dolar, ihracat işlemleri euro para birimine dayalı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Euro/dolar paritesinin yükselişi Türkiye'nin dış ticaret hacminin yükselişini ve dolayısıyla ekonominin büyümesini ya da kalkınma hedeflerindeki beklentilerinde iyileşmeyi işaret etmektedir. Türkiye'nin dış ticaretinde ihracat payı yüksek olan AB ülkeleriyle bu bağlamdaki ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Aynı zamanda ithalat payının yüksek olduğu Çin, Rusya ve İran gibi ülkelerle aralarındaki ihracat payının da yükselmesini amaçlayan ekonomik politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir (Günel, 2019: 85-86).

Türkiye'nin döviz rezervleri bakımından sıkıntılı bir dönemden geçmesi; zaman zaman dış ticaretindeki önemli paydaşları olan yakın komşularıyla ticaretini yerel para cinsinden yapması yönünde adım atmaya itmiştir. Son yıllarda özellikle İran'ın yaptırımlar karşısında dış ticaretinde sıkıntı çekmesi Türkiye'yle yerel para

cinsinden ticaret konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Türkiye ile İran arasındaki ekonomi alanında tercihli ticaret, bankacılık, enerji alanında iş birliği, ortak para biriminin kullanılması ve INSTEX (Instrument in Support of Trade Exchanges) benzeri bir mali mekanizmanın kurulması hususları iki ülkenin yetkilileri tarafından ele alınmıştır. Özellikle de petrol ihracatı konusunda INSTEX benzeri bir yapının kurulabileceği belirtilmiştir (Çetinkaya ve Muratoğlu, 2019: 82).

Gelişmekte olan bir ülke ve yükselen bir ekonomiye sahip Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün temsil ettiği uluslararası ticaret rejimi tarafından onaylanmayan geleneksel korumacılık politikalarındansa daha sofistike ve modern yeni korumacılık yöntemleri ile stratejik bulduğu sektörleri desteklemesi son derece önem arz etmektedir. Büyük çaplı kamu alımlarının öncelikli sektörlerdeki orta ve küçük ölçekli üreticilerle küresel piyasalarda büyüme potansiyeli olan firmaları destekleyecek şekilde yapılması, yerli üreticilerin hammadde ve enerji maliyetlerini azaltacak yatırımların artırılması, üretime yönelik Ar-Ge faaliyetlerine ve eğitim giderleri için destek verilmesi, yurt dışı pazarda kümelenme ve kuluçka çalışmalarına destek olunması, kamu tedarik zincirindeki standartların ve koşulların yerli firmalara avantaj sağlayacak biçimde tasarlanması alınabilecek önlemler arasında yer almaktadır (Ünay ve Dilek, 2018: 26).

Kur savaşlarına yıllar itibari ile bakıldığında, kısa vadeli olarak bazı ülkelere fayda sağlamış olsa da uzun vadeli dönemde hiçbir ülkenin diğerine bir üstünlük kuramadığı görülmektedir. Kur savaşlarını takiben ithalat kısıtlayıcı önlemlerin alınması son yıllarda daralan dünya ticaretini daha da daraltacak potansiyeldedir. Kapitalist sistemin kabullerinden biri uluslararası ticaret arttığında genel refahın da artacağıdır. Bu kabulün doğru olması durumunda uluslararası ticarete daralmaların yaşanmasının küresel sistemde genel refahın azalmasına neden olacağı söylenebilir. Özetle kur savaşları küresel ticaretin azalmasına; dolayısıyla da küresel refah seviyesinin düşmesine yol açmaktadır. Bu noktada Dünya Ticaret Örgütü'ne önemli görevler düştüğü aşıkardır (Yalçınkaya ve Özden, 2019: 712-713).

3.2. LİTERATÜR TARAMASI

Egeli (1992), çalışmasında Türkiye'deki vergi iadesi, döviz kuru ve ihracat kredileri vb. teşvik politikalarının dış ticaret üzerindeki etkilerini araştırmıştır. 1980-

1990 seneleri arasındaki veriler ile logaritmik doğrusal bir model kullanmıştır. Analiz sonuçlarına göre; ihracat verileri ile döviz kuru arasında aynı yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. İncelenen dönemde toplam ihracatı arttırmada döviz kurunda meydana gelen %1’lik değişim ihracatta %0.881’lik değişime etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk ve Acaravcı (2003), 1989:1-2002:8 dönemini içine alan döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerindeki etkisini eşbütünleşme modeliyle değerlendirdikleri çalışmada, döviz kurunda oluşan belirsizliklerin reel ihracatı negatif yönde etkilediğini ve söz konusu etkinin kısa dönemli olduğunu saptamışlardır.

Albeni vd. (2005), 1997:1-2004:6 dönemini baz alarak döviz kurlarında meydana gelen değişimlerin ihracat üzerindeki etkisinin Türkiye’nin imalat sanayi baz alınarak incelendiği çalışmada, sekiz farklı alt sektörlerde ihracat ile reel efektif döviz kuru arasında zayıf ancak anlamlı bir ilişki olduğunu bildirmişlerdir.

Awokuse (2005), 1963-2001 yılları arasındaki reel ihracat ve reel GSYİH büyüme verilerinin yapılan Granger nedensellik testi analizi sonucuna göre iki yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.

Ay ve Özşahin (2007), yaptıkları çalışmada devalüasyon uygulamalarının dış ticaret dengesi üzerinde yaratmış olduğu etkiyi araştırmışlardır. 1995:1-2007:6 dönemini içeren Türkiye ekonomisine ait verileri kullanarak zaman serisi yöntemini uygulamışlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre reel döviz kuru ithalat ve ihracat fiyat endekslerini açıklayan en önemli değişkenlerden birisidir. Ayrıca ithalat fiyat endeksi, ihracat fiyat endeksinden ciddi düzeyde etkilenmektedir.

Aktaş (2009), tarafından yapılan 1996–2006 yılları aralığındaki aylık veriler yardımı ile ihracat, ekonomik büyüme ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisinin incelendiği çalışmadaki eşbütünleşme analizi sonuçlarına bakıldığında değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu görülmektedir.

Dadush and Eidelman (2011), kur savaşları ile ilgili endişelerin 1930’lu yıllara dayandığını; bahsi geçen dönemde İspanya, Yunanistan ve Fransa gibi ülkelerin paralarını çoğu kez yüksek oranlarda devalüe ettiklerini bildirmişlerdir. Sonuç olarak uluslararası bir parasal sistemin geliştirilmesi ve IMF’nin rolünün artırılması önerilmiştir.

Pınar ve Uzunoğlu (2013), çalışmalarında kur savaşlarının komşu ülkeleri zarara uğratma politikasından türetildiğini belirtmişlerdir. Bu politikada ülke içi üretimi destekleyen ve ithalatı sınırlayan bir yaklaşımda olan karar vericiler, partner ülkede üretimin azalması ve işsizliğin artmasına neden olacak tutumlar sergilemektedir. Yurt içi üretim arttığında, diğer ülkelerden yapılacak ithalat azalacak, dolayısıyla bu ülkelerin üretim ve istihdamı etkilenecektir. Çalışmada, ülke içindeki refah düzeyini artırmanın yolunun, dış ticaret politikaları olmadığının, ülke içi üretimi ve istihdamı artırmaya yönelik politikalar olduğunun üzerinde durmuşlardır. Ayrıca merkez bankaları ile diğer parasal otoritelerin bireysel karar vermekten ziyade, global bir koordinasyon ışığında politika belirlemeleri gerektiğini vurgulamışlardır.

Włodarczyk (2014), çalışmasında sermayenin serbest dolaşması koşulunda, gelişmekte olan piyasaların ve finansal piyasaların her daim bir kur savaşı tehlikesiyle karşı karşıya olduğu belirtilmiştir.

Yücel (2015), tarafından yapılan çalışmada uluslararası ticareti sınırlayan tarife benzeri engellerin kullanılmamasına yönelik yoğun çabaların ve çalışmaların olduğunu; Dünya Ticaret Örgütü vb. kuruluşların olası kur savaşlarına engel olmak adına gerekli tüm tedbirleri almaları gerektiği vurgulanmıştır.

Aydiner (2015), tarafından yapılan çalışmada teşvik sistemi ile oluşturulan yatırımların istihdam ve ihracata etkilerini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla TR32 bölgesinde yer alan Muğla, Denizli ve Aydın illerinde 2002-2014 seneleri arasında çeyrek dönemlerdeki teşvik belgeli yatırımların verileri ile panel veri yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; şirketlere verilen teşvikler kapsamında meydana gelen yatırımların ihracatı artırdığı tespit edilmiştir.

Öncel ve İnal (2016), çalışmasında reel döviz kuru ile Türkiye'deki dış ticaret dengesi arasındaki ilişki araştırılmış, ilişkiye ait 2000:1-2015:12 dönemine ait aylık veriler ile ARDL testi uygulanmıştır. Yapılan analizlerin sonucuna göre dış ticaret dengesi ile reel döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Eşbütünleşmenin olması en az bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaret eder kanısına varılmıştır. Reel döviz kurundan dış ticaret dengesine doğru tek yönlü nedensellik tespitini yapmışlardır.

Aytaç (2016), çalışmasında Türkiye'de ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2001-2016 yılları bazında incelemiştir. Ekonomik büyümeyi temsil

eden GSYİH'daki değişim ile ihracat verileri arasındaki nedensellik ilişkisi, VAR modeline dayanan Granger nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır.

Ertürk (2017), yaptığı çalışmada, kur savaşlarının ticaret savaşlarına dönüşümünün, dünya ekonomisinde yeni güçlerin ortaya çıkışına neden olduğunu, korumacılık politikalarının aslında bir çıkış olmadığını, aksine yeni krizleri doğurduğunu belirtmiştir. Krizden çıkmak için uygulamaya konan korumacı politikaların ve kurlara müdahalenin aslında dış ticarete kazanç sağlama maksadıyla yapıldığını ve bu politikaların ülkeler arasında ticaret savaşlarına dönüştüğünü vurgulamıştır.

Şeker (2020), çalışması kapsamında 2001-2019 yıllarında Türkiye'de gerçekteşirilen yatırım teşvikleri (vergi istisnası vb.) ile ihracat hacmi arasındaki ilişkileri hem sektörel olarak hem de genel analiz etmiştir. Çalışmasında uzun ve kısa dönemli ilişkileri değerlendirmek amacıyla ARDL sınır testini, nedensellik ilişkilerini inceleme amacıyla ise Toda-Yamamoto nedensellik testini kullanmıştır. Yaptığı analizlerin sonucunda, sektörel ve genel yatırım teşviklerinin ihracat hacmini uzun vadede olumlu yönde etkilediğini bildirmiştir.

Şanlı (2020), çalışmasında ticaret ve kur savaşlarının Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini farklı veri tabanları kullanarak elde ettiği verileri kullanarak analiz etmiştir. 1980-2019 yıllarını kaplayan veri setine Granger nedensellik analizi uygulamıştır. Analizden elde edilen sonuçlara göre gümrük tarifeleri ve döviz kurlarının dış ticaretin nedeni olduğunu bildirmiştir. Dış ticaret ve tarifeler ile döviz kuru arasındaki ilişkinin kısa vadede göz ardı edilebilecek etkilerine rağmen; uzun vadede Türkiye'nin ekonomik büyümesini ve dış ticaretini zayıflatabileceğini rapor etmiştir.

Şanlı ve Ateş (2020), 2008 yılı ve sonrası yaşanan ticaret ve kur savaşlarının farklı veri tabanlarından elde ettikleri veriler (ticari özgürlük endeksi, toplam ticaret, dolar arzı, GSYİH, optimum tarife oranları) ışığında 1970-2019 yıllarını kapsayan bir dönemi baz alarak Granger nedensellik testi ile incelemişlerdir. Ampirik bulgular veriler arasında nedensellik ilişkisinin (negatif ve pozitif) varlığına işaret etmiştir. Sonuçlara göre GSYİH, ticari özgürlük ve tarifeler, toplam ticaretin Granger

nedenidir. Toplam ticaret ise GSYİH ve dolar arzının Granger nedenidir. Tarifeler ve dolar arzı ticareti negatif yönde etkilerken; GSYİH küresel ticareti pozitif yönde etkilemektedir. Araştırmacılar kur ve ticaret savaşlarının var olduğu durumda küresel politik ve ekonomik risklerin artmaya devam edeceğini vurgulamışlardır.

Aydın (2021), tarafından yapılan çalışmada Türkiye ekonomisinde GSYİH ile ihracat arasındaki uzun dönem ilişki araştırılmıştır. Burada Türkiye'nin 1923-2019 yılları aralığındaki GSYİH ve ihracat verileri ABD doları cinsinden hesap edilmiştir. Yapılan istatistiki analizler sonucu GSYİH ile ihracat arasında bir uzun dönem ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.

Morçişek (2023), doktora tezi kapsamında yaptığı deneysel çalışmasında, gelişmekte olan ölkelerde reel döviz kuru oynaklığının ihracat hacmi üzerindeki etkisi doğrulanırken, gelişmiş ölkelerde reel döviz kuru oynaklığının ihracat hacmine etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

3.3. ANALİZ

3.3.1. YÖNTEM

Çalışmada 2005-2023 yılları arasındaki gayrisafi yurt içi hasıla, kurumlar vergisi oranı (%), ortalama dolar kuru, ihracat (milyar \$) verileri kullanılarak Regresyon analizi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Regresyon analizi iki ve daha fazla değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi için uygulanmaktadır. İki değişken arasındaki ilişki basit regresyon analizi olarak ifade edilmekteyken; ikiden fazla değişken içeren analizler çoklu regresyon analizi şeklinde ifade edilmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkiler sayısal olarak ölçümlenmeye çalışılmaktadır. Söz konusu ilişki doğrusal olabilmekteyken, doğrusal olmayan biçimlerde de olabilmektedir. Regresyon analizinde değişkenler bağımlı ve bağımsız değişken şeklinde gruplandırılmaktadır. Bağımlı değişken bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaya çalışılmaktadır (Karabulut ve Şeker, 2018).

Ekonometrik araştırmalarda bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait verilerin güvenilir kaynaklardan doğru bir şekilde temin edilmesi ve analiz verilerinin modele uygun olarak hazırlanması tahminlerin tutarlılığını etkilemektedir (Gujarati, 2003: 636). Bu çalışmada kullanılan veriler TÜİK, TCMB ve OECD kurumlarının elektronik

veri tabanlarından temin edilmiştir. Öncelikle, Türkiye ihracatı bağımlı değişken olmak kaydıyla ortalama döviz kuru, gayrisafi yurt içi hasıla, kurumlar vergisi oranı gibi bağımsız değişkenler çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan bu çalışma aynı zamanda bir zaman serisi içerdiğinden dolayı bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin araştırılması maksadıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

3.3.2. VERİ SETİ

Yaptığımız çalışmada 2005 ile 2023 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak Türkiye ihracatını etkileyen ortalama döviz kuru, gayrisafi yurt içi hasıla, kurumlar vergisi oranı gibi değişkenler arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir.

Ortalama döviz kuru verisi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) elektronik veri dağıtım sisteminden temin edilmiştir (<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>). Gayrisafi yurt içi hasıla verisi ve ihracat verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) elektronik veri tabanından temin edilmiştir (<https://www.tuik.gov.tr/>). Kurumlar vergisi verileri ise Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kurumunun istatistik verilerinden temin edilmiştir (https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/corporate-tax-statistics-2024_9c27d6e8-en).

Regresyon analizinde ve Granger nedensellik testlerinde kullanılan veri setleri Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Veri seti

Yıl	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (%)	Kurumlar Vergisi Oranı (%)	Ortalama Dolar Kuru	İhracat (bin \$)
2005	8.99	30	1.35	73 476 408
2006	6.95	20	1.44	85 534 676
2007	5.04	20	1.31	107 271 750
2008	0.82	20	1.30	132 027 196
2009	-4.82	20	1.55	102 142 613
2010	8.43	20	1.51	113 883 219
2011	11.20	20	1.68	134 906 869
2012	4.79	20	1.80	152 461 737
2013	8.49	20	1.91	151 802 637
2014	4.94	20	2.19	157 610 158
2015	6.08	20	2.72	143 838 871
2016	3.32	20	3.03	142 529 584
2017	7.50	20	3.65	156 992 940
2018	3.01	22	4.82	177 168 756
2019	0.82	22	5.68	180 832 722
2020	1.86	22	7.02	169 637 755
2021	11.44	25	8.90	225 794 053
2022	5.53	23	16.59	254 169 748
2023	5.11	25	23.79	255 627 431

3.3.3. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada belirlenen hipotezler şu şekildedir:

H_0 = bağımsız değişkenlerden hiçbir bağımlı değişkeni etkilememektedir.

H_1 =bağımsız değişkenlerden en az biri bağımlı değişkeni etkilemektedir.

Analiz ön koşulları şu şekildedir:

Analiz öncesinde çoklu regresyon analizi ön koşulları olan normal dağılım ve korelasyon değerleri kontrol edilmiştir. Durbin-Watson değerinin 1.5-2.5 aralığında olması verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Korelasyon değerlerinin 0.7 altında olması çoklu bağlantı olmadığını göstermektedir (Tablo 7) (Atlı vd., 2015: 153).

Tablo 7. Korelasyon değerleri

Correlations					
		log_ihracat	Gsyih	log_kurumvergi	log_dolarkur
Pearson Correlation	log_ihracat	1,000	,023	,113	,871
	Gsyih	,023	1,000	,248	,000
	log_kurumvergi	,113	,248	1,000	,432
	log_dolarkur	,871	,000	,432	1,000
Sig. (1-tailed)	log_ihracat	.	,463	,323	,000
	Gsyih	,463	.	,153	,499
	log_kurumvergi	,323	,153	.	,032
	log_dolarkur	,000	,499	,032	.
N	log_ihracat	19	19	19	19
	Gsyih	19	19	19	19
	log_kurumvergi	19	19	19	19
	log_dolarkur	19	19	19	19

Bağımsız değişkenler arası korelasyonlar incelendiğinde çoklu doğrusallık olmadığı görülmektedir.

Tablo 8. Model özeti

Model Summary ^b					
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,925 ^a	,855	,827	,06015	1,750

a. Predictors: (Constant), log_dolarkur, Gsyih, log_kurumvergi

b. Dependent Variable: log_ihracat

Model summary tablosunda (Tablo 8) görüldüğü gibi:

R değeri 0.925: Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken (ihracat) değerleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

R square değeri 0.855: Model, ihracat değerindeki toplam varyansın %85.5'ini açıklamaktadır.

Adjusted R square değeri 0.827: Bağımsız değişkenlerin ihracat tutarı değişkeninin %82.7'sini açıkladığını göstermektedir.

Std. Error of the Estimate değeri 0.06015: Tahmin hatasının standart sapmasıdır. Değerin düşük olması modelin doğruluğunu desteklemektedir.

Durbin-Watson değeri 1.750: Otokorelasyon kabul edilebilir düzeydedir. Normal dağılım gözlenmiştir. Değer aralığının 1.50-2.50 olması istenmektedir.

Tablo 9. Anova testi sonucu

ANOVA ^b						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	,321	3	,107	29,585	,000 ^a
	Residual	,054	15	,004		
	Total	,375	18			

a. Predictors: (Constant), log_dolarkur, Gsyih, log_kurumvergi

b. Dependent Variable: log_ihracat

Anova tablosuna (Tablo 9) göre sig. (0.000) < 0.005 kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

F değeri modelin genel olarak anlamlı olduğunu test eden bir değerdir. Yüksek bir F değeri modelin güçlü şekilde bağımlı değişkeni (ihracat) açıkladığını göstermektedir.

Tablo 10. Katsayılar tablosu

Coefficients ^a												
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95.0% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1	(Constant)	9,371	,435	21,557	,000	8,444	10,298					
	Gsyih	,004	,004	1,089	,293	-,004	,012	,023	,271	,107	,924	1,082
	log_kurumvergi	-1,065	,337	-,358	-,316	-,783	-,347	,113	-,632	-,310	,752	1,330
	log_dolarkur	,385	,041	1,026	9,351	,297	,472	,871	,924	,918	,801	1,248

a. Dependent Variable: log_ihracat

Coefficient tablosunda (Tablo 10) VIF değerleri incelendiğinde bu değerlerin < 10 olduğu, dolayısıyla çoklu doğrusal bağlantı olmadığı görülmektedir (Büyüküysal ve Öz, 2016: 112).

Elde edilen sonuçlardan gayrisafi yurt içi hasıla değerinin (0.293) ihracat tutarı değişkeni üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Kurumlar vergisi ve dolar kuru değişkenlerinin ise anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir (H₀ ret).

Buna göre regresyon denklemi şu şekildedir:

$$\text{İhracat değeri} = 9.371 - 1.065 * \text{kurumlar vergisi} + 0.385 * \text{ortalama dolar kuru}$$

Elde edilen veriler şu şekilde yorumlanabilir: kurumlar vergisindeki 1 birimlik değişim ihracat değeri üzerinde -1.065 birimlik değişime neden olmaktadır. Ortalama dolar kurundaki 1 birimlik bir değişim ihracat değeri üzerinde 0.385 birimlik değişime neden olmaktadır.

Döviz kurunun artış ya da azalışı ölkemizin ihracatını etkilemektedir. Döviz kuru artış gösterdiği zaman ölkemizde üretilen malların döviz cinsinden değeri düşeceği için yabancı ölkelerden ölkemizde olan mallara olan talebin artması sonucu ihracat artacaktır. Aksi durumda kur düşerse ölkemizde üretilen mallar yabancılara pahalı hale geleceği için ihracatımız olumsuz yönde etkilenecektir. Döviz kuruna müdahale edip ihracatı artırıcı politikalar izlenebilir. Ancak kur artışı ile sağlanan ihracatın artış etkisi bir dönem sonra azalacaktır. Diğer ölkelerin de kur ayarlamaları ve ithalata kota koymaları gibi yaptırımlar sonucunda beklenen etki gözlenmeyebilir. Ayrıca ithalat yapan ölkeler milli gelirlerinde yeterli artış sağlanamazsa ihracatımız beklenen seviyede gerçekteşmeyebilir. Daha önce yapılan analizlerden de gözlemlediğimiz sonuçlar neticesinde tek bir politika ile ihracat artışı sadece kısa süreli olmuştur. Kurumlar vergisi düzenlenmeleri ile de ihracat artış ya da azalışı olmaktadır. İhracatımızı artırmak amaçlı ihraç edilen ürünlere yönelik vergi muafiyeti gibi pozitif ayrımcılık sağlanan durumlarda da ihracatımız artış göstermiştir. İhracat yapan firmalara sağlanan bu avantajlar sonucu firmalar daha fazla ihracat yapmaya teşvik olmuşlardır.

Regresyon analizi, değişkenler arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiş olsa da, bu ilişkinin yönü ve zamana bağlı etkileri hakkında bilgi sağlamamaktadır. Analizin sağlamlığını ve değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin yönünü tespit etmek amacıyla Granger nedensellik analizi yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Granger nedensellik analizi, bağımsız değişkenlerin ihracatı doğrudan etkileyip etkilemediğini ve bu etkinin hangi zaman aralıklarında belirgin hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Ekonometrik modellerde bir değişkenin diğer değişkenler ile bağımlılığı söz konusu olabilmektedir, ancak bu bağımlılık değişkenler arasında mutlak bir nedensellik ilişkisinin olduğu anlamını taşımaz (Akkaya ve Pazarlıoğlu, 1998). Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizi uygulamalı ekonometrik çalışmalarda zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkilerini saptamak amacıyla en sık kullanılan yöntemdir (Göl ve Ekinci, 2006).

Granger nedensellik analizi, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini zamansal bir perspektifle değerlendiren güçlü bir ekonometrik araçtır. Bu çalışmada, ihracatın temel belirleyicilerinden olan döviz kuru, kurumlar vergisi oranı ve GSYİH değişkenlerinin ihracat üzerindeki zamansal etkilerini analiz etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Bu analiz, çalışmaya birkaç önemli katkı sunmaktadır. İlk olarak, döviz kuru gibi değişkenlerin ihracat üzerindeki etkisinin yalnızca anlık olmadığını, belirli bir gecikmeyle ortaya çıkabileceğini göstererek, politika yapımcıların kararlarını zamanlama açısından optimize etmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, kurumlar vergisi düzenlemelerinin ihracat üzerindeki doğrudan etkilerinin analizine ek olarak, bu etkinin sürdürülebilir olup olmadığını anlamaya katkı sağlar. Granger nedensellik testi ile elde edilen sonuçlar, analiz bulgularını daha sağlam hale getirecek ve teorik çıkarımları destekleyecektir. Böylece, bağımsız değişkenlerin zamansal etkilerini daha net bir şekilde ortaya koyarak, çalışmanın ekonometrik kapsamını genişletecek ve politika önerilerinin bilimsel temellerini güçlendirecektir.

Tablo 11. Otokorelasyon ve Farklı Varyans Test Sonuçları

Değişken	Otokorelasyon p-değeri	Farklı Varyans p-değeri
Gayrisafi Yurt İçi Hasıla	0,151148	0,655652
Değişimi	0,328483	0,909954
Kurumlar Vergisi Oranı	0,419009	0,922005
Ortalama Dolar Kuru	0,162711	0,799785

Değişkenlerin hiç birinde otokorelasyon veya farklı varyans problemi yoktur. Modelde otokorelasyon ve farklı varyans problemi yoktur.

Tablo 12. Granger nedensellik analizi sonuçları

Değişken	ADF Statistic	p-değeri	Kritik Değerler
Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Değişimi	-3.722.946.681.460.070	0.003801724514298035	{'1%': -3.859073285322359, '5%': -3.0420456927297668, '10%': -2.6609064197530863}
Kurumlar Vergisi Oranı	-0.2435637373055439	0.9331257835189497	{'1%': -4.01203360058309, '5%': -3.1041838775510207, '10%': -2.6909873469387753}
Ortalama Dolar Kuru	19.396.946.142.221.900	0.9985892735317303	{'1%': -4.223238279489106, '5%': -3.189368925619835, '10%': -2.729839421487603}
İhracat	0.7951635657553119	0.9915576964498207	{'1%': -3.9240193847656246, '5%': -3.0684982031250003, '10%': -2.67389265625}

Granger nedensellik analizi sonuçları (Tablo 12) şu şekildedir:

ADF Testi (Durağanlık Testi): Gayrisafi yurt içi hasıla değişkeninde p değeri 0.0038 ($p < 0.05$) olduğundan bu seride durağanlık vardır. Gayrisafi yurt içi hasıla dışındaki seriler durağan değildir ($p > 0.05$).

Granger Nedensellik Testi:

1. Lag için: Chi-squared testi $\chi^2=2.41$, p -değeri $p=0.121$. Bu, 1. lagda "Ortalama Dolar Kuru" değişkeninin "İhracat" üzerinde anlamlı bir nedensellik etkisi olmadığını göstermektedir.

2. Lag için: Chi-squared testi $\chi^2=16.87$, p -değeri $p=0.0002$. Bu, 2. lagda "Ortalama Dolar Kuru" değişkeninin "İhracat" üzerinde anlamlı bir nedensellik etkisi olduğunu göstermektedir.

Tablo 13. Değişkenlerarası Nedensellik Değerleri

Neden Olan Değişken	Etkilenen Değişken	p-değeri
Kurumlar Vergisi Oranı (%)	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (%)	0,712548213
Ortalama Dolar Kuru	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (%)	0,183261624
İhracat (bin \$)	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (%)	0,21248091
Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (%)	Kurumlar Vergisi Oranı (%)	0,847109721
Ortalama Dolar Kuru	Kurumlar Vergisi Oranı (%)	0,045454927
İhracat (bin \$)	Kurumlar Vergisi Oranı (%)	0,171146495
Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (%)	Ortalama Dolar Kuru	0,871937723
Kurumlar Vergisi Oranı (%)	Ortalama Dolar Kuru	0,001171142
İhracat (bin \$)	Ortalama Dolar Kuru	0,015983357
Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (%)	İhracat (bin \$)	0,184751405
Kurumlar Vergisi Oranı (%)	İhracat (bin \$)	0,072356731
Ortalama Dolar Kuru	İhracat (bin \$)	0,048273627

Granger nedensellik analizine göre, "Kurumlar Vergisi Oranı (%)" ve "Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (%)" arasındaki nedensellik ilişkisinde anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p > 0.05$). Benzer şekilde, "Ortalama Dolar Kuru" ve "İhracat (bin \$)" değişkenlerinin diğer değişkenler üzerindeki etkisi de genelde anlamlı bulunmamıştır. Ancak, "Ortalama Dolar Kuru"nın "Kurumlar Vergisi Oranı (%)" üzerinde etkili olabileceğini gösteren bir p-değeri (0.045) gözlemlenmiştir. Bu sonuç, döviz kuru değişimlerinin kurumlar vergisi politikaları ile dolaylı bir ilişkiye sahip olabileceğini gösterebilir.

Granger nedensellik testi, döviz kurunun 2 dönem sonra ihracat üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, regresyon analizindeki bulgularla uyumludur ve döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisinin zaman içinde belirginleştiğini göstermektedir.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, dolar kurunun ihracat üzerindeki etkisi belirli bir gecikme ile ortaya çıkmaktadır. Özellikle, analizde birinci gecikme düzeyinde (lag 1) döviz kurunun ihracat üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı ($p > 0.05$) görülmektedir. Ancak ikinci gecikme düzeyine (lag 2) bakıldığında, chi-squared ($\chi^2=16.87$) istatistiği ve p-değerinin ($p=0.0002$) anlamlılık düzeyini geçtiği tespit edilmiştir. Bu durum, döviz kurundaki değişimlerin ihracatı iki dönem sonra güçlü bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, döviz kurunun artış ya da azalışı, iki dönemlik bir gecikmenin ardından ihracat hacmini etkileyebilecek temel bir faktördür.

Bu bulgular, döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisinin zamana yayılan bir doğası olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik bağlamda, döviz kurundaki değişikliklerin etkisi hemen hissedilmek yerine, üretim, fiyat ayarlamaları, ticaret anlaşmaları ve nakliye süreçleri gibi etkenler nedeniyle gecikmeli olarak yansımaktadır. Ayrıca, bu sonuç, politika yapıcıların döviz kuru yönetimine yönelik stratejilerini kısa vadeli değil, orta vadeli etkileri göz önünde bulundurarak planlamaları gerektiğini işaret etmektedir. Döviz kuru değişikliklerinin uzun vadede olumlu bir ihracat artışı sağlayabileceği; ancak bu etkinin sürdürülebilirliği için döviz politikasının yanı sıra üretim ve maliyet yönetiminde de önlemler alınması gerektiği vurgulanmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme, dünya ekonomisine yön veren son derece önemli bir olgudur. Toplumsal yaşamın tüm alanlarıyla yakın ilişkisi olan küreselleşme aslında daha çok ekonomik süreçlerle ilgili bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin ilerlemesini sağlayan temel unsurlar uluslararası sermaye ve mal hareketlerinin serbestleştirilmesi adına çeşitli politikaların uygulanması ve sermaye hareketleri ile uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıdır.

21. yüzyıl toplumsal paradigmlar bakımından önemli bir dönüşümü de yanında getirmektedir. Küreselleşme, açısından meydana gelen bu toplumsal dönüşüm ve değişimlerin bir sembolü olarak tercih edilmekte, pozitif ve negatif değerlendirmeler gerçekleştirilmektedir. Küreselleşmenin toplumsal diyaloglarda meydana getirdiği komplike ve çok yönlü yansımaları kapsamlı bir şekilde araştırılmaktadır. Küreselleşmenin kültürel yanı da bu yönüyle aktüelliğini korumaktadır.

Modern dünya politik, sosyal, ekonomik ve kültürel sahalardaki birden meydana gelen hızlı dönüşüm ile birlikte açıklanmaya başlanmıştır. Bilginin global seviyede yayılım göstermesi enformasyon temelli ekonomik bir aşamayı başlatmış, bu aşama gelişmiş uluslara karşı üstünlük oluştururken, gelişmekte olan ülkeler için de birtakım bariyerler meydana getirmiştir. Bireyler ve toplumlar bir kere daha tarihin kritik aşamalarından birini yaşamaktadır.

ABD Eski Başkanı Donald Trump, Amerikan ekonomisi içerisinde Çin'i bir tehlike olarak görmektedir. İstihdam oluşturan üretime ve yerli üretime önem vermektedir. Çin mallarına olan aşırı bağımlılık, Trump'ı bu noktada önlem almaya itmiştir ve uzun vadeli bağımlılığın gelecekte daha kritik problemler oluşturmada denge kurucu ilkeler için gümrük duvarları meydana getirmiştir. Esas hedef, yerli üretim için ticaret olarak adlandırılan tersine küreselleşme (deglobalization) ekseninde olduğu gibi içerde "iç yatırım ve yerli malı tüketimi sepeti" meydana getirmektedir. ABD'nin daimi olarak ifade ettiği serbest ticaret tabiri ABD'nin etkisiyle şu anda Merkantilizm'e doğru yönelim göstermektedir. Smoot-Hawley tarifeleri ile yakınlık arz eden ABD'nin Çin'e uygulamış olduğu tarifeler ve sonucunda ticaret savaşlarına evrilen interaktif ticari faaliyetlerden dolayı uluslararası ticaret yapısı sıkıntı yaşamaktadır ve 1930 senesindeki gibi negatif bir global yansımaya neden olmaktadır. Trump'ın ABD finansı için hissettiği endişe ve korkular global ticaret gerginliklerine iyi bir temel olmaktadır. 2018 yılının dördüncü çeyreğinde ticaret savaşlarının dünya ekonomisini %30 oranında daraltması bunun göstergesidir.

Bu çalışmada küreselleşme kavramı ile başlayarak küreselleşmenin çeşitleri, küreselleşmenin boyutları kavramlarını detaylı olarak anlatılmıştır. Küreselleşme ve döviz kuru arasındaki doğal süreç, yaşadığımız çağda ülkelerin ne kadar da birbiriyle ilişkili olduğunu ve olması gerektiğini göstermektedir. Döviz kurları ile ülkeler arasındaki var olan ve olacak olan dış ticaret faaliyetleri şekillenmektedir. Ülkelerin

çeşitli menfaat çatışmalarından doğan kur savaşları ile bu süreçte düzenler bozularak yenileri meydana gelmiştir. Geçirilen bu süreçler bu savaşların sonuçlarını açıkça ortaya koymaktadır. Ardından yaşanan ticaret savaşları ile dış ticaret istikrarsız süreçlerden geçmiştir. Ticaret savaşları Türkiye dâhil tüm ülkelere ekonomik anlamda oldukça önemli tahribatlar yaşatmıştır.

Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular döviz kuru ve kurumlar vergisi oranı verisinin ihracatı anlamlı düzeyde etkilediğini, ancak gayrisafı yurt içi hasıla büyüme verisinin ihracat hacmi üzerinde anlamlı düzeyde etkisi olmadığını göstermektedir. Granger nedensellik testi sonuçları, döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisinin zamana yayıldığını ve bu ilişkinin kısa vadede tam olarak hissedilmese bile, iki dönemlik bir gecikmenin ardından anlamlı bir şekilde ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durum, döviz kuru değişimlerinin ticaret hacmi üzerindeki etkisinin yalnızca fiyat avantajlarıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda üretim süreçleri, siparişlerin işlenmesi ve uluslararası pazarlama stratejileri gibi faktörlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ancak, test sonuçları aynı zamanda döviz kuru artışlarının etkisinin uzun vadede diğer ülkelerin kur ayarlamaları veya ticaret politikaları nedeniyle azalabileceğini de desteklemektedir. Bu bulgu, daha önceki analizlerin ortaya koyduğu "kur artışıyla sağlanan ihracat artışlarının sınırlı süreli olduğu" tespitini güçlendirmekte ve bu etkinin sürdürülebilir olması için döviz kuru politikalarının diğer ekonomik reformlarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Döviz kurunun yanı sıra, kurumlar vergisi düzenlemelerinin de ihracat üzerinde etkili olması, ihracat teşviklerinin yalnızca döviz kuru manipülasyonu ile sınırlı kalmaması gerektiğini ve vergi politikaları gibi yapısal reformlarla desteklenmesinin önemini vurgulamaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar ışığında döviz kuru değişimleri etkisinin Türkiye'nin ihracat rakamlarını açıklamada tek başına yeterli olmadığı söylenebilir. Çünkü Türkiye'nin ihracatı büyük ölçüde yatırım malı, ara malı ve hammadde ithalatına bağlıdır. Döviz kuru endeksinde meydana gelen bir yükseliş, imalat sanayinin dış girdi bağımlılığı sebebiyle üretimde maliyet artışına yol açacaktır. Üretimde yaşanan bu olumsuzluk, ihracatın üretime bağılılığı nedeni ile ihracatı da olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan dolayı, Türkiye ekonomisinin esas üzerinde durması gereken konunun üretim olması gerekmektedir. Katma değeri yüksek ürün üretmek için ithal girdinin yoğun olarak kullanıldığı imalat sanayi sektöründe dışa bağımlılığı azaltacak çalışmalar yapılmalıdır. İmalat sanayi sektöründe modern

teknoloji kullanımının artırılması, kalifiye insan gücünün yetiştirilmesi, yüksek katma değeri olan bilişim sektörlerine yatırım yapılması gerekmektedir. Yüksek teknoloji sektörlerine yatırım yapan firmalara verilecek olan vergi teşvikleri ile ihracatta katma değerli ürünlerin payını artıracak dış ticarete daha yüksek gelir elde eden ülke durumuna gelinebilecektir. Küresel ticaret içerisinde dengeli kur politikası izlenerek ülkemize doğrudan yabancı sermaye çekilebilir. Ülkemize gelecek olan sermayenin yatırıma teşvik edilmesi dış ticaret dengesine olumlu yansıyacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, M. (2002). Ekonomik Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?. Liberal Düşünce Kış-Bahar 2002, 7(25-26).

Acaravcı, A. ve Öztürk, İ. (2003). Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. Review of Social, Economic & Business Studies, 2, 197-206.

Adıgüzel, M. (2016). Teknolojinin Küreselleşmesi ve Türkiye Açısından Değerlendirme. Uluslararası Bilim ve Teknoloji Konferansı, Ankara, Türkiye.

Akkaya, Ş. ve Pazarlıoğlu M. V. (1998). Ekonometri II. Erkam Yayınevi, İzmir.

Aktaş, C. (2009). Türkiye'nin İhracat İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (18), 35-47.

Aktan, C. C. ve Vural, İ. (2005). Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Sivil Toplum Dergisi, 55-76.

Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2).

Albeni, M., Demir, Y. ve Demirgil, H. (2005). Döviz Kurlarındaki Değişim ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi-Türk İmalat Sanayiinde Bir Uygulama. Review of Social, Economic, Business Studies, (5-6), 261-284.

Altınar, A. (2015). Denge Döviz Kuru: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Üniversitesi.

Altwater, E. ve Mahnkopf, B. (1996). Grenzen der Globalisierung Ökonomie, Ekologie und Politik in der Weltgesellschaft, Münster.

Atli, A., Keldal, G. ve Sonar, O. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Yabancılaşma İle Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişki/The Relationship Between The Levels of University Students'alienation and Loneliness. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(29), 149-160.

Ay, A. ve Özşahin, Ş. (2007). J Eğrisi Hipotezinin Testi: Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi.

Ay, A. (2001). Döviz Kurlarının Belirlenmesinde Parasal Modellerin Başarısını Etkileyen Faktörler. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 1(2), 125-146.

Aydemir, C. ve Kaya, M. (2007). Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü, Elektronik ve Sosyal Bilimler Dergisi, 6(20), 260-282, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/69947>, Erişim Tarihi: 10.06.2022.

Aydın, A. (2021). Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi. Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, 4(1), 30-62.

Aydiner, M. (2015). Teşvik Sistemi Kapsamındaki Yatırımların İhracata ve İstihdama Etkisi: TR32 Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme. Global Journal of Economics and Business Studies, 4(8), 74-87.

Ayhan, A. D. (2008). Kur Rejimlerinin Makroekonomik Değişkenlerin Oynaklığına Etkisi: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Aytaç, A. (2017). Ekonomik Büyüme-İhracat İlişkisi: 2001-2016 Türkiye Örneği. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6(4), 214-222.

Awokuse, T. O. (2005), Exports, Economic Growth and Causality In Korea, Applied Economic Letters, 12, 693-696.

Aytekin, İ. ve Uçan, O. (2018). Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 851-862.

Babacan, M. (2018). Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları. Çerçeve, 38-47.

Bakan, S. ve Şentürk, M. (2012). Finansal Küreselleşme Ekseninde Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri Üzerine Bir Araştırma, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(9), 45-64, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/15227>, Erişim Tarihi: 12.06.2022.

Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37(2), 61-82, <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423870027.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2022.

Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 32, 25-34.

Berument, H. (2002). Döviz Kuru Hareketleri ve Enflasyon Dinamiği: Türkiye Örneği, https://www.researchgate.net/profile/M-Hakan-Berument/publication/4727671_Doviz_Kuru_Hareketleri_ve_Enflasyon_Dinamidi_Turkiye_Ornedi/links/0046352ccf7ea5394f000000/Doeviz-Kuru-Hareketleri-ve-Enflasyon-Dinamidi-Tuerkiye-Oernedi.pdf, Erişim Tarihi: 13.06.2022.

Bircan, M. B. (2016). Kur Savaşlarının Gelişimi ve Kur Savaşları Perspektifinden Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bordo, M. D. (1993). The Gold Standard, Bretton Woods and Other Monetary Regimes: An Historical Appraisal. In: National Bureau of Economic Research Cambridge, Mass., USA.

Bordo, M., Monnet, E. ve Naef, A. (2019). The Gold Pool (1961–1968) and the Fall of the Bretton Woods System: Lessons for Central Bank Cooperation. The Journal of Economic History, 79(4), 1027-1059.

Buluk, B. ve Özkök, F. (2014). Küreselleşme Hareketlerinin Turizm Endüstrisine Etkileri, Akademik Bakış Dergisi, 54, 37-53, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/383301>, Erişim Tarihi: 10.06.2022.

Bülbül, Y. ve Acaravcı, A. (2023). Döviz Kuru, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. Özgür Publications.

Büyükuysal, M. Ç. ve Öz, İ. İ. (2016). Çoklu Doğrusal Bağlantı Varlığında En Küçük Karelere Alternatif Yaklaşım: Ridge Regresyon. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(2), 110-114.

Cengiz, Ç. (2018). Döviz Kurunun Belirlenmesine Yönelik Teorik Yaklaşımlar. Sakarya İktisat Dergisi, 7(4), 1-17.

Chunding, L., Chuantian, H. ve Chuangwei, L. (2018). Economic Impacts of The Possible China–US Trade War. Emerging Markets Finance and Trade, 54(7), 1557-1577.

Claassen, E. M. (1998). Global Monetary Economics, Oxford University Press, New York.

Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, Kastamonu Eğitim Dergisi, 13(1), 55-66.

Çelik, S. (2022). Kur ve ticaret savaşları: Trump Dönemi / Currency and trade wars: The Trump Era, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin.

Çetinkaya, M. ve Muratoğlu, G. (2019). Ticaret ve Kur Savaşları: Küresel Ekonomik Politika Yansımaları, Gazi Kitabevi, Ankara, 8-40.

Çiftçi, Fatih. (2009). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Akımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Dadush, U. ve Eidelman, V. (2011). Currency Wars, Carnegie Endowment for International Peace.

Desjardins, J. (2018). A Short History of U.S. Trade Wars. Visual Capitalist <https://www.visualcapitalist.com/history-u-s-trade-wars>.

Edwards, S. ve Savastano, M. (1999). Exchange Rates in Emerging Economies: What Do We Know? What Do We Need To Know?.

Egeli, H. A. (1992). Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İhracatın Gelişimi ve İzlenen Politikaların Etkinlikleri.

Ertürk, N. (2017). Ticaret Savaşları ve Dünya Ekonomisine Etkileri. Fiscoeconomia, 1(2): 88- 112.

Evans, O. (2019). The Effect of The US-China Trade War and Trumponomics. Forum Scientiae Oeconomia, 7(1), 47-58.

Ganiev, J. (2014). Küreselleşme-Finansal Piyasalar ve Kriz, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 1(2), 117-129. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/14694>, Erişim Tarihi: 12.06.2022.

Ghosh, A. R., Gulde, A. M. ve Wolf, H. C. (2002). Exchange Rate Regimes: Choices and Consequences (Vol. 1). MIT Press.

https://www.globaltradealert.org/global_dynamics.

Göktaş Ö. (2019). Kur savaşları çerçevesinde döviz kurları arasındaki volatilité etkileşimi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10(3), 627-638.

Göngen, M.A. (2013). Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 29, 117-134, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117785>, Erişim Tarihi: 10.06.2022.

Gujarati, D. N. (2003). Basic Econometrics. 4th Edition, McGraw-Hill, New York.

Güçlüoğlu, Ü. M. (2017). Türkiye İstihdam Analizi ve Bazı Makroekonomik Değişkenlerin İstihdam Üzerindeki Etkisi. Ankara Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

Gül, E. ve Ekinci, A. (2006). Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003.

Günel, M. (2019). Ticaret ve Kur Savaşlarının Ekonomi Politikası: Çok Kutuplu Yeni Finansal Sistem Arayışları. Ticaret ve Kur Savaşları Küresel Ekonomik Politika Yansımaları, Gazi Kitabevi, 1. Baskı.

Harman, N. (2006). Finansal Piyasalarda Küreselleşme, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İlgar, S. C. ve İlgar, M. Z. (2013). Küreselleşme ve Kültür. İstanbul Sabahattin.

International Trade Centre (ITC/Intracen/TradeMap). (2024). <https://intracen.org>), Erişim Tarihi: 17.06.2024.

İçli, G. (2001). Küreselleşme ve Kültür, Sosyal Bilimler Dergisi, 25(2), 163-172, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/47.pdf>, Erişim Tarihi: 8.06.2022.

İyiboçkurt, E. (2001). Uluslararası İktisat, Ezgi Kitapevi, Bursa.

Karabulut, R. ve Şeker, K. (2018). Belirlenmiş Değişkenlerin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(3), 1049-1070.

Karagöl, M. (2001). Küreselleşme Küresel Kriz ve Türkiye. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 203-218.

Karamollaoğlu, N. (2017). Sektörel Reel Efektif Döviz Kurları: Türkiye Örneği. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 634, 41-59.

Kaya, M. ve Aydemir, C. (2011). Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 14-36.

Kaya, M. (2019). ABD - Çin Ticaret Savaşları ve Türkiye, Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 18-30, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/852435>, Erişim Tarihi: 14.06.2022.

Kaya, A. A. ve Güçlü, M. (2024). Döviz Kuru Rejimleri, Krizler ve Arayışlar. <https://www.ekonomikyaklasim.org/fulltext/94-1395751960.pdf>, Erişim Tarihi: 22.11.2024.

Kaya, F. Erdem, A. ve Sezer, Ö. (2020). Sosyo-Kültürel Hareketlerle Küreselleşmenin Türkiye'ye Etkileri, The Journal of Social Science, 4(8), 481-496, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1285234>, Erişim Tarihi: 10.06.2022.

Khan, N. I. (2019). Global Trade War and Its Impact on Trade and Growth: War Between USA, China and EU. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 8(8), 934-942.

Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1), 219-230, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117355>, Erişim Tarihi: 10.06.2022.

Kızıldere, C. (2024). 21. Yüzyılda Yeni Bir Savaş Türü: Ticaret Savaşları ve Yeni Korumacılık. Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal), 4(14), 1065-1071.

Koçakoğlu, M. A. ve Özaydın, A. (2020). Yeni Korumacılık: Ticaret Savaşı Mı? Küresel Liderlik Savaşı Mı?. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(74), 630-646.

KPMG. (2018). Ticaret Savaşlarında Doğru Konumlanmak. İstanbul: KPMG.

Krugman, P. R., Obstfeld, M. ve Melitz, M. J. (2015). International Economics Theory and Policy (10th ed.). USA: Pearson.

Kurtoğlu, R. (2018). Küresel Para Oyunları ve Psiko-Siber Savaş. İstanbul: Destek Yayınları.

Kürkçü-Dumanlı, D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar.

Mahiroğulları, A. (2005). Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi. In Journal of Social Policy Conferences, 50, 1275-1288, Istanbul University.

Morçişek, Z. (2023). Tarihsel Perspektiften Kur Savaşları ve Küresel Ekonomiye Etkileri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Okur, A. (2002). Türkiye'de İzlenen Esnek Kur Politikasının Dış Ticaret ve Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 9(1), 43-52.

Öcal, O. ve Uygur, K. (2022). Ticaret Savaşlarının Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye Ekonomisine Etkileri. Dış Ticarete Güncel Tartışmalar, 55.

Öncel, A. ve İnal, V. (2016). Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle Dış Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: 2000-2015 Dönemi İçin Ardl Modeli İle Amprik Bir Analiz. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 786-799.

Örnek, İ. (2007). Dünya Ticaret Örgütü Kapsamında Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarım Politikasının Değerlendirilmesi.

Özel, H. A. (2012). Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği.

Özkaya, M. H., Bozduman, E. T. ve Yılmaz, H. (2019). Küresel Ticarete Yeni Korumacılık: Ticaret Savaşlarının Dünya ve Türkiye Ekonomisine Olası Yansımaları. In 7th SCF International Conference on “The Future of the European Union and Turkey-European Union Relations, 420-431.

Öztürk, S. (2016). Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri Üzerine Bir Analiz, International Congress of Management Economy and Policy (ICOMEPE), İstanbul, Türkiye.

Öztürk, N. ve Bayraktar, Y. (2010). Döviz Kurlarını Açıklamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar. Cumhuriyet Üniversitesi Journal of Economics & Administrative Sciences (JEAS), 11(1).

Pınar, Ö. ve Uzunoğlu, H. (2013). Dünyada Kur Savaşları Alarmı, İzmir Ticaret Odası, Ar&Ge Bülten, Ekonomi.

Polat, G. (2017). Döviz Kurlarını Açıklayan Yaklaşımlar. European Journal of Managerial Research (EUJMR), (1), 1-13.

Rickards, J. (2013). Kur Savaşları: Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu: Scala Yayıncılık.

Saruhan, H. (2010). Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Etkileri (Türkiye Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Şanlı, O. ve Ateş, İ. (2020). ABD-Çin Odaklı Ticaret ve Kur Savaşlarının Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 75-101.

Şanlı, O. (2020). Ticaret ve Kur Savaşlarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(35).

Şanlı, O. (2021). 21. yy'da Yeni Korumacılığın Ticaret ve Kur Savaşları Kapsamında Küresel Ekonomiye Etkileri: Ampirik Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Şeker, A. (2020). Türkiye'de İhracat ve Yatırım Teşvikleri Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(4), 2311-2326.

Şenel, A. ve Gençoğlu, S. (2003). Küreselleşen Dünyada Teknoloji Eğitimi, 11(12), 45-65, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/296526>, Erişim Tarihi: 10.06.2022.

Şit, M. ve Karadağ, H. (2009). Döviz Kurunu Belirleyen Ekonomik Faktörler: Türkiye Ekonomisi İçin ARDL Sınır Testi Uygulaması, 23, 151-168.

Taban, S. (2004). Döviz Kuru Rejimleri Türkiyede Bir İstikrar Politikası Aracı Olarak Kullanılabilir mi?, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 129-146.

Tağraf, H. (2002). Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi, C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 3(2), 33-47.

TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi). (2006). http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri, Erişim Tarihi: 12.06.2020.

Thiebaut, R. (2018). An Analysis of The US-China Trade War: How the Section 301 China Intellectual Property Case May Impact New Directives To Promote the 'Made In China2025'. Harvard University LEAD Working Paper Series, 1-55.

TİM (2024). Dünya Ekonomisinde Krizler ve İhracata Etkileri, <https://www.tim.org.tr/tr/kose-yazilari-can-fuat-gurlesel-dunya-ekonomisinde-krizler-ve-ihracata-etki>, Erişim Tarihi: 12.11.2024.

Turan, Z. Öztürk, K. ve Güneş, F. (2018). Döviz Kuru ve Para Politikasının Enflasyonla Mücadeledeki Rolü, 26(29), 439-455.

TÜİK. (2024). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Haziran-2024-53530>, Erişim Tarihi: 17.08.2024.

Ünay, S. ve Dilek, Ş. (2018). Yeni korumacılık ve Ticaret Savaşları, SETA Analiz, Sayı: 228.

Ünsal, E. M. (2017). Makro İktisat (11. Baskı). Murat Yayınları. Ankara.

Williamson, J. (1998). Crawling Bands Or Monitoring Bands: How to Manage Exchange Rates in A World of Capital Mobility. International Finance, 1(1), 59-79.

Wlodarczyk, R. W. (2014). Is There a Global Currency War?, Entrepreneurial Business and Economics Review, 2(2), 21-30.

Yanar, R. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejimi Tercihi: Yerel Sorunlara Global Çözümler, Sosyoekonomi, 2, 161-178.

Yalçinkaya, H. ve Özden, B. (2019). Kur Savaşları, Yeni Nesil Girişimcilik ve Ekonomi, Mustafa M., Tuncer Ö. Yalçinkaya, M. H. Çılbant, C. (Ed.) Bursa Ekin Basım Yayın Dağıtım, 703-714.

Yücel, F. (2015). Uluslararası Stratejik Ekonominin Akıl Oyunları: Kur Savaşları ve Stratagemler, Conference: 7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Kaposvar, Macaristan.

